

Peyzajın Hafızasını Okumak Malatya Bölgesi Antik Roma Yolları

Editör

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Yazarlar

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Doç. Dr. Serhat Cengiz

Prof. Dr. Bülent Yılmaz

Dr. Gaye Taşkan

Dr. Sıla Balta

“Geçmiş sanatta ve hafızada yaşar, statik değildir; gölgesini geride bırakarak birikir ve değişir. Peyzaj da değişiyor, ama çok daha yavaş değişiyor... Peyzaj ne olduğumuz ile ne olmakta olduğumuz arasındaki canlı bir bağlantıdır. Bu nedenle değerli bir peyzaj tanınmaz hale getirildiğinde, derin bir keder hissederiz. Kaybettiğimiz sadece bir yer değildir; yaşamın değişen tabakaları arasındaki süreklilikte kendimizi de kaybederiz”.

Margaret Drabble (1979, s.270)

Peyzajın Hafızasını Okumak Malatya Bölgesi Antik Roma Yolları

Editör
Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Malatya 2024

İnönü Üniversitesi Yayınları: 188

Peyzajın Hafızasını Okumak Malatya Bölgesi Antik Roma Yolları

Editör

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Yazarlar

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Doç. Dr. Serhat Cengiz

Prof. Dr. Bülent Yılmaz

Dr. Gaye Taşkan

Dr. Sıla Balta

Kitap Tasarımı ve fotoğraflar: Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Baskı Öncesi Hazırlık: Prof. Dr. Sevgi Görmüş

ISBN: 978-625-8293-57-9

Sertifika No: 78962

Genel Yayın Yönetmeni: Öğr. Gör. Bünyamin Bayram

Yayınevi Müdürü: Necati Bay

Baskı: İnönü Üniversitesi Matbaası, Aralık 2024

Adres: Merkez Kampüs, 44280 Battalgazi/MALATYA

0422 377 32 24 e-posta: yayinevi@inonu.edu.tr

Bu kitabın yayım hakkı İnönü Üniversitesi'ne aittir. 5846, 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereği herhangi bir bölümü , resmi veya yazısı, yazarların, yayımcısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz, hiçbir biçimde, hiçbir yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yazıların ve görsellerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu kitap, Yürütücülüğünü Prof. Dr. Sevgi Görmüş'ün yaptığı İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen, **Antik Yolların Peyzaj Hafızasını Tarihi Peyzaj Karakter Analizi ile Yorumlamak: Melid Bölgesi Antik Roma Yolları Kültürel Peyzaj Eylem Planı** (FBA-2021-2604) kapsamında geliştirilmiştir.

1.BÖLÜM

PEYZAJ HAFIZASI

Peyzaj Hafızası ve Peyzaj Karakteri

Peyzaj Hafızasını Anlama Yaklaşımları

Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu

Peyzaj Biyografisi

Peyzaj Biyografisi'nin Antik Yollarda Kullanımı

Peyzaj Hafızasının Aktarımı

Kültürel Miras Alanları

Kültürel Rotalar

Kültürel Rota Örnekleri

İpek Yollarının Rotalaşma Süreci

İpek Yolu Miras Kriterleri

Türkiye’de İpek Yolları

2.BÖLÜM

ANTİK ROMA YOLLARI

Antik Roma Yollarının Coğrafya ile Etkileşimi

Antik Roma Yollarına Yönelik Araştırmalar

Antik Roma Yollarının Rotalaştırılması

Limes Rotaları

3.BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE ANALİZ

Araştırma Tasarımı

Malatya Coğrafyasında Antik Yollar

Malatya'da Antik Roma Yolları

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

Malatya Tarihi Peyzajının Hafıza Kodları

Dönemsel Hafıza Kodları

Topoğrafik Konum Kodları

Kültürel Pratik Kodları

4.BÖLÜM

DENEYİM TASARIMI ve ROTALAR

Deneyim Tasarımı

Peyzaj Hafızasının Deneyimleştirilmesi

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Kahramanın Yolculuğu

PanoRoma

İz-Düşüm

Sonuç ve Değerlendirme

Kaynaklar

Teşekkür

ÖNSÖZ

Toplumsal gelişim ve dönüşümün merkezinde yer alan yükseköğretim kurumları, bir yandan ürettikleri akademik bilgiyle, diğer yandan ahlak ve meslek sahibi olmasına katkı sağladıkları nitelikli bireylerle toplumsal gelişime katkıda bulunurlar. İnönü Üniversitesi olarak yürüttüğümüz bilimsel çalışmalarla hem öğrencilerimizin akademik ve sosyal gelişimlerine destek oluyoruz hem de şehrimizin kadim tarihine ve kültürel mirasına sahip çıkıyoruz.

Malatya'mız tarihi, kültürü ve doğal zenginlikleriyle ülkenin önde gelen coğrafyaları arasında yer almaktadır. Bu zenginliğin temel nedeni Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış olması ve aynı zamanda doğu ile batı arasındaki fiziksel ve kültürel akışı sağlayan İpek Yolu, Roma Yolu ve Kral Yolu gibi önemli yol ağlarının kesişim noktasında yer almasıdır. Ayrıca, beylikler göç yolu ile Hz. Mevlâna'nın seyahat yolunun Malatya'dan geçmiş olması, şehrimize tarihsel bir derinlik ve çok katmanlı zengin bir peyzaj kazandırmıştır. Bu zengin uygarlıkların tarih boyunca coğrafyanın kültürel ve fiziksel dokusuna kendi izlerini bırakması da Malatya'mızın benzersiz kültürel bir hafızaya ve zengin bir tarihi mirasa sahip olmasını sağlamıştır.

İnönü Üniversitesi Yayınevi tarafından yayıma hazırlanan “Peyzajın Hafızasını Okumak: Malatya Bölgesi Antik Roma Yolları” adlı eser, Malatya'mızın tarihi mirasını ve kültürel tanıtımını bütüncül bir bakış açısıyla analiz ederek bu zenginlikleri kültürel rotalara dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bölgemizin tanıtımına ve kültürel turizmine önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum.

Bu kıymetli eser vesilesiyle çalışmaya emek ve gönül veren Proje Yürütücüsü Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ ile proje araştırmacıları Prof. Dr. Bülent YILMAZ, Doç. Dr. Serhat CENGİZ, Dr. Gaye TAŞKAN ve Dr. Sıla BALTA'ya teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Nusret AKPOLAT
İnönü Üniversitesi Rektörü

Yer ile çalışmak çeşitli kültürlerin birbirlerine nasıl yuvalandığını anlama sürecidir. Bu süreç soyut, somut, öznel ve nesnel olana ait herşeyin birbiri ile etkileşimini anlamayı gerektirdiği için oldukça yoğun ve zordur. Açıkçası bir peyzaja ait ya da o peyzajın oluşmasına aracılık eden şeyleri sınıflamak ve anlamaya çalışmak ciddi bir çaba gerektirir. Çünkü peyzaj doğa ile kültür arasında birbirine değen ve ikisinden doğan bir atmosfer, alan, ruh ve deneyimdir. Peyzaj tanımlandığı anda hem anlamaya hem de karmaşıklığa yol açabilir, onu açığa çıkarmak giderek zorlaşabilir. Özellikle de yerin ruhu ile birleştiğinde, hafıza ile ilişkilendirildiğinde...

Antik dönemlerde yaşamsal örüntülerin yapılanmasında ve mimari pratikler ve tasarımlarda yerin ruhunun temel alındığı düşünüldüğünde peyzajın hafızasını anlamak daha da heyecan vericidir. Doğa ve kültürün içinden yerin ruhunun hafızasını aramak, insanın yaşam tarihinin bir parçası olan planlama ve tasarım tarihinin çok derin ve birbirine kenetlenen katmanlar zincirini çözmeyi gerektirir.

Bir peyzajın hafızası nasıl anlaşılabilir?

Temel çabası peyzaj hafızasını okumak olan bu kitapta hafıza peyzajın insanın doğayı kültürleme biçimlerinin zamansal derinliğini ifade etmektedir. Antik Roma yollarını merkeze alarak Malatya peyzajındaki hafızanın deneyim tasarımı “kültürel rota” kavramı kapsamında geliştirilmiştir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde antik yolların miras kapsamında değerlendirilme biçimleri örnekler üzerinden aktarılmaktadır. İkinci bölümde peyzaj hafızası, peyzaj karakteri ve miras kavramlarının içeriği tartışılmakta, üçüncü bölümde Malatya peyzajının hafızasının derinliğinin altı dönem üzerinden açığa çıkarılmasında izlenen yaklaşım ve yapılan analizler açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise analiz bulgularına dayanarak peyzaj hafızasına dayalı deneyim tasarımları geliştirilmiştir.

Malatya hafızasının önemi konusunda bizi sürekli destekleyen önceki dönem rektörümüz Prof. Dr. Ahmet Kızılay'a minnettarız.

Çalışmamızın yayın aşamalarında katkılarından dolayı rektörümüz Prof. Dr. Nusret Akpolat'a çok teşekkür ederiz.

Çalışmamıza katkıları olan Malatya Büyükşehir Belediyesi KUDEB ekibinden Y. Mimar Gökçek Boyraz, Arkeolog Taylan Kızıldağ ve Sanat Tarihçisi Fatih Bahçeci'ye; Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nden Arkeolog Hüseyin Şahin'e ve katkıları olan tüm dostlara teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ
Proje Yöneticisi

1.BÖLÜM PEYZAJ HAFIZASI

Peyzaj Hafızası ve Peyzaj Karakteri

Peyzaj hafızası peyzaj unsurlarının zaman içindeki fiziksel kararlılığı (Skaloš & Kašparová, 2012) ve insanlar tarafından algılanabilen kanıtlar aracılığıyla bir peyzajın tarihini açığa çıkarma yeteneği (Antrop, 1997) olarak tanımlanmaktadır. Peyzajın özgün özelliklerini koruma ve yenileme yeteneğini temsil eden peyzaj hafızası peyzajın özellikleri ile güçlü bir etkileşime sahiptir. Peyzaj özellikleri ise coğrafyadaki insan faaliyetlerinin zamansal katmanları ile ilişkilidir.

Kavrama yönelik tanımlar peyzajın zamansal değişiminin anlaşılmasında peyzaj hafızasının önemine (Brierley, 2019) işaret etmektedir. Örneğin; terk edilmiş peyzajlardaki geçmiş arazi kullanımlarının hem fiziksel hem de ekolojik kalıntıları, biyo-kültürel peyzaja yönelik bilgi sağlayabilir. Peyzaj hafızası, yetersiz olan biyo-kültürel peyzajların karmaşık doğasını anlamayı, önemlerine yönelik bilinci arttırmayı ve korunmalarını iyileştirmeyi kolaylaştırabilir (Agnoletti, 2014; Gavin vd., 2015; Poschlod & Braun-Reichert, 2017; Rotherham, 2015). Bu tür biyo-kültürel mirasın geleneksel arazi kullanımının azalmasından sonra da devam edebilme yeteneğinin değerlendirilmesi, (özellikle Avrupa'daki bu tür alanların yaygın olarak kaybedilmesi ve biyolojik çeşitlilikle ilgili düşüş sorunu nedeniyle) koruma ve uygun yönetim bağlamında önemlidir (Lasanta vd., 2015; Plieninger vd., 2006; Rotherham, 2015; van der Zanden vd., 2017).

Peyzaj hafızası, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nde (APS, European Landscape Convention: ELC, 2002) kültürel peyzajın değerlerinin belirlenmesi ve ölçülmesi için uygun bir süreç ve uygulama olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmede peyzajın "ortak" ve "müşterek" bir zemin olarak tanımlanması peyzajdaki katmanların bağlantılılığını vurgulamaktadır. Öte yandan, sözleşmede vurgulanan "karakter" kavramı peyzajın kendinde olan potansiyelini ve gücünü (genius loci) ifade etmektedir. Bu kapsamda karakter kavramı müşterekliği konusunda uzlaşılan bir güç olarak kabul edilebilir.

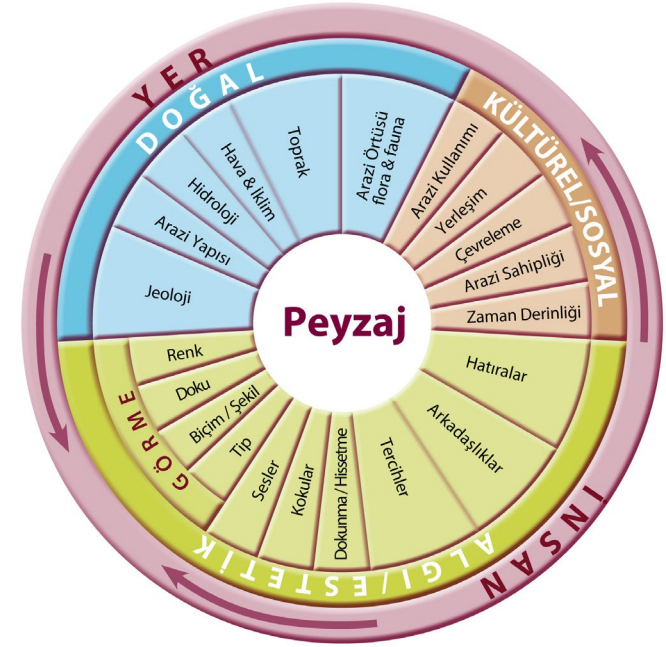
APS'de dikkat çekildiği şekliyle; peyzajın tanımlanmasında ve anlaşılmasında bir peyzajı diğerinden ayıran, peyzajın iyi veya kötü olduğu yargısına ulaştırmayan, peyzajın belirgin, tanınabilir ve sürekliliği olan özelliği anlamına gelen peyzaj karakteri, kültür ve doğa arasındaki etkileşimin yerdeki biçimi ve ifadesidir. APS'de peyzajın karakterinin insanın algısı ile şekillendiğine yönelik ifade, insanın doğa ve kültür bileşkesinde katılımcılığının yanı sıra sorumluluğunu da çağrıştırmaktadır.

Peyzaj katılımı ve peyzaj sorumluluğunu geliştirmek, peyzaj hafızası ve peyzaj karakterini miras ile birlikte tarihi peyzajların yönetim pratiklerine dahil edilmesini gerektirmektedir.

APS ile birlikte bu yönde gelişmeler olmuştur.

Sözleşmeye taraf olan ülkeler karakteri peyzaj yönetimine aktarmak için politikalarında bu kavramı temel almışlardır. Karakter tabanlı peyzaj yönetimi gerek akademik çalışmalarda gerekse plan uygulamalarında doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ile ilişkilendirilmektedir. Kültürel uygulamalarda karakterin miras koruma anlayışı ile ilişkisi uluslararası kuruluşların çalışmaları ile de desteklenmektedir. Hem APS’de (ELC, 2000) hem de Quebec Deklorasyonu’nda (2008) peyzaj karakteri “yerin ruhu” üzerinden oldukça geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır.

Yerin ruhu, somut (binalar, alanlar, peyzajlar, rotalar, öğeler) ve somut olmayan unsurları (anılar, anlatılar, yazılı belgeler, ritüeller, festivaller, geleneksel bilgi, değerler, dokular, renkler, kokular vb), yani yere anlam, değer, duygu ve gizem katan fiziksel ve manevi unsurları ifade etmektedir (Quebec Deklorasyonu, 2008). Bu kavram ruhu mekândan, soyutu somuttan ayırmak ve bunları birbirine karşıt olarak değerlendirmek yerine, ikisinin birbiriyle etkileşime girdiği ve karşılıklı olarak birbirini inşa ettiği bir içeriği barındırmaktadır. Yerin ruhu peyzajın karakterine ilişkin daha kapsamlı bir anlayış sunarken, mirasın korunması için zengin, dinamik ve kapsayıcı bir vizyon sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kapsamda peyzajın hafızasını belirleme, araştırma ve tanımlama yaklaşımları da gelişmiştir: Tarihi peyzaj karakterizasyonu ve peyzaj biyografisi

Peyzaj bileşenleri çarkı insanlar ve yerler arasında kurulan ilişkiye göre zaman tarafından yönlendirilir. Çark harekete geçirildiğinde bütün ilişkiler birleşir ve daha farkedilebilir bir hale dönüşür (Tudor, 2014; Swanwick, 2002) den uyarlanmıştır.

Peyzaj Hafızasını Anlama Yaklaşımları

Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu

İngiltere’de 1992-1994 yılları arasında yürütülen “Geçmiş’in Dünyası, Geleceğin Peyzajı (Yesterday’s World, Tomorrow’s Landscape)” isimli araştırma projesinde peyzajların korunması, yönetimi ve planlamasına dikkat çekilerek, tarihi peyzajların tanımlanmasına yönelik metodolojik bağlam değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin bir sonucu olarak üzerinde uzlaşılan bir yaklaşım ve teknik olan Tarihi peyzaj karakterizasyonu (TPK, HLC: Historic Landscape Characterisation) tarihi peyzajların belirlenmesi, sınıflandırılması, tanımlanması ve analiz süreçlerini kapsamaktadır (Macinnes, 2004; Fairclough & Maccinnes, 2003; Dixon vd., 1999). Peyzajın hafızasını özel referanslar aracılığıyla anlamak ve göstermek (Fairclough vd., 1999) için kullanılmakta ve son yıllarda giderek yaygınlaşmaktadır. Örneğin; İngiltere, İskoçya ve İrlanda’da çevre ile ilgili gelişmeleri içeren yıllık raporlarda (White Paper/Common Inheritance) miras alanları bu yaklaşım kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu raporlarda tarihi değere sahip peyzajların tespiti ve öneminin belirlenmesinin gerekliliğinin bu yaklaşım ve teknik kapsamında yapılması özellikle vurgulanmaktadır (Rippon, 2012; Aldred & Fairclough, 2003).

APS ile oluşan farkındalık sayesinde tarihi peyzaj karakterizasyonu yaklaşımı pek çok Avrupa Birliği (AB) ülkesinde de uygulanmaktadır. Tarihi peyzaj karakterizasyonu kapsamında peyzaj maddi kültür/nesne olarak değerlendirilerek peyzajın içerdiği tarihsel gelişim (Turner, 2006) haritalanmaktadır.

Tarihi peyzaj karakterizasyonu, günümüzde tarihi peyzajların baskın karakterinin tanımlanması ve anlaşılmasına olanak sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda peyzajdaki zaman derinliği hakkında bilgi vererek, tarihi arazi kullanımının izlerinin nerede hala görünür olduğunu belirlemeye ve haritalandırmaya olanak sağlamakta ve kültürler arası diyalogun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Haritalama işlemleri Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımı ile sağlanmaktadır.

Tarihi peyzaj karakterizasyonu yönteminin hem nitel hem de nicel bilgiyi görselleştirme olanakları sağlaması güvenilirliğini desteklemektedir. Bu kapsamda yapılan ilk çalışmalardan biri Cornwall Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu Projesidir. 1994 yılında İngiltere Tarih Kurumu (Historic England), Cornwall Konseyi ve Kırsal Bölge Komisyonu desteği ile Cornwall Bölgesi’nde uygulanmış ve yönetime ilişkin ana ilkeler bu çalışmada belirlenmiştir (Rippon, 2012; Winterburn, 2008; Aldred & Fairclough, 2003).

Birincil kanıtlar

■ Mevcut peyzaj özellikleri

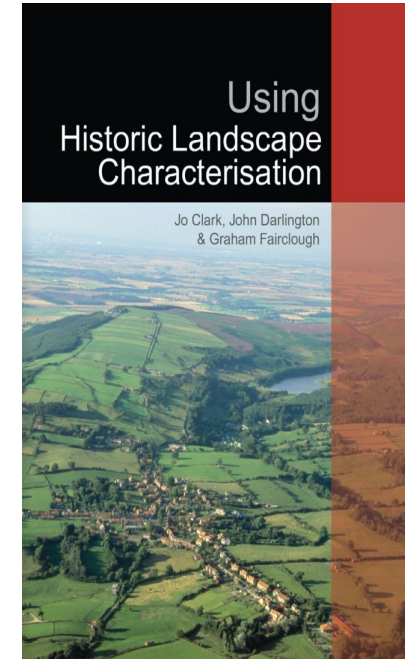
□ Yeraltı arkeolojisi

İkincil/dolaylı kanıtlar

○ Bölgesel kanıt

▽ Paleo- çevresel kanıt

		Mezolitik	Erken Neolitik	Daha sonraki Neo/ E. Tunç Çağı	Daha sonraki Tunç Çağı	Demir Çağı	Romano - İngiliz	Erken Orta Çağ	Daha sonraki Orta Çağ	Modern sonrası	Erken Modern
Çevre	Açıklık	▽	▽	▽					▽		
	Toprak Bozulması				▽	▽	▽		▽		
Geçim	Avcılık/ Toplayıcılık	□	□	□							
	Çobanlık			■				■	■	■	■
	Tarım			■	■	■		■	■	■	
	Orman	▽	▽	▽							
	Su/ balık										
Arazi Mülkiyeti	Ortak		■△	△	△	△	■	■	○	○	○
	Kira/Kullanım Hakkı							○	○	○	○
	Miras (Aileden)										
	Göçebe /Yaylacılık								○	○	○
Endüstri	Taş Ocağı								■	■	■
	Mineral			△	△	△	△	■	■	■	■
	İşleme							□	■	■	■
Takas/Değişim	Ticaret		■								
	Taşıma										
Yerleşim	Kentsel		■								
	Küçük köy			■		■	■	□	■	■	■
	Çiftlik								■	■	■
İdeoloji	Cenaze töreni			■	■						
	Ritüel			■	■						
	Tören			■	■						
Diğerleri	Rekreasyonel										
	Süs amaçlı										
	Askeri				■	■					

(Herring, 2000)

Peyzaj Hafızasını Anlama Yaklaşımları

Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu

Tarihi peyzaj karakterizasyonu rehber ilkeleri uygulama, kaynaklar ve verinin tespiti, veri yapısı, yöntemin güncellenmesi, ölçek ve çözünürlük, analizin amacı, güçlü-zayıf yönler ve zaman olmak üzere dokuz aşamadan oluşmaktadır (Fairclough vd., 1999; Herring, 1998).

Tarihi peyzaj karakterizasyonunda dikkate alınması gereken rehber ilkeler (Winterburn, 2008):

- Görünür olan tüm peyzajın karakterize edilmesi,
- Belirlenen karakterlerin ayrıntılı değerlendirmelerinin yapılarak açık, tutarlı, tekrarlanabilir ve doğrulanabilir olmasının sağlanması,
- Olabildiğince objektif davranarak karakterlerin öznelliklerinin şeffaştırılması,
- Bir peyzajın diğerlerinden daha değerli olmadığının kabul edilmesi,
- Hâkim olan tarihi peyzaj karakterinin genelleştirilmesi ve tanımlanması,
- Özellikle uzun zaman dönemleri için zaman derinliğinin kullanılması,

- Mevcut peyzajda tarihi peyzaj karakteri farklı olan alanların ayrı ayrı haritalandırılması,
- Kullanıcılar için ortak ve anlaşılır bir dil sunulması ve
- Tarihi peyzaj karakterinin yorumlanmasında arkeolojik bir yaklaşımın kullanılması.

Tarihi peyzaj ve tarihi peyzaj karakteri kavramları birbirinden farklıdır.

Tarihi peyzaj tanımlanabilir peyzaj desenine sahip, insan kullanımı ya da tasarımı sonucunda değişime uğramış ya da nispeten değişmiş kültürel peyzajlar ya da geleneksel ve kültürel değerleri ile önem arz eden doğal peyzajlardır.

Kültürel değer taşıyan tarihi peyzajlarda geçmişten gelen tüm tarihi süreçler ve bu süreçlere ait kalıntılar temsil edilmektedir.

Tarihi peyzaj karakteri ise bir peyzajı diğerinden ayıran peyzajın tarihi, kültürel, mitolojik ve arkeolojik özellikleridir (Clement, 1999; Şengür, 2017).

İngiltere Tarih Kurumu (2017) tarafından miras yönetimindeki peyzaj perspektifini ve anlayışını güçlendirmek amacıyla daha da geliştirilen tarihi peyzaj karakterizasyonu kırsal peyzajları tanımlamak için geliştirilen ve uygulanan peyzaj karakter analizi yaklaşımından farklıdır (Fairclough & Herring, 2016; Fairclough vd., 1999; Herring, 1998). Peyzaj karakter analizi bütünleştirilmiş bir değerlendirme biçimi olarak sunulmasına rağmen ağırlıklı olarak peyzajın görsel ve kırsal özelliklerini anlama eğiliminde olup, peyzajın tarihi boyutunu daha yüzeysel olarak değerlendirirken, tarihi peyzaj karakterizasyonu kapsamında peyzaj doğal, kültürel, ekolojik, arkeolojik, tarihi, estetik, sosyal ve duyuşsal parçaların bütünü olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği ile peyzajın hafıza unsurlarını ve karakterini açığa çıkarmak için daha elverişlidir. Çünkü, bir yerin karakterinin belirlenmesinde öncelikle arkeolojik ve tarihsel perspektiflerden oluşan tamamlayıcı bir anlayış sağlamak üzere geliştirilmiştir (Fairclough & Herring, 2016). Tarihi peyzaj karakterizasyonunun işlevlerini şu şekilde açıklanabilir:

•TPK, dünyamızı anlamamıza yardım eden ve ufukumuzu birkaç özel anıttan topluluğun tüm alanına genişleten bir araştırma aracıdır.

•TPK, kamuoyu, kişisel görüşler ve uzman değerlerini bir araya getirerek “katılım” için olanak sağlayan bir araçtır.

•TPK, “pozitif mekânsal planlama” ya yönelik olduğu için kültürel miras uzmanlarının yanısıra plancılar, politikacılar, arazi sahipleri, toplum ve bireyler için de yararlı bir araçtır.

Tarihi peyzaj karakterizasyonu planlama ve tasarım çalışmalarına yönlendirici olan önemli bir araçtır;

- Yerel, bölgesel ve tarihi peyzaj desenlerinin anlaşılması,
- Kronolojik desenler-peyzajın zaman derinliği: Peyzaj deseninin kronolojisinin (zamansal değişim) belirlenmesi,
- Peyzaj yönetiminin güçlendirilmesi,
- Arkeolojik ve tarihi kaynakların yönetimi,
- Planlama ve izlemenin iyileştirilmesi,
- Peyzaj karakter dengesinin oluşturulması,
- Bölgesel planlama,
- Yerel planlama.

Peyzaj Hafızasını Anlama Yaklaşımları

Peyzaj Biyografisi

Peyzajlar doğal, kültürel ve ekolojik süreçlerin dinamik etkileriyle sürekli olarak değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişimlerin ve dönüşümlerin “biyografi” olarak tanımlanması, peyzajı oluşturan her bir birimin ve ögenin zamana bağlı katmanlarının kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Peyzaj biyografisi, doğa ile insanlar arasındaki sürekli etkileşimin nasıl geliştiğine odaklanarak, peyzajın katmanlı yaşam anlatısıdır. Bu anlatı, farklı disiplinlerden gelen fiziksel ve fiziksel olmayan bilgilerin boyutlarının bütünleştirilmesine ve zamansal derinliğinin anlaşılmasına dayanmaktadır.

Bir yaklaşım olarak peyzaj biyografisi bir peyzajın tarihini, söylencelerini, yer adlarını ve deneyimlenme biçimlerini dikkate alarak biyografisini yeniden inşa etmeyi içermektedir (Hannesdottir, 2023). Hafıza kültürlerini anlamada önemli bir rol oynamakta; yerleri, binaları ve arazileri anılarla ilişkilendiren bağlantıları keşfetmek için bir araç işlevi görmektedir (Spicer vd., 2020). Aynı zamanda mekânsal ve zamansal karmaşıklıkları ayırıştırarak, peyzajın çok katmanlı yapısını anlamaya olanak tanımaktadır. Bu nedenle peyzaj biyografisi bir peyzajın anlamını ve önemini anlamak amacıyla tarihsel, kültürel ve sosyal perspektifleri birleştiren multidisipliner bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Peyzaj biyografisi tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar belirli bir bölgenin uzun vadeli değişimlerinin analizidir.

Bir yöntem olarak peyzaj biyografisi, peyzajın dönüşümlerini değerlendirirken, bölgesel ve yerel mirasın yanısıra mekan ve yere ilişkin tarihsel anlatılardan elde edilen bilgiye dayanmaktadır. Bir peyzajın tarihini analiz etmek ve keşfetmek için hem araştırmalarda hem de uygulamalarda giderek yaygınlaşmaktadır. Çok farklı ölçekler ve amaçlar için kullanılabilir.

Doğal ve kültürel peyzajlarda değişimi ve değişimin yönlendiren etkenlerin anlaşılmasında (van der Schriek, 2022); planlama ve kimlik arasındaki bütüncüllüğün değerlendirilmesinde (Sheakspeare & Russell-O'Connor, 2021); endüstriyel kentsel peyzajların sosyal ve fiziksel dönüşümlerinin belgelenmesinde (Westmont, 2020) ve antik dönemlerin hareket desenlerinin belirlenmesi ve yorumlanmasında (Cazzani & Boriani, 2021) peyzaj biyografisi bazen yaklaşım bazen de bir teknik olarak kullanılmaktadır.

Bir araştırma yaklaşımı olarak peyzaj biyografisinin peyzajın hafızasını anlamaya yönelik yararları olduğu aşağıda Kolen vd. (2015) tarafından belirtilen ilkelerinden anlaşılmaktadır:

- Peyzaj biyografisi günümüz peyzajının oluşumuna dair anlayışı geliştirmektedir.
- Peyzaj biyografisi, peyzajların tarihini geleneksel bir kronolojik düzende ele almak zorunda değildir. Dolayısıyla kültürel peyzajın gelişimi geçmişin sürekli değişen şekillerde deneyimlendiği ve işlendiği bir süreklilik olarak kabul edilmektedir.
- Peyzaj biyografisi tek başına disipline özgü veya sektörel bir yöntem kullanmaz; arkeolojik, coğrafi, tarihi, sosyal, mimari ve diğer yöntem ve kaynakların bir arada kullanılmasını sağlamaktadır.
- Peyzaj biyografisi, Ingold (2000)'un “mesken” perspektifiyle temellenmektedir. Bu nedenle, yerel toplulukların kullandıkları ve dönüştürdükleri peyzajlarda kimliklerini nasıl ifade ettikleri ve peyzajın kimlik oluşturmadaki rolü önemsenmektedir.
- Peyzaj biyografisi, tarihsel araştırma ve düşünme süreçlerini güncel tasarım, planlama ve miras yönetimi konularıyla ilişkilendirerek üretken bir yaklaşım sunmaktadır.

Peyzajın geçmişle olan etkileşimi ilgi gruplarının ve toplulukların mekânsal koşullarının yanısıra mekânsal dönüşümlerin de ayrılmaz bir parçasıdır. Miras, her zaman insan yapımı ve değer yüklü bir kavramdır. Bu bağlamda, peyzajdaki kültürel aktarım süreçleri anıların ve kimliklerin inşasıyla doğrudan ilişkilidir.

Peyzaj Hafızasını Anlama Yaklaşımları

Peyzaj Biyografisi'in Antik Yollarda Kullanımı

Antik hareket desenleri çalışmalarında peyzaj biyografisi kapsamında yapılacak yorumlar peyzaj arkeolojisi, paleo-çevre çalışmaları ve etnografyadan elde edilen verilere dayandırılmaktadır (Bagnasco vd., 2022). Örneğin; Japonya'daki Kumano Antik Rotaları ve Tarquinia'daki antik yolların hareket örüntüleri bu kapsamda belirlenmiştir (Cazzani & Boriani, 2021; Burgers vd., 2016).

Peyzaj biyografisi, antik yolların tarihsel gelişimini ve kültürel önemini daha geniş peyzaj bağlamı içinde inceleyen disiplinlerarası bir araştırma yaklaşımı (Cazzani & Boriani, 2021) olduğu için doğru ve anlamlı bilgiye ulaşılmasını kolaylaştırmakta ve kültürel farkındalık ve peyzaj sorumluluğunu desteklemektedir. Bu yaklaşımın antik yol araştırmalarında kullanımında planlama ve tasarım ölçeğinde bilgi elde edilebilmektedir. Antik yol altyapılarının tasarımı, inşası ve evriminin yanı sıra zaman içindeki kullanımların incelenmesini içermektedir. Antik yollar bağlantılı yapılar, yerleşimler (kentler, köyler ve kasabalar) ve peyzajlar arasındaki ilişkileri içeren doğrusal sistemler (Bell, 2020) olduğu için yönetimi oldukça zor olabilir. Ancak, çok katmanlı sistemi anlamak için araştırmacılar antik yolların peyzaj biyografisini belirleyerek, miras değeri olan bu yollar üzerindeki taleplerin, değerlerin ve kültürel kaynakların yönetimi hakkında fikir edinebilirler.

Peyzaj biyografisi yaklaşımı/teknığının antik yol desenlerinin belirlenmesinde sağladığı avantajlar:

- Peyzaj biyografisi yaklaşımı antik yol özelliklerinin, bağlantılı yapıların ve kültürel peyzajların korunması da dahil olmak üzere antik yollarla ilişkili somut ve somut olmayan mirası da göz önünde bulundurmaktadır (Ruiz vd., 2015).
- Peyzaj biyografisi, farklı yol güzergahları arasındaki art-zamanlı ilişkileri ve bunların peyzaj içindeki düzenini analiz ederek, peyzajların biçimini ve yapısını yorumlamayı desteklemektedir (Gianni vd., 2022).
- Arşiv çalışmaları, yüzey araştırmaları ve jeomorfolojik analizler gibi çeşitli araştırma yöntem ve araçlarının kullanılmasıyla birlikte peyzaj biyografisi, antik yolların ve onları çevreleyen peyzajların topografyasını ve yerleşim dinamiklerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Santoriello vd., 2016).

Peyzaj biyografisi çalışmalarında peyzajların hafızasını keşfetmek için çeşitli disiplinlerden gelen farklı veri grupları (nitel ve nicel) ve teknikler kullanılmaktadır:

- Tarihsel kaynaklar yazılı kayıtlar: Tarihi metinler, efsaneler ve yer adları (Hannesdottir, 2023).
- Belgesel kanıtlar: Hava fotoğrafları ve tarihi belgelerin entegrasyonu (Aldrighettoni & Quendolo, 2022).
- Teknolojik araçlar Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS): CBS teknolojisi, araştırmacıların mekansal verileri haritalamasına ve analiz etmesine olanak tanıyarak, zaman içindeki peyzaj dönüşümlerinin daha derinlemesine anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Coomans vd., 2019).
- Lidar verileri: Bu teknoloji, detaylı topografik bilgi sağlayarak tarihi olaylar nedeniyle peyzaj morfolojisinde meydana gelen değişiklikleri ortaya çıkarmaktadır (Aldrighettoni & Quendolo, 2022).
- Multidisipliner yaklaşımlar ve disiplinlerarası işbirliği: Peyzaj biyografisi tarih, coğrafya, ekoloji ve kültürel çalışmalardan faydalanan peyzajların bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır (Illyés, 2022).

Peyzaj biyografisi yaklaşımını/tekniklerini kullanmak isteyen araştırmacılar, çalışmanın ölçeğine bağlı olarak veri kaynağında çeşitlilik oluşturabilirler.

Fiziksel veri tabanlar: Topoğrafik yapı, jeolojik yapı, hidrolojik yapı, ekolojik koşullar, altyapı, yerleşim örüntüleri, bitki örtüsü

Kültürel veri tabanları: Kültürel değerler, algılar, yer adları, anılar

Belgeler: Fotoğraflar, günlükler, anlatılar

Yukarıda belirtilen farklı veri kaynaklarının ilişkilendirilmesi ile elde edilecek temel bileşenler peyzaj hafızasını yeniden inşa etme olanağını sağlarken, insanın doğa ve sosyal bağlamı (sulak alanlar, biyotoplar, ormanlar ve çayırlarda kültürel pratikler) ilintilendirme biçimlerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, araştırmacıların mekân ve yer algısı, siyasi ve sosyal geçmiş gibi peyzaj üzerinde dönüşüme neden olan dinamikleri (Crow & Turner, 2009; Aldrighettoni & Quendolo, 2022; McCord, 2022) belirlemeleri de mümkün olabilmektedir.

Peyzaj Hafızasının Aktarımı

Kültürel Miras Alanları

Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) 1972 yılında UNESCO Genel Konferansı'nda küresel önemi nedeniyle kabul edilmiştir. Kültürel miras tanımı da bu sözleşme ile birlikte gündeme gelmiş ancak hem kavramın kapsamı hem de uluslararası hukuk sonraki yıllarda geliştirilmiştir. Miras doğa ve kültürün etkileşimini temel alarak “üstün evrensel değer” ve insanlık için önemli ve bütünlüklü değere sahip olma vurgusu içermektedir. Bu özellikleri kapsayan yerler uluslararası koruma sistemine “dünya mirası” olarak kabul edilmekte ve özel planlama ve tasarım çerçevesine dahil edilmektedir.

1972 Sözleşmesi'nde kültürel miras anıt, yapı grupları ve alan (site) unsurlarını içermektedir.

Anıtlar: Tarih ve sanat ve bilim açısından üstün evrensel değere sahip öğelerin (Mimari eserler, heykel, resim, arkeolojik unsurlar, yazıt, mağara gibi) özelliklerinin kombinasyonlarını kapsamaktadır.

Yapı/Bina gruplar: Mimari tazaları, homojenlikleri ve peyzajdaki konumları nedeniyle tarih, sanat ve bilim açısından üstün evrensel değere sahip ayırık ya da bağlantılı bina gruplarını ifade etmektedir.

Alan/Site: İnsan tarafından ya da doğa ile insanın birlikteliği ile üretilmiş eserlerin tarihi, estetik, etnolojik ve antropolojik açıdan üstün evrensel değere sahip alanları içermektedir.

1992 yılında, kültürel peyzaj kategorilerinin benimsenmesi ile peyzaj ölçeğinde korumanın uluslararası boyutta gerekliliği ve önemi gündeme gelmiştir. Kültürel ve doğal alanların insanlar ile etkileşiminin peyzajlarda değişimin sürekliliğini tetiklediğinden hareketle, koruma anlayışı perspektifi tekil bir tanıklıktan değişimi yönlendiren bir çerçeveye doğru güncellenmiştir. Fairclough (2003) böyle bir çerçeveden değişimi yönetmenin kültürel peyzaj için gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Floransa Bildirgesi'nde “İnsani değer olarak miras ve peyzaj” (ICOMOS, 2014) teması kapsamında, kültürel peyzaj insan hakkı olarak kabul edilirken, aynı zamanda ondan yararlanma hakkına da dikkat çekilmiştir. Mirasın bir parçası olarak kültürel peyzajın “barış ve birlikteliğin bir tanığı olma potansiyeli” vurgulanmaktadır. Bildirgede “turizm ve yorumlama yoluyla toplulukların kimliklerinin paylaşılması ve deneyimlenmesi” ve “Kültürel etkileşimler ve iletişim: deneyim yoluyla bilgi oluşturmak ve algıları değiştirmek” tavsiye eylemleri (ICOMOS, 2024) kültürel rota yaklaşımını kapsamaktadır.

Peyzaj Hafızasının Aktarımı

Kültürel Rotalar

Kültür rotaları 2005 yılında Dünya Mirası Konvansiyonu kapsamında 4 ana miras kategorisinden biri olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda ICOMOS Uluslararası Bilimsel Komitesi, 16. ICOMOS Genel Kurulu'nda (4 Ekim 2008, Kanada) ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü'nü onaylamıştır. Kültür rotaları farklı kültür gruplarının kültürel miras çeşitliliklerini yansıtan, kültürlerarası bağların etkileşimini destekleyen, dinamik paylaşılan ve yaşayan kültürel miras olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Tüzük'te ortak kültürel miras değerlere sahip ulusal sınırları aşan rotaların kültürel rota kapsamında ortak çaba ve yeni bir koruma etiği kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ICOMOS, 2008; Calabro vd., 2015). Bu vurgu, kültürel rota kavramının koruma pratiğine peyzaj ölçeğinde getirdiği yenilik olarak kabul edilebilir. Bu anlayış miras değerlerinin akışını kolaylaştırarak, iletişim yollarını kolaylaştırma, miras ölçeğini genişletme ve sınır aşan koruma olanaklarını geliştirmektedir. Bu olanakların son yıllarda oluşturulduğu örnekler (İpek Yolu, Antik Roma Yolları gibi) giderek artmaktadır.

Kültürel rota kavramı ile koruma olanaklarının kapsamının genişletilmesi hem kültürel peyzaj kavramının koruma ve miras alanında derinleşmesine hem de peyzaj hafızasının günümüze aktarılmasında önemli katkılar sağlayabilir.

Kültürel Rota, doğal ve kültürel her bir öğenin kendine özgü değerine saygı gösterilmesini, tüm öğelerin bir bütünün aslı parçaları olarak değerinin tanınması anlayışına sahiptir. Bu anlayışı içeren kültürel rota uygulamaları kültürel varlıkların vizyonuna ilişkin fikirlerin değişiminin yanı sıra, bulundukları ortam ve bölgesel ölçekte değerlerin önemini vurgulayarak, farklı düzeylerdeki mirasın makro yapısını ortaya koyabilirler. Söz konusu bu değerler ulusal sınırların ötesine geçtiğinde ortak çaba gerektiren ortak bir miras olarak kültürel rotalar yeni bir koruma hukuku ve etiği için bir model oluşturmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kültürel rota kavramı yenilikçi, karmaşık ve çok boyutludur. Kültürel mirasın korunması teori ve pratiğine katkılarının yanısıra, kültürel rotalar, farklı halkların kültürel miras çeşitliliğini temel alarak kültürlerarası bağlantıların etkileşimli, dinamik ve gelişen süreçlerini temsil etmektedir.

Kültürel Rotalar Tüzüğü'ne dayanarak kültürel rotaların temsil alanları ve hafıza akışına rehberliği şu temalar üzerinden değerlendirilebilir: Yaşam ortaklığı, insanın iradesi ve yenilikçi çerçeve.

Peyzaj Hafızasının Aktarımı

Kültürel Rotalar

Yaşam ortaklığı: Kültürel rotalar tarihsel olarak, hem barış hem de savaş için kullanılmışlardır. Buna rağmen, temel işlevlerini aşan bir dizi ortak boyuta sahiptirler. Ortak tarihin bağlarının yanı sıra ilgili toplumları karakterize eden kültürel çeşitliliğe yönelik hoşgörü, saygı ve takdire dayalı bir barış kültürü için ortam sunmaktadırlar. Dolayısıyla kültürel rotalar kültürel varlıkları içerebilen ve farklı halkları birbirine bağlayabilen basit iletişim ve ulaşım yolları değil, ortak özelliklere sahip bir dizi ilişkili kültürel varlığın oluşturulması için kişinin hayal gücünü ve iradesini kullanmasıyla yaratılabilecek özel tarihi olgulardır.

İnsanın iradesi: Kültür rotaları insan iradesinin belirli bir amacı gerçekleştirmek için yeterli planlama gücüne sahip olduğunun göstergeleridir. Örneğin; İnka ve Roma İmparatorluğu Rotaları. Aynı zamanda farklı coğrafyalarda insan faktörlerinin kolektif müdahalelerinin çakıştığı ve ortak bir amaca yönlendirildiğinin belgeleridir. Örneğin; Santiago Rotası, Afrika ticaret kervan yolları veya İpek Yolu.

Yenilikçi çerçeve: Kültürel rotalar yörüngelerinde var olabilecek diğer kültürel varlık kategorileri veya türleriyle (anıtlar, şehirler, kültürel peyzajlar, endüstriyel miras vb.) çatışmaz. Bu öğelerin önemlerini artıracak şekilde ortak bir sisteme dahil olmasına aracılık ederler.

Kültürel rota aracılığıyla oluşturulan entegrasyon (disiplinlerarası ortak çerçeve, çok taraflı, eksiksiz ve doğru bir tarih vizyonu) yenilikçi bir bilimsel perspektif içerdiği için yeni ilişkilere zemin hazırlayabilir. Bu yaklaşım sadece dünya halkları arasında anlayış ve iletişimi teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasına yönelik işbirliğini de artırır.

Kültürel rotaların tanımlayıcı unsurları (ICOMOS,2008) bağlam, içerik, bir bütün olarak kültürler arası önem, dinamik karakter ve kurgu/ortam olarak belirlenmiştir.

Bağlam: Kültürel rotalar üzerinde etkide bulundukları ve etkileşimli bir sürecin parçası olarak yeni boyutlarla karakterize edilmesine ve zenginleştirilmesine yardımcı oldukları doğal ve/veya kültürel bir bağlamda ortaya çıkar.

İçerik: Bir kültür rotası mutlaka kültürel mirasına tanıklık eden ve varlığının fiziksel olarak teyit edilmesini sağlayan somut unsurlarla desteklenmelidir. Somut olmayan unsurlar, bütünü oluşturan çeşitli unsurlara anlam ve mana kazandırmaya hizmet eder.

Bir bütün olarak kültürlerarası önem: Kültürel rota kavramı, parçalarının toplamından daha büyük olan ve rotaya anlamını veren bir bütün olarak bir değeri ifade eder.

Dinamik karakter: Kültürel rotalar tarihi yolların fiziksel kanıtlarını sunmanın yanı sıra, kültürel miras unsurlarıyla birlikte, karşılıklı kültürel etkilerin aktığı bir iletken görevi gören dinamik bir faktör içerir.

Kültürel rotanın dinamiği doğal yasalara veya rastlantısal olgulara değil, sadece insan süreçlerine ve çıkarlarına bağlı olduğu için kültürel bir olgu olarak anlaşılabilir. Kültürün yaşamsal akışkanlığı hem maddi veya somut öğeleri hem de somut olmayan öğeleri içermektedir.

Kültür rotası halklar arasındaki kültürel iletişimin bir dizi dinamik unsuru olarak anlaşıldığında kültürel miras varlıkları gerçek mekânsal ve tarihsel boyutlarıyla değerlendirilebilir ve bu rotanın bir bütün olarak korunmasına yönelik kapsamlı ve sürdürülebilir bir yaklaşıma olanak sağlayabilir.

Kurgu/Ortam: Kültür rotası bulunduğu coğrafya ile yakından bağlantılıdır ve bu coğrafi ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Coğrafya kültür rotasını şekillendirir; ya yolunu belirler ya da zaman içindeki gelişimini etkiler. Kültür rotaları coğrafyayı ve çok çeşitli miras özelliklerini birbirine bağlar ve birbiriyle ilişkilendirerek birleşik bir bütün oluştururlar (ICOMOS, 2008).

Kültür rotalarının tanımlanmasında göstergeler rotanın varlığına dair kesin olmayan kanıtlar olarak kabul edilebilir.

Rotanın tanımlanması, bütünlüğü ve özgünlüğünü belirleme sürecinde göstergeler aşağıda belirtilen ilkeler kapsamında değerlendirilebilir (ICOMOS, 2008).

- İlgili alanlardaki farklı kültürel gruplar arasında alışveriş yaratan dinamik sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel süreçlerin ifadeleri,
- Tarihsel bağlarla birbirine bağlı farklı coğrafi ve kültürel alanlar tarafından paylaşılan ayırt edici özellikler,
- Hareketliliğin ve farklı kültürlerden halklar veya etnik gruplar arasında kurulan ilişkilerin kanıtları,
- Farklı toplulukların geleneksel yaşamında kök salmış spesifik kültürel özellikler,
- Belirli bir kültürel ve tarihi alan(lar)daki farklı topluluklar için ortak değerleri temsil eden törenler, festivaller ve dini kutlamalar gibi rotanın önemi ve işlevselliği ile ilgili miras unsurları ve kültürel uygulamalar.

Kültürel Rota Örnekleri

İpek Yolu'nun Rotalaşma Süreci

Bir söylenceye göre ilk dünya haritası, gezginler ve göçebe-ler tarafından çizilmiş ve bu harita karşılaşmalar ile bezenmiştir. Bu karşılaşmalar daha çok coğrafyaları mekânsal ve zamansal olarak bağlayan yollar üzerinde gerçekleşmiştir. Dünyada en büyük ve en efsanevi rota olarak bilinen, ticaretin coğrafi olarak yayılımını sağlayan ve dolayısıyla karşılaşmaların gerçekleştiği iz İpek Yolu'dur. Bu yolun ilk olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda araştırmalar devam etmekle birlikte, Antik tarihçi Herodot'un yazıları ve Tabol kazılarında elde edilen buluntulara göre, MÖ 5-4 yy. dan beri kullanılmaktadır. Dupuy vd. (2018)'in arkeolojik araştırmalarına göre yolun kullanımı Tunç Çağına kadar uzanmaktadır.

İpek yolunun bir bölümünün uzun bir kullanım geçmişi olmasına rağmen, önemi MÖ 2. yy. da Doğu ile Batı (özellikle Çin ve Roma İmparatorlukları) arasında değerli malların (ipek gibi) uzun mesafeli ticaretine konu olmasıyla birlikte artmıştır. Yolun ekonomik faydaları devletlerin yolu kontrol altına alma isteğini tetiklemiş ve savaşlara neden olmuştur. İpek yolu yaklaşık olarak iki bin yıl boyunca doğu ve batı arasındaki alışverişin en önemli güzergâhı olmuştur (Jing & Denyer, 2019).

Asya, Orta Asya, Batı Asya ve Yakın Doğu'nun eski toplumlarını birbirine bağlayan ve başlangıçta Changan'dan (günümüzde Çin Xi'an) başlayan bu iz, MÖ 2. yy.-MS 16. yy. arasında Batı'da Akdeniz Bölgesi'ne yukarıda Türkiye ve Konstantinopolis'e (günümüzde Türkiye İstanbul) ve güneye doğru Hindistan'ın alt bölgelerine kadar uzanmıştır. Binlerce yıldır kullanılan bu yol ağı genişleyerek 7.500 km'ye ulaşmıştır (Jing & Denyer, 2019). İpek yolu ağı temelde kuzey ve güney olarak bilinen iki ana koldan ve çok sayıda yan kollardan oluşan bir güzergâha sahiptir. Bu yol, aktif olarak kullanıldığı dönemde ekonomik değere sahip ticari unsurların taşıyıcısı olurken; birbirine bağladığı coğrafyalarda ortak değerlerin, duygu ve düşüncelerin taşınmasına da aracılık etmiştir (Alyılmaz, 2004; Karaca, 2022). Yol üzerinde sosyal ve siyasi fikirler de taşınmış, Eski Dünya'daki kültürleri yeniden şekillendiren "yeni" dinlerin (Budizm, Yahudilik, İslam, Nesturi Hristiyanlığı, Zerdüştlük ve Maniheizm) yayılması kolaylaşmıştır (Boulnois, 2012). Dolayısıyla İpek yolu dünyanın farklı bölgelerinde uygarlığın ve insanlığın ortak gelişimine katkıda bulunmuştur (Liu, 2010; Wood, 2002). Ticaretin nasıl organize edildiği ve kültürel etkileşimin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyarken, diyalog zincirlerinin de gelişimine katkıda bulunmuştur (Jing & Denyer, 2019). Bu gelişim somut öğeler ile yerde işaretlenmiş, soyut öğeler ile de "zaman" ve "coğrafya" arasında bağ kurularak kültürel iletişim ve aktarımın devamlılığını sağlamıştır (Mammadov, 2024).

Teknolojik gelişmeler ile birlikte önemini kaybeden ve üzerinde sayısız somut ve somut olmayan miras öğeleri ile ilişkilenen bu yolun korunması ve ülkeler arasında diyalog oluşturma potansiyelinin uluslararası işbirliği için kullanılmasında UNESCO kilit rol oynamıştır. Dünya Kültürel Kalkınma On Yılı (1988-1997) çerçevesinde, ipek yollarının bütünselliğine yönelik ‘Diyalog Yolları’ adlı bir proje geliştirilmiştir. 2003 yılı eylem planında İpek Yolları Dünya Mirası adaylığı fikri tartışılmış, o tarihten bu yana UNESCO Dünya Mirası Merkezi, ilgili Asya ülkeleri ve ICOMOS’un desteğiyle çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar kapsamında 2011 tarihli ICOMOS’un tematik çalışma raporunda, İpek Yolu’nun ve bileşenlerinin bir tanımını sunmuştur. Bu kapsamda kültür rotaları için “etkilenen kültürlerin zamansal ve mekânsal olarak karşılıklı etkileşiminin, hem somut hem de somut olmayan miraslarında yansıması” olduğunu gösteren standart tanımlara ek olarak, mirasın kategorileri ve bileşenleri tanımlanmıştır:

- Kategori 1: Ticaret ve ulaşımı kolaylaştıran altyapı (kervan-saraylar ve hanlar; askeri karakollar, garnizonlar ve tahkimatlar; köprüler; sulama sistemleri; doğal ve kültürel simgeler vb.)
- Kategori 2: Ticaret mallarının üretimi ve aktarımı (madencilik, metal işleme, üretim ve el sanatları ile diğer endüstriyel ve üretim alanları vb.)

•Kategori 3: Temas ve değişim sonucu ortaya çıkan şehirler, sanat, bilgi gibi sonuçlar (ticaret şehirleri, kent merkezleri ve yerleşim yerleri; dini, manevi ve törensel alanlar, türbeler, mağaralar, mezarlar ve hac yerleri gibi) ve yerler siyasi olaylarla ilişkilendirme (fikir aktarımı, dil, müzik, dans, şiir vb.). Bu kategoriler kapsamında İpek Yolu, vadileri, havzaları, dağ sistemlerini ve denizleri aşan 54 farklı alt rotadan oluşan karmaşık bir rota sistemi olarak kabul edilmiştir. Alt rotaların belirlenmesinde içsel ve dışsal faktörler değerlendirilmiştir. Yol farklı alanları içeren geniş bir çerçeve olarak değerlendirilmiştir (Williams, 2014). Yol üzerindeki miras alanları bilgisi haritalanmış ve zamansal değişimine (alanların ilişkilendiği kontrol güçleri ve etkili sistemler) yönelik kesitler oluşturulmuştur.

2014 yılında Doha’da düzenlenen 38. oturumda Dünya Miras Komitesi’nde İpek Yolları Dünya Mirası Listesi’ne dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Çin, Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere üç ülkede 33 ilişkili miras alanını da kapsayan, İpek Yolunun yaklaşık 5.000 kilometrelik bir kısmı İpek Yolları: Chang’an-Tian-shan Koridoru Rotaları Ağı başlığı ile Dünya Mirası Listesi’ne kaydedilmiştir (UNESCO, 2024a).

Kültürel Rota Örnekleri

İpek Yolu'nun Rotalaşma Süreci

Çin’le Ortadoğu arasında yapılan ticaretin ana metası olan ipeğin ismi yola, 1977 yılında Alman Coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından verilmiştir (Bonavia, 1993). İpek Yolu’nun ana güzergâhı olarak bilinen ve Çin’i Akdeniz kıyısındaki Antakya ve Sûr limanlarına bağlayan ana kol “Kürk Yolu” olarak da bilinmektedir (Bozkurt, 2024). UNESCO adaylığı çerçevesinde İpek Yolu rotası 54 alt rotadan oluşan bir bütün olarak düşünülmüştür.

İpek Yolu üzerindeki miras alanlarının dağılımı

Kültürel Rota Örnekleri

İpek Yolu Miras Kriterleri

İpek Yolu'nun dünya mirası olarak kriterleri şunlardır:

Kriter (ii): Kıtasal güzergâh ağlarının genişliği, kullanım sürelerinin çok uzun olması, miras kalıntılarının çeşitliliği ve bunların dinamik bağlantıları, kültürel değişimin zenginliği, birbirine bağladıkları ve geçtikleri çeşitli coğrafi ortamlar, MÖ 2. yy. ile MS 16. yy. arasında Avrasya kıtasında çeşitli kültürel bölgeler özellikle göçebe bozkır ve yerleşik tarım/vaha/çoban medeniyetleri arasında gerçekleşen kapsamlı etkileşimi açıkça ortaya koymaktadır. Bu etkileşimler, güzergâhlar boyunca uzanan tüm bölgelerde mimari ve şehir planlama, dinler ve inançlar, kent kültürü ve yerleşim, ticaret ve etnik gruplar arası ilişkiler gibi alanlardaki gelişmeler açısından önemli olmuştur.

Kriter (iii): Tanrı Dağları koridoru, MÖ 2. yy. dan MS 16. yy. a kadar Avrasya kıtasında ekonomik, kültürel ve toplumsal dönüşümlerin merkezi olarak, bu süreçlere tanıklık eden önemli bir bölgedir. Ticaretin yanı sıra göçebe ve yerleşik toplulukları bir araya getiren kasaba ve şehirlerin gelişimi, bu bölgenin işlevsel ve kültürel altyapısını şekillendirmiştir. Gelişmiş su yönetim sistemleri, gezginlerin barınma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayan kaleler, işaret kuleleri, yol istasyonları ve kervansaraylardan oluşan geniş bir ağ, bu yerleşimlerin dayanıklılığını ve sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

Budist tapınakları ve mağara tapınakları gibi dini yapılar, bölgenin kozmopolit ve çok etnikli yapısını vurgularken, Zerdüştlük, Maniheizm, Nesturi Hristiyanlığı ve İslam gibi dinlerin peyzaj yerleşim yapıları üzerindeki belirgin etkileri, bu alanın kültürel çeşitliliğini derinleştirmiştir.

Kriter (v): Tanrı Dağları koridoru, değerli ve uzun mesafeli ticaretin teşvik ettiği, büyük kasaba ve şehirlerin büyümesini destekleyen olağanüstü bir örnektir. Bu yerleşimler, nehirlerden, kuyulardan ve yeraltı kaynaklarından su toplayarak sakinler, gezginler ve tarımsal sulama için kullanılan ayrıntılı ve gelişmiş su yönetim sistemleriyle şekillenmiştir.

Kriter (vi): Tanrı Dağları koridoru, Zhang Qian'ın Batı Bölgelerine gerçekleştirdiği diplomatik misyonla doğrudan ilişkili olup, Avrasya kıtasındaki insan medeniyeti ve kültürel etkileşim tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Koridor, Doğu Asya kültürleri üzerinde büyük etkisi bulunan Budizm'in antik Çin'e girişini somut bir şekilde yansıtırken; Nestori Hristiyanlığı (MS 500 civarında Çin'e ulaşmıştır), Maniheizm, Zerdüştlük ve erken İslam'ın yayılmasında da derin bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, koridor boyunca uzanan kasaba ve şehirler, su kaynaklarının kullanımı, mimari tasarımlar ve şehir planlamasıyla ilgili fikirlerin dolaşımını istisnai bir şekilde yansıtarak kültürel etkileşimlerin somut bir kanıtını sunmaktadır (UNESCO, 2024a).

Kültürel Rota Örnekleri

Türkiye’de İpek Yolları

Günümüzde Türkiye ve Afganistan, Azerbaycan, Çin, Hindistan, İran, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Nepal, Pakistan, Kore Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan dâhil olmak üzere 16 katılımcı bir gözlemci ülke ile hükümetler arası işbirliğini içeren çalışmalar devam etmektedir (Jing & Denyer, 2019). Bu kapsamda yürütülen çalışmalarda Türkiye’de Safranbolu, Bursa ve Cumalıkızık ve İstanbul’un tarihi alanları İpek Yolu mirasının önemli bileşenleri olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’nin İpek Yolu mirası Anadolu Selçukluları döneminden kalma kervansarayların oluşturduğu İpek Yolu hattı (Yaklaşık 800 yıllık 40’tan fazla kervansaraydan oluşan doğu-batı rotası) 2000 yılında ulusal Geçici Liste’ye dâhil edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, İpek Yolu’nun bu bölümünün UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne aday gösterilmesi için olası uluslararası işbirliğinin ilk adımlarını atmıştır. Tarih boyunca birçok önemli güzergâhın kesiştiği önemli bir kavşak noktası olan Türkiye, ipek yollarının Avrupa’ya ve denizlere açılmasındaki en kritik etkileşim alanlarından biridir. Bu bağlamda, Türkiye olmadan İpek Yolları üzerinde Asya ve Avrupa arasındaki kültürel, sosyal, ekonomik ve ticari ilişkileri tam olarak anlamak mümkün değildir (Özdemir, 2019).

Türkiye’de İpek Yolu rotalarına yönelik çalışmalar dört aşamadan oluşmaktadır:

- Ticaret yolları üzerindeki yüzlerce yıllık kültürel alışverişin izlerinin somut olmayan kültürel miras kapsamında canlı tutulması,
- Çeşitli güzergâhların tüm çevreleriyle kültür turizmi kapsamına alınarak dünyaya açılması,
- İpek Yolu ile ilişkilenen ve günümüzde varlığını koruyan konaklama yapılarının onarılması ve yeniden işlevlendirilmesi ile yaşatılması,
- Yol güzergâhlarındaki mimarlık yapılarının bütünsel bir yaklaşımla anlamlandırılmasıdır.

Yukarıda belirtilen aşamaların gerçekleştirilmesi çabaları 100’den fazla han ve kervansarayın onarılması ile sonuçlanmıştır (Çekül, 2012). Türkiye’de ipek yolunun kültürel rota olarak tanımlanmasına yönelik izlenilen strateji, UNESCO ve ICOMOS’un izlediği stratejilerle paraleldir. Yol üzerinde yer alan ve 11. Yüzyıldan başlayarak Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemleri boyunca inşa edilen han, kervansaray ve köprü gibi peyzajın görünür formları aracılığıyla somut bir rotaya dönüştürülmektedir (Çekül, 2012).

Türkiye’de İpek yolları ile ilişkilenebilecek alt rotalar değerlendirilmektedir. Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Mirası listesinde de yer alan ebru sanatı, Türk kahvesi kültürü, nevrüz, aşıklık geleneği, Mevlevi sema töreni, meddah sanatları, halk hikaye anlatıcıları gibi öğeler rota ile ilişkilendirilerek, miras algısı desteklenmekte ve bu doğrultuda turizm çalışmaları geliştirilmektedir (UNESCO Türkiye, 2024).

Türkiye’de İpek yolları ağı

2.BÖLÜM ANTİK ROMA YOLLARI

Antik Roma Yollarının Coğrafya ile Etkileşimi

Yollar insanın coğrafya üzerinde çeşitli şeylerin aktarımını sağlamak amacıyla planladığı ve tasarladığı izlerdir. Farklı ekosistemlerden ve topografyalardan geçen yollar çok farklı amaçlarla inşa edilebilir ve çeşitli hikayeleri barındırabilirler. Bir coğrafya üzerinde etkileşimleri ve diyalogları anlamak için antik dönemlerden başlamak üzere yolların izini sürmek o yerin hikayesini anlamak demektir.

Antik dönemde kentleri birbirine bağlayan yolların Prehistotik dönemlerden beri kullanıldığı, Helenistik Dönem'de daha da geliştirildiği ve günümüzde de birçok yerde aynı güzergahların kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir (Koçak, 2019). İnsanlar yollar aracılığı ile farklı bölgeleri keşfetmiş, kültürler arası etkileşimde bulunmuş ve ticaret yapmışlardır. Özellikle, neolitik dönemle birlikte yerleşik hayata geçilmesinden sonra, tarımsal üretimden elde edilen artı değer ticaretin gelişiminde önemli rol oynamış ve bu durum yolların büyük bir kısmını ticaret yolları haline getirmiştir (Khaftani, 2024). Ticaretin gelişmesiyle birlikte dünyanın neredeyse her noktasına yollar aracılığı ile ulaşılmıştır. Yollar bir yandan içinden geçtiği devletlerin ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunurken (Sonawani, 2021); bir yandan da uzun seyahatlere, büyük göçlere ve savaşlara açık olmuşlardır. Önemli olaylara konu olan antik yollar arasında en bilinenleri Roma Yolu, İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kral Yoludur.

Antik Roma yolları Roma İmparatorluğu'nun örgütlenme yapısını ve genişleme stratejilerini anlamada kritik bir öneme sahiptir. Yollar, yalnızca askeri üstünlüğün sağlanmasında değil, aynı zamanda geniş ve farklı bölgelerin kültürel ve ekonomik entegrasyonunda da hayati bir rol oynamıştır.

Roma yolları birbirine bağlı bir ağ şeklinde Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yolların kalıntıları hala İskoçya'dan Mezopotamya'ya, Romanya'dan Sahra'ya kadar uzanan coğrafyada görülebilir.

Roma'nın ilk yolları, Tiber Nehri üzerindeki bir şehri İtalyan Yarımadası'ndaki diğer şehirlere bağlamak için inşa edilmiştir. İtalya'nın her noktasından Roma'ya bağlanan yaklaşık 30 yol bulunmaktadır.

Roma'nın etkisi arttıkça, yol sistemleri de genişlemiş; yeni bölgeleri ve halkları Roma uygarlığına ve nihayetinde Roma İmparatorluğu'na bağlayan arterler haline gelmişlerdir (Morales, 2021). Dolayısıyla yollar Roma İmparatorluğu Dönemi'nde stratejik bir planlama ve tasarım unsuru olmuştur.

Roma yolları inşası önemli bir planlama sürecini içermektedir. Yol tasarımında geomany (yer falcılığı) ilkeleri ve topografya koşulları temel alınmaktadır.

Antik Roma yolları Etrüsk mimarisi ve yer falcılığı (geomany) gibi tasarım yaklaşımlarından etkilenmiştir. Tarihçiler bu yolların özellikle de büyük olanlarının, askeri seferleri gerçekleştirmek amacıyla düz hatlar olarak inşa edildiğini ve mühendislik tekniklerinin doğal engelleri aşmak için kullanıldığını belirtmişlerdir (De Benedictis vd., 2023).

Günümüzde olduğu gibi, antik dönemde de topografya ve eğim maliyeti etkilediği için yol yapımında en uygun güzergâhın seçilmesi önemsenmiştir.

Antik Roma Yollarının Coğrafya ile Etkileşimi

Topografya yol yapım maliyetlerini de etkilediği için bu yolların güzergâhlarının belirlenmesinde etkili olmuştur (Bernardini vd., 2018; De Benedictis vd., 2023; Madricardo vd., 2021). Topografya ile uyumlu yol yapma pratiği, bu yollarda farklı yapım tekniklerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu kapsamda stabiliteyi sağlamak için yollar tepelik veya dağlık bölgelerde istinat duvarları veya setlerle; düz veya bataklık bölgelerde ise çakıl veya taş temeller yardımıyla inşa edilmiştir (Madricardo vd., 2021).

Topografik inceleme ve yerel bilgi kapsamında çoğunlukla düz yada orta eğimli yerler yol rotası için uygun bulunmuştur. Engebeli arazilerde yol yüksekliğini eşitlemek için köprüler ve viyadükler yapılmış, dağlık bölgelerde araziye uyum sağlamak ve yol eğimini eşit tutmak için geniş yaylar (kavisler) tercih edilmiştir (Morales, 2021). Yüksek dağlarda dar dönüşler ve tüneller kullanmışlardır. Mümkün olan her durumda yol, kışın kar yağışının ulaşımı engellemesini önlemek amacıyla daha fazla güneş ışığından faydalanmak için doğu ve güney yamaçlarına yerleştirilmiştir.

Trieste Karst bölgesindeki Antik Roma Yolu örneğinde yol izlerinin kireçtaşı platosunun nispeten düz ve açık alanlarını takip ederek ilerlediği ve yol konfigürasyonunda lineer bir ağ oluşturmak için doğal topografyadan yararlanıldığı görülmektedir (Bernardini vd., 2018). Yol anıtlarında topografyanın izin verdiği güzergahtan ilerlediği ifade edilmiştir.

Ayrıca yolların önceden var olan insan yerleşimlerine ve altyapıya yakınlığının da yol ağının yönünü ve gelişimini belirlediği (De Benedictis vd., 2023) düşünülmektedir.

Planlama ve tasarım ilkeleri doğrultusunda inşa edilen Roma yolları, İtalya'daki mevcut ulaşım altyapısının gelişimini etkilemiştir. Araştırmalar, otoyollar ve demiryolları da dahil olmak üzere modern İtalya ulaşım altyapısının büyük ölçüde Roma yolları ağını izlediğini göstermektedir (De Benedictis vd., 2023). İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinin bir kısmında bu yolların görünür izleri takip edilebilirken bir kısmı ise kentlerin oluşumu, modern ulaşım ağlarının değişimi ve gelişimi gibi nedenlerden dolayı kaybolmuştur. Benzer bir durum Anadolu için de geçerlidir. Örneğin; Pamphylia bölgesi ve çevresi eski yol sistemi inceleme çalışmalarında (Ercenk, 1992), yolların genellikle nehir ve ırmakların oluşturduğu vadiler boyunca inşa edildiği, kıydan yükseklerle çıkıldıkça izlerin belirginleştiği tespit edilmiştir. Kıydaki Pamphylia kentleri arasında inşa edilen yolların önemli oranda izlerinin bulunamamasının sebebi son yüzyılda yerleşik hayata geçirilen konar-göçer aşiretlerin tarla açmaları ve orman tahribatı ile oluşan erozyondur (Ercenk, 1992).

Yol inşasında mühendisler yerel topografya koşullarını inceleyerek, bölgede yaşayan insanlardan bilgi toplamışlardır. Topografyanın anlaşılması yol güzergahının engellilik oranının düşürülmesinde arazinin doğal formundan faydalanmayı sağlamıştır (Madricardo vd., 2021).

Roma yollarının planlama ve tasarım ilkelerini belirlemek için son yıllarda yapılan araştırmalar, arkeolojik kazılar, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), tarihi belgeler ve gelişmiş haritalama teknikleri daha kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Araştırmalar imparatorluğun merkezinden Britanya, Anadolu ve Kuzey Afrika'nın en uzak bölgelerine kadar geniş bir alanı kapsayarak, bu yolların inşaa prensipleri ve kullanım yöntemlerini anlamaya odaklanmaktadır. Özellikle Anadolu'daki (modern Türkiye) Roma yolları, kent merkezlerini birbirine bağlama ve askeri ile ekonomik kaynakların hareketini kolaylaştırma işlevleriyle dikkat çekmektedir. Bu noktada, Roma yollarının topografyaya bağlı güzergah seçimlerinin önemine dikkat çekilirken aynı zamanda yerleşimlerin dağılımını ve yayılma biçimlerini nasıl etkilediğine yönelik fikir de oluşturmaktadır.

CBS yazılımının kullanımı çeşitli alan verileri ile birlikte kullanımı Roma yollarının geniş ağlarını haritalandırmayı, stratejik önemlerinin analizini ve askeri, siyasi ile ekonomik merkezler arasındaki bağlantıların belirlenmesini sağlarken yolun rotalama sürecine yönelik bilginin oluşturulmasına rehberlik ederek, kültürel turizmin olanaklarının oluşmasını desteklemektedir. Örneğin; 19. yy'da Roma yolu alt rotalarından biri olan Via Appia'da gerçekleştirilen kazıların turist algıları üzerindeki etkisi ve bu rotanın kültürel miras olarak şekillenme süreci incelenmiştir.

Via Appia'nın tarihsel ve çağdaş bir turistik rota olarak önemi vurgulanırken, İtalya'daki Via Appia yol ağı üzerine yapılan diğer çalışmalar, kazılarla ortaya çıkarılan kaldırım yapıları, drenaj sistemleri ve antik kilometre taşlarının Roma mühendislik uygulamalarını anlamaya katkı sağladığını göstermektedir. Bu yolların uzun süreli dayanıklılığının nedenleri de bu çalışmalarla açıklığa kavuşmuştur. Günümüzde Via Appia boyunca düzenlenen yürüyüş ve bisiklet turları, ziyaretçilerin antik Roma'nın tarihi yollarını deneyimlemelerine olanak tanımaktadır (Tielen, 2018).

Kuzey İtalya'da, antik Gallia Cisalpina bölgesindeki yol ağına odaklanan çalışmalarda yol yapımında kullanılan teknik çözümler, çevresel faktörler, şehir içi ve kırsal alan farkları ve tarihsel gelişim değerlendirilmiştir. Araştırma, klasik yazılı kaynaklardan (Örneğin; Statius'un *Silvae* adlı eseri) ve arkeolojik verilerden elde edilen bilgileri bir araya getirerek kentsel statünün ve yol işlevinin teknik tercihler üzerinde belirleyici olduğunu, drenaj sistemleri ve altyapının yolların uzun süreli dayanıklılığını sağladığını ve yolların yapımı ile mevcut yolların yenilenmesinin imparatorluk politikaları doğrultusunda şekillendiği (Matteazzi, 2023) ile ilgili bilgiler elde edilmiştir.

Antik Roma Yollarına Yönelik Araştırmalar

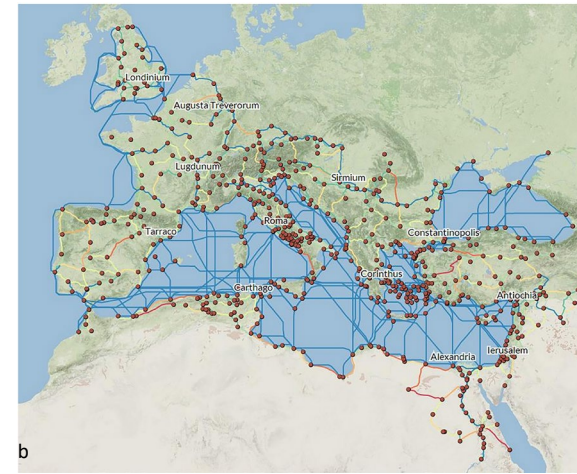
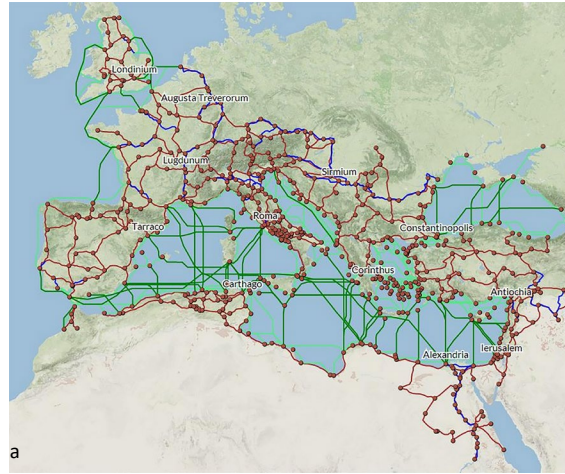
Antik roma yollarına ilişkin bilgiyi genişletmek ve derinleştirmek geliştirilen önemli girişimlerden biri Avrupa Birliği'nin "The Culture 2000" girişimidir. Bu kapsamda yürütülen "Roma İmparatorluğu Sınırları" projesi, Roma İmparatorluğu'nun geniş sınır sistemlerinin görünürlüğünü artırmayı, anlaşılmasını derinleştirmeyi ve korunmasını sağlamayı hedeflemiştir. Disiplinler arası ve iş birliğine dayalı bu proje, farklı Avrupa ülkelerinden arkeologları, tarihçileri ve kültürel miras yöneticilerini bir araya getirmiştir. Proje kapsamında kamusal farkındalığın artırılması, araştırma ve dokümantasyon çalışmaları, sınırların korunması ve yönetimi ile uluslararası iş birliği gibi temel amaçlar doğrultusunda çeşitli faaliyetler ve sonuçlar elde edilmiştir (Breeze & Jilek, 2008).

Stanford Üniversitesi tarafından geliştirilen ORBIS (The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World); bkz: <https://orbis.stanford.edu/>) projesi Roma İmparatorluğu'nun ticari ve askeri bağlantılarını, farklı bölgeler arasındaki ulaşım maliyetlerini ve bu bölgelerin ekonomik önemini analiz etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, İmparatorluk'un genişleme, ekonomik entegrasyon ve düşüş süreçlerinin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Proje verileri Roma İmparatorluğu'nun genişleme, ekonomik entegrasyon ve çöküş süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Scheidel, 2015).

Proje kapsamındaki coğrafi ağ modeli Roma antik dünyasının taşımacılık ve iletişim sistemlerinin inşasını açıklamaktadır. Bu model aracılığıyla, antik Roma İmparatorluğu'nun kara, nehir ve deniz yollarının seyahat süreleri ve maliyetleri hesaplanmaktadır. Hesaplara dayanarak, Roma antik dünyasındaki bağlantıların mesafeden çok zaman ve maliyetle sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Scheidel, 2015). ORBIS, zaman ve maliyet faktörlerini temel alarak Roma dönemindeki taşımacılık ve iletişim ağlarının haritasını detaylı bir şekilde sunmaktadır.

ORBIS projesi kapsamında 632 yerleşim noktası, 85.000 kilometrelik kara yolu ağı, 28.000 kilometrelik nehir yolu ağı ve 193.000 kilometrelik deniz yollarını bir araya getiren kapsamlı bir model oluşturulmuştur. Bu model, mevsimsel rüzgar koşulları, nehir akıntıları ve dağlık araziler gibi çevresel faktörleri dikkate alarak, antik dünyanın ekonomik ve sosyal bağlamını anlamak için bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Projede belirli merkezlerden (örneğin Roma) çıkan en verimli rotaları görselleştiren Minard diyagramları kullanılmaktadır. Bu diyagramlar, hangi yolların daha sık kullanıldığını ve hangi rotaların daha az tercih edildiğini anlamaya yardımcı olurken, ticaret ve askeri hareketlerin yoğunlaştığı bölgeleri belirlemekte de etkili bir araç sunmaktadır.

a) ORBIS rotaları (kırmızı: yol; mavi: nehir; koyu yeşil: deniz aşırı; açık yeşil: kıyı)

b) Ulaşım maliyetine göre renklendirilmiş rotalar

c) Roma merkezli Minard diyagramı (Scheidel, 2015).

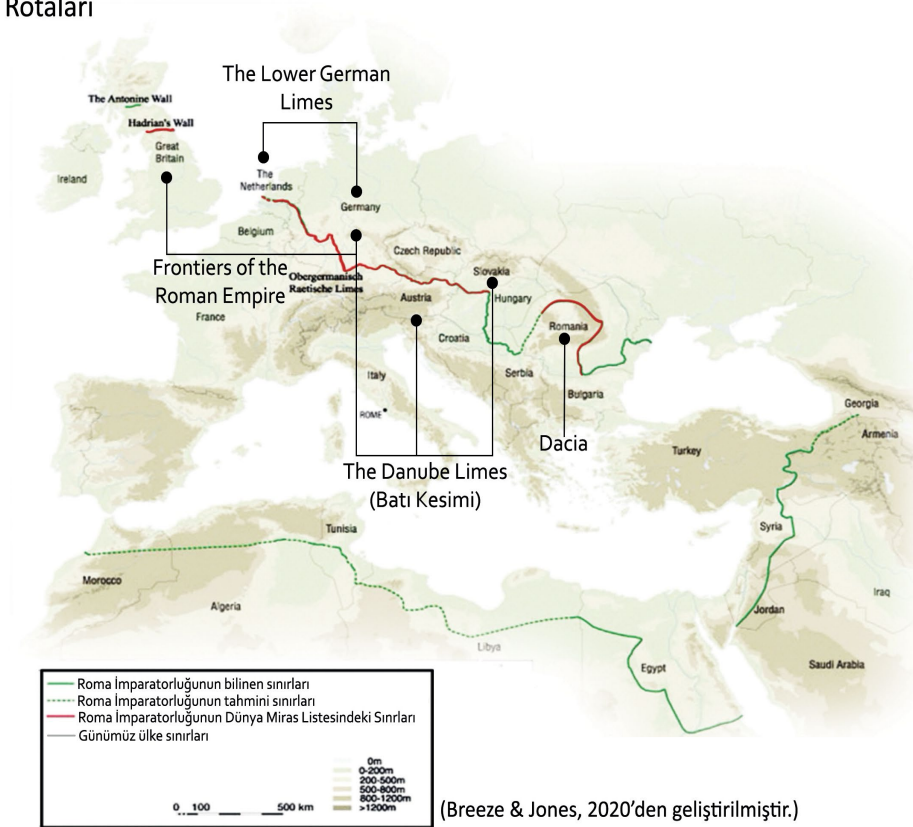
Antik Roma Yollarına Yönelik Araştırmalar

Antik yollarla ilgili bilgi alanı ve derinliği arttıkça oluşan hafıza insanların antik uygarlıklara bağ kurmasını kolaylaştırmaktadır. Geçmişle bağlantı kurmak ve bir bölgenin tarihsel bağlamı hakkında fikir edinmek isteyen turistlerin ilgisi nedeniyle (De Benedictis vd., 2023) bu yollar turizm ile daha hızlı bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle antik yollar birçok ülkede önemli turizm destinasyonları haline gelmiştir. Turistler, bir zamanlar eski gezginler tarafından kullanılan yollarda yürüme veya araçla seyahat etme seçenekleriyle antik yol ve çevrelerini ziyaret etmektedir (De Benedictis vd., 2023). Örneğin; İtalya Trieste Karst bölgesindeki antik yol Roma askeri tahkimatlarıyla bağlantısının keşfedilmesi ile birlikte yerel halk ve Roma tarihi ve arkeolojisine ilgi duyan turistlerin ilgisini çekmiş; bölgede kültür turizminin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Bernardini vd., 2018). İtalya’da diğer bir roma yol ağı olan Appian rotası rehberli turlar, müzeler ve antik yol hakkında bilgi ve yorum sağlayan ziyaretçi merkezleri ile desteklenerek popüler turizm yerleri haline gelmiştir (Madricardo vd., 2021). Balkanlar’daki Via Egnatia, Roma İmparatorluğu’nun Romalıların İtalya toprakları dışında inşa ettikleri ilk yol olup, Roma ile Byzantium’u (günümüzde İstanbul) birbirine bağlayarak Adriyatik Denizi’ni Boğaz’a bağlayan stratejik bir rotadır.

Güney Balkan kolonilerine Roma ile doğrudan bir bağlantı sağlayan bu yol, dönemin önemli bir mühendislik başarısı olarak kabul edilmiştir. Via Egnatia rotası Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait tarihi kalıntıların yanı sıra kiliseler, mozaikler, hamamlar ve antik köprüler gibi birçok önemli eseri içermektedir (Nepravishta vd., 2022). Bu rota kapsamında antik yolu izleyen kültürel ve turistik bir koridor oluşturulması bilgi ve dinlenme noktalarının kurulması, yerel halkın turizmden faydalanması için ekonomik fırsatlar yaratılmasını önerilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle Via Egnatia’yı geçmiş ile bugünü birleştiren önemli bir turistik rota olarak değerlendirmektedir.

Roma İmparatorluğu’nun sınırlarını koruma amacıyla geliştirdiği savunma sınır sistemi “Limes” olarak ifade edilmektedir. Roma’nın sınırlarını oluşturan kalıntı ve yapılar arasındaki izler “Limes Rotaları” adıyla rotalaştırılmış ve UNESCO tarafından Roma İmparatorluğu’nun sınırlarını ve sınır yönetimi anlayışını dünyaya aktarma gerekçesiyle bazı alt rotaları Dünya Miras Listesi’ne kabul edilmiştir. Dünya Mirası listesinde yer alan alt rotaları şunlardır: Tuna Limes, Aşağı Almanya Limes, Dacia Limes.

Roma İmparatorluğu Sınırları ve UNESCO Dünya Mirası (WHC) Listesi'nde yer alan Limes Rotaları

(Breeze & Jones, 2020'den geliştirilmiştir.)

MS 2. yy.'ın ortalarında Roma İmparatorluğu Sınırları ve UNESCO Dünya Mirası (WHC) Listesi'nde yer alan Limes Rotaları (Breeze & Jones, 2007'den geliştirilmiştir).

Limes rotaları, Roma İmparatorluğu'nun sadece askeri gücünü değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin ve çok kültürlü yapının nasıl bir arada var olduğunu gösteren önemli miraslardır.

Antik Roma Yollarının Rotalaştırılması: Limes Rotaları

2021 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen ve ismini Tuna Nehri'nden alan Tuna Limes (The Danube Limes-Western Segment) Almanya, Avusturya ve Slovakya sınırlarında yer alan bir bölgeyi kapsamakta ve Roma İmparatorluğu'nun Orta Avrupa'daki doğu sınırlarını temsil etmektedir. Tuna Nehri, Roma döneminde hem bir sınır hem de ticaret ve kültürel değişim için önemli bir yol olmuştur. Tuna boyunca uzanan kaleler, askeri kamplar ve gözetleme kuleleri, Tuna kıyısının askeri ve ticari faaliyetlerini kontrol edildiği stratejik kıyılardan biri olduğunu göstermektedir. Bölgedeki kalıntılar, Roma'nın savunma mühendisliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

UNESCO bu sınırı, Kriter (ii) ile Roma'nın çok kültürlü yapısını ve sınır bölgelerinde farklı halklar üzerindeki etkisini yansıtmaları nedeniyle önemli bulmuş, Kriter (iv) ile Roma mühendisliğinin ve askeri stratejisinin bu bölgelerde nasıl uygulandığını göstermek amacıyla koruma altına almıştır (WHC, 2024a).

Aşağı Almanya Limes (The Lower German Limes), 2021 yılında UNESCO Dünya Mirası olarak ilan edilmiştir. Almanya ve Hollanda sınırları boyunca uzanan bu Limes hattı, Ren Nehri'ni doğal bir savunma hattı olarak kullanmış ve Roma'nın kuzeybatı sınırlarını korumuştur.

Roma döneminde inşa edilen askeri kamplar, kaleler ve ticaret merkezleri, Ren Nehri boyunca stratejik bir hat oluşturarak Roma İmparatorluğu'nun askeri gücünün temsili olmuştur. Bu sınır hattı, Roma'nın kültürel ve askeri etkisini bölge halklarıyla etkileşimini geliştirmiş ve farklı kültürler arasında bilgi ve ticaret alışverişine zemin hazırlamıştır. UNESCO, Kriter (ii) çerçevesinde bu hattın farklı halklar arasındaki kültürel etkileşimi göstermesi ve Kriter (iii) ile Roma İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi organizasyonunun önemli bir örneği olarak korunmasını önemsemiştir (WHC, 2024b).

Dacia Limes (The Frontiers of the Roman Empire – Dacia) 2024 yılı itibarıyla UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Romanya'da yer alan bu Limes hattı, Roma İmparatorluğu'nun kuzeydoğu sınırlarını koruyan askeri kalıntılardan oluşmaktadır. Roma, Dacia bölgesini zengin doğal kaynakları, özellikle altın madenleri nedeniyle fethetmiş ve bu bölgede stratejik öneme sahip kaleler inşa etmiştir. Sarmizegetusa Regia gibi önemli kalıntılar, Roma'nın Dacia'daki askeri gücünü simgelemekte ve bu bölgenin Roma için ekonomik ve askeri açıdan ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Dacia Limes'i, Roma'nın kuzeydoğu sınırlarını nasıl koruduğunu ve bölgedeki yerel halklarla nasıl etkileşimde bulunduğunu yansıtmaktadır (WHC, 2024c).

Hadrian Duvarı, Antonine Duvarı ve Üst Almanya-Raetian Limesi, UNESCO'nun 2005 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil ettiği diğer önemli Limes alanlarıdır.

Hadrian Duvarı, Roma İmparatorluğu'nun en kuzey sınırını temsil ederken, Antonine Duvarı ve Raetian Limes, Roma'nın Batı Avrupa'daki askeri varlığını temsil etmektedir. Bu alanlar, UNESCO'nun Kriter (ii), (iii) ve (iv) çerçevesinde, Roma'nın dünya tarihine olan kalıcı etkisi ve mühendislik başarılarının somut kanıtları olarak kabul edilmiştir (WHC, 2024d).

Limes rotaları, Roma İmparatorluğu'nun sadece askeri gücünü değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin ve çok kültürlü yapının nasıl bir arada var olduğunu gösteren önemli miraslardır. Roma'nın sınır yönetimi ve askeri stratejileri, antik dünyada ve sonrasında geniş bir etki alanı yaratmış, bu kalıntılar günümüze kadar ulaşarak dünya mirası olarak kabul edilmiştir. UNESCO tarafından koruma altına alınan Limes rotaları hem tarihsel değerleri hem de günümüz arkeoloji ve turizmi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Limes rotaları için bkz: <https://www.limesstrasse.de/en/deutsche-limes-strasse/limes-road>

Türkiye'deki Antik Roma Yolları üzerine çalışmalar, özellikle bu yolların restorasyonu ve turizme kazandırılması odaklıdır. Ankara Ulus'taki 2.700 yıllık Antik Roma Yolu (Cardo Maximus), 1995 yılında yapılan kazılarda keşfedilmiş ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Ancak 2006 yılında otopark inşaatı sırasında yolun devamı ortaya çıkmasına rağmen inşaat durdurulmamış, yolun yalnızca küçük bir kısmı gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Bugün büyük ölçüde tamamlanan restorasyon çalışmaları ile bu yolun tarihi dokusunun korunması ve kültürel turizme kazandırılması hedeflenmektedir (Kültür Envanteri, 2024).

Türkiye'de antik yolların tanıtımını ve turizme kazandırılmasını hedefleyen Kültür Rotaları Derneği, Via Egnatia gibi yolların güzergâhlarını belirleyerek rehberler ve haritalar hazırlamakta, bu sayede kültürel turizmin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Culture Routes Society, 2024). Bu çalışmalar, tarih ve doğaya ilgi duyan ziyaretçilere yönelik alternatif turistik güzergâhlar sunarak kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Araştırma Tasarımı

Coğrafi izler, arkeolojik ve tarihi ögeler aynı peyzajı paylaşan kültürler hakkında önemli bilgi kaynakları olan somut öğelerdir. Somut öğeler insanların zaman içerisinde yer yapma ve peyzajı şekillendirme pratikleri hakkında önemli içgörüler sağlar. Bu önemli kaynakların coğrafya ile etkileşimini araştıran peyzaj arkeolojisi çalışmalarının temel sorularından biri bu öğelerin coğrafyadaki dağılımının rastgele süreçlerin bir ürünü mü olduğu yoksa bu öğelerin bölgenin doğal koşulları ve doğal kaynakları arasındaki ilişki tarafından mı şekillendirildiğidir. Bu temel sorudan yola çıkarak bu çalışmanın amacı; peyzaj hafızasında yer tutan önemli coğrafi izler olan antik yolların temas ettikleri coğrafya ile etkileşim biçimlerinin anlamını belirlemek ve belirlenen anlam çerçevelerinin bilgisine dayalı deneyim rotaları geliştirmektedir. Bu nedenle araştırma yaklaşımının temel peyzajı anlama ve deneyimleme üzerine kurgulanmıştır. Peyzajın anlaşılması Malatya coğrafyasının zamansal derinliği ile oluşan hafızaya; peyzajın deneyimlenmesi ise deneyim tasarımına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Peyzajın anlaşılması ve deneyimlenmesi için tarihi peyzaj karakterizasyonu ve peyzaj biyografisi yaklaşımlarının ortak tekniklerinden biri olan zaman derinliği ile Deming & Swaffield (2011) tarafından geliştirilen peyzaj araştırma stratejileri kullanılmıştır.

Peyzajı Anlamada Kullanılan Analiz Stratejileri

Tanımlayıcı Stratejiler

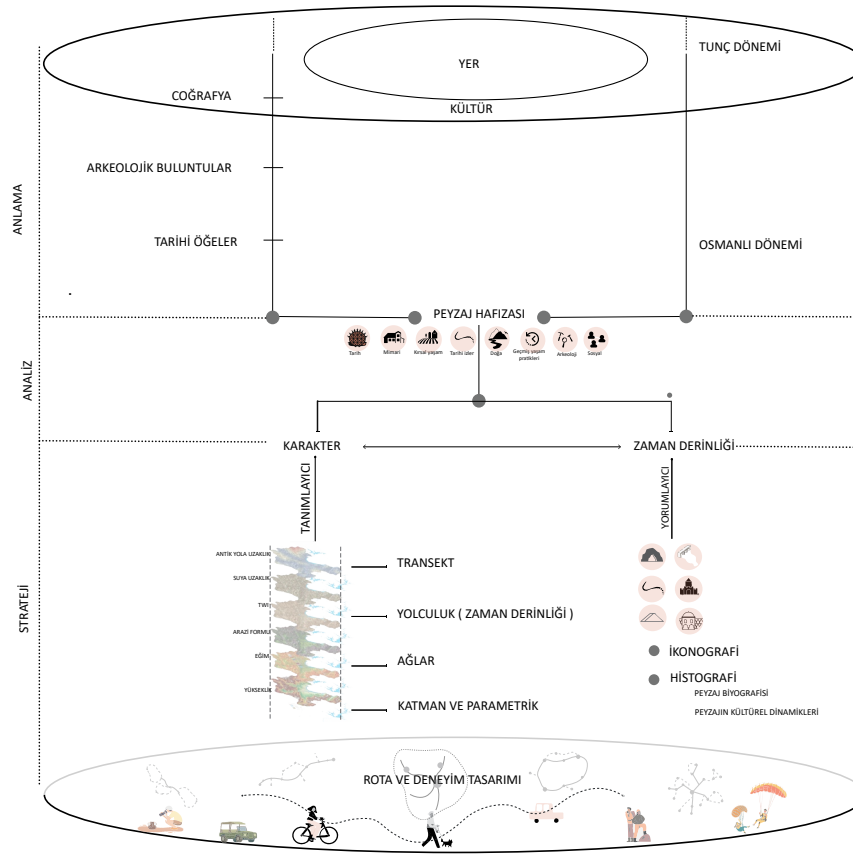
- Transekt
- Yolculuk
- Mekânsal Tanımlama (Katman Ve Parametrik)
- Ağlar

Yorumlayıcı Stratejiler

- İkonografi
- Histogram

Doğal ve kültürel peyzaj veri tabanı kaynakları

- Rotam Fırat Rota Malatya kültür ve doğa rotası (2021)
- Malatya Kültür Envanteri (2022)
- Sivas Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu envanteri (2023)

NEOLİTİK ÖNCESİ

NEOLİTİK DÖNEM

KALKOLİTİK

TUNÇ ÇAĞI

DEMİR ÇAĞI

ROMA DÖNEMİ

SELÇUKLU DÖNEMİ

BİZANS DÖNEMİ

OSMANLI DÖNEMİ

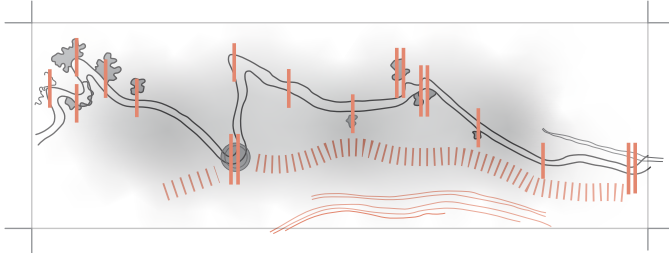
CUMHURİYET DÖNEMİ

Malatya'da zamansal akış aralığı oldukça geniştir. Bu çalışmada Malatya coğrafyasının peyzaj hafızası altı dönem kapsamında değerlendirilmiştir (Malatya zaman akış diyagramı Görmüş vd., 2021'den uyarlanmıştır).

Araştırma Tasarımı

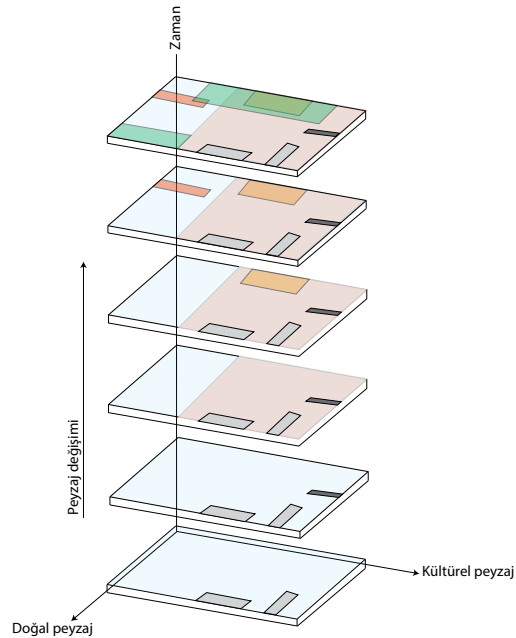

Transekt
(Patrick Geddes'in Vadi Kesiti, Akt. Deming ve Swaffield, 2011).

Deneyimsel bir yolculuk
(Georges Descombe'un "İsviçre Yolu" taslağından, Akt. Deming ve Swaffield, 2011).

Parametrik ve holistik sınıflama

Geçiş kesitleri (Transekt): Gözleme dayalı bir araştırma stratejisi olan geçiş kesitleri bir peyzajda somut (gerçek) ya da soyut (zihinsel) durumların uygunluğunun takibidir. Peyzaj çalışmalarında en bilinen geçiş kesitleri Ian McHarg tarafından yazılan *Design with Nature* (1969) adlı eserde peyzaj ilişkilerini tanımlamak ve Patrick Geddes'in peyzajın uygunluk özelliklerini tanımlamak için geliştirdiği *vadi kesiti çalışmalarıdır* (Deming & Swaffield, 2011).

Yolculuk: Peyzaj boyunca yapılan bir yolculuğu tanımlamaya odaklanan bu araştırma stratejisi bilinen en eski peyzaj tanımlama stratejilerinden biridir. Son yıllarda yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Güncel olarak bu araştırma tasarımı sanal peyzaj simülasyonlarının kullanımının da temelini oluşturmaktadır (Deming & Swaffield, 2011).

Mekânsal tanımlama (Holistik ve Parametrik): Peyzaj olgularının ölçek, alan ya da coğrafyada mekânsal olarak nasıl dağıldığının belirlenmesinde kullanılan mekansal tanımlama stratejisi araştırmacının bir alana ayırt edici görünümünü veren ortak özellikleri ya da nitelikleri tanımlamasına ve peyzajları sınıflamasına olanak tanımaktadır.

Peyzajdaki her bir katmanın (toprak, bitki örtüsü gibi) ayrı veri kümeleri olarak tanımlanması “parametrik” yaklaşım olarak ifade edilmektedir. Parametrik veriler, farklı parametrik tanımları üst üste bindiren katmanlı bir yaklaşımla birleştirilebilir/çakıştırılabilir. 1950’li yıllarda elle çizilmiş ayrı çakıştırmalar olarak gerçekleştirilen bu yaklaşım, artık Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) temelini oluşturmaktadır ve giderek daha fazla peyzaj bilgisi sayısallaştırıldıkça, peyzaj tanımlamasına yönelik parametrik katmanlı yaklaşım giderek daha fazla kullanılmaktadır (Deming & Swaffield, 2011).

Ağlar: Günümüzde peyzajlar, daha geniş bir peyzaj içinde farklı yerleri birbirine bağlayan işlevsel veya sembolik ilişkileri betimleyen ağlar açısından tanımlanmaktadır (Stephenson vd., 2010).

İkonografi: Bir tasarım ve planlama disiplini olan peyzaj mimarlığında temsiller ve temsil türleri önemlidir. James Corner’ın (1999) dikkat çektiği gibi, peyzajın özel potansiyelini önemli bir bölümü imgelerin güçlü hisler uyandırma yeteneğinden elde edilmektedir. İkonografi olgulara/fenomenlere odaklanan temsillere gömülü anlamların aktif yorumlanmasını içeren analitik bir yöntemidir.

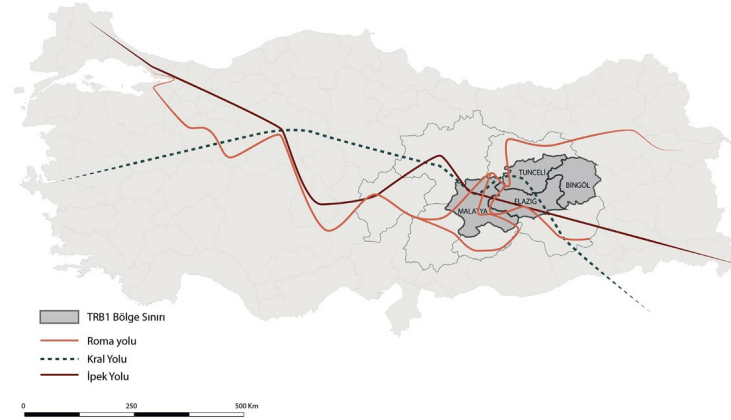
Peyzaj ikonografisi, peyzajın kültürel bir imge, ‘çevreyi temsil etmenin, yapılandırmanın veya sembolize etmenin bir yolu’ olarak peyzajın statüsünü açıklamak için kullanılmaktadır (Cosgrove & Daniels, 1988).

Histogram/Tarih yazımı: İnsan eylemlerinin ve olaylarının tarihsel kaydının yorumlanması ve bu kaydın tanınabilir bir anlatı olarak temsil edilmesi tarih yazımına denk gelmektedir. Veri kaynakları, yayınlanmış yazılar, arşivlenmiş belgeler, diğer yazılı veya grafik kanıt biçimleri (günlükler, gazeteler, fotoğraflar, haritalar) ve posterler, makbuzlar, hesap defterleri ve benzerleri gibi diğer geçici veya yapay kanıt türleri tarih yazımında kullanılabilir.

Peyzaj mimarlığı araştırmalarında tarihsel çıkarımlar çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bu çalışmalar yere, bir projeye, daha geniş bir peyzaja, bir yolculuğa, etkili bir kişiye, bir kuruma veya bir olay türüne odaklanabilirler. Hepsi, araştırmanın amacına bağlı olarak mevcut verilerin tarihsel bir yorumunu düzenlemenin geçerli yollarıdır. Örneğin peyzaj biyografisi yaklaşımında (Roymans vd., 2009) peyzajın sosyal ve ekonomik dinamiklerini izlemek ve anlamak için kullanılan stratejiler (Deming & Swaffield, 2011) tarih yazımını kapsamaktadır.

Malatya Coğrafyasında Antik Yollar

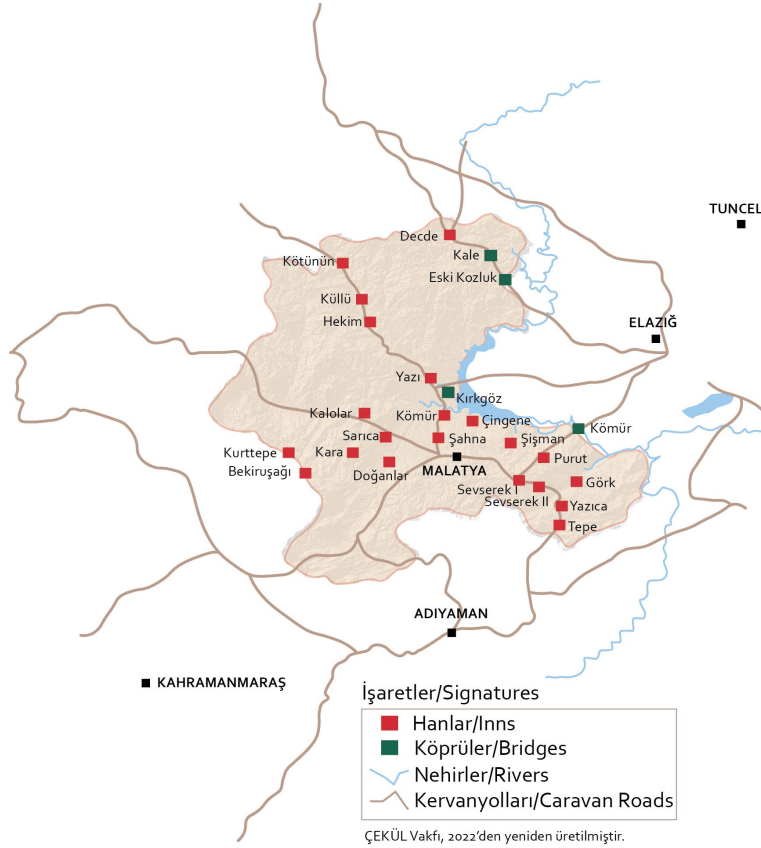
Anadolu, coğrafi ve jeopolitik konumu nedeniyle tarihin önemli yollarının geçtiği bir merkezdir. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan bölge Hitit, Asur ticaret kolonilerinin yolları, Pers Kral Yolu, Roma Yolu, Bizans yol ağı olarak bilinen ve daha sonra İpek Yolu adını alan önemli askeri ve ticari yollara ev sahipliği yapmıştır (Tuncer, 2007). Anadolu'da binlerce yıl boyunca var olan ve genellikle ticaret kervanları ve ordular tarafından kullanılan bu yollar coğrafi şartlara uygun doğal güzergâhlar ve geçitleri takip etmektedir (Ökse, 2005; Karaca, 2022). Bu yollardan biri olan İpek Yolu için de Anadolu, Bakırcı (2014)'e göre doğu ile batı arasında bağlantıyı sağlayan en önemli kilit noktasıdır. Doğuda Çin'den başlayıp Akdeniz ve Avrupa'ya ulaşan bu önemli ticaret yolu, günümüz Türkiye topraklarına üç koldan girmektedir. Bunlar: Cizre ve Hasankeyf'ten geçen güney kolu; Doğubayazıt, Erzurum, Erzincan ve Sivas'tan geçen orta kol ve kuzeyde de Kars, Trabzon koludur. Orta ve kuzey kollar Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Sinop ve Kastamonu yönünden Karadeniz limanlarına ulaşırken, Güney kolu Bitlis, Malatya, Kayseri, Kırşehir, Konya, Isparta, Denizli, Antalya üzerinden Ege ve Akdeniz limanlarına ulaşmaktadır (Karaca, 2022). Bu yolların dışında Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İzmit, İstanbul güzergâhının da kullanıldığı bilinmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024; UNESCO Türkiye, 2024).

Malatya çok jeopolitik konumu (Yalçinkaya 1940; Göğebakan, 2002; TDV İslam Ansiklopedisi, 2024; Akçadağ, 2016) nedeniyle antik yolların (Roma; Yolu, İpek; Yolu, Kral Yolu, Urartu Yolu gibi) kesiştiği ve dağıldığı önemli bir kavşak konumundadır.

Arapgir Etnografya Müzesi

ÇEKÜL Vakfı işbirliği ile 2012 Yılında hazırlanan “İpek Yolu Kültür Yolu” rotası Anadolu’da İpek Yolu üzerinde inşa edilmiş ve günümüze ulaşmış 220 han, 147 köprü ve 24 kervansaray olmak üzere toplam 391 yapıyı bu kültür yoluna dâhil etmiştir. Bu çalışmanın ana odağında olduğu gibi Roma yolları gibi, İpek Yolu’nun da en önemli duraklarından biri olan Malatya, Bağdat’tan bağlanan güney hattı üzerinde, güneye, kuzeye ve batıya uzanan iki ana yol güzergâhı üzerindedir.

Bu güzergâhlar:

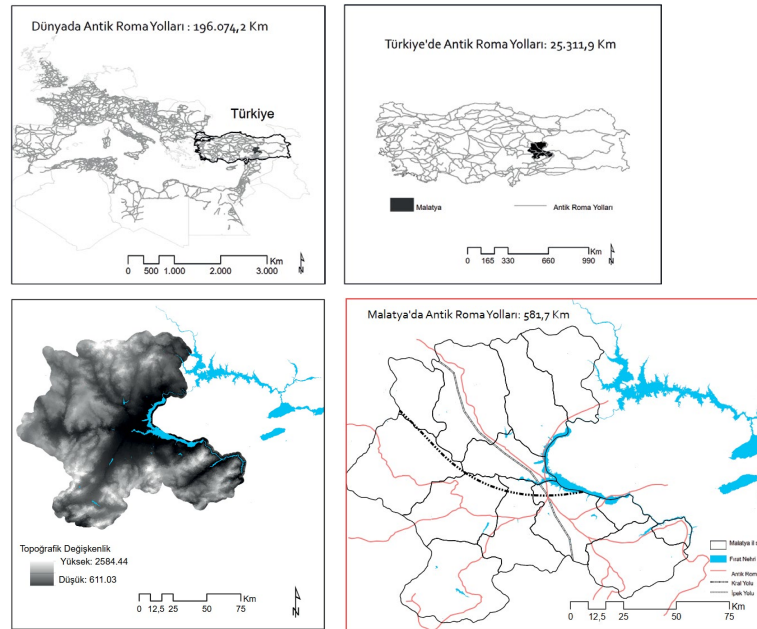
- Bağdat, Musul, Mardin, Amid, Ergani, Gölcük, Harput,
- İzoli (Kale), Malatya, Ankara güzergâhı
- Bağdat, Harput, Pertek, Çemişkezek, Eğin, Divriği, Zarat veya Buzbel dağlarını aşarak Sivas güzergâhıdır (Özergin, 1959; Karaca, 2022 tarafından aktarılmıştır.).

ÇEKÜL’ÜN belirlediği haritaya göre, Malatya’dan geçen iki ana güzergâh ile ilişkilenen 20 han ve 4 köprü olmak üzere toplam 24 yapı tespit edilmiştir.

Malatya'da Antik Roma Yolları

Roma döneminde Ancyra'dan (Modern Ankara) doğuya doğru ve Caesarea (Modern Kayseri) üzerinden Melitene'de (Modern Malatya) Fırat'a giden çok önemli askeri yollar vardı. Ayrıca doğu bağlantıları Fırat vadisinden yukarıya, Pontus dağları üzerinden Karadeniz'e kadar uzanıyordu (Mitford, 1998). Bu özelliğinden dolayı ana güzergâh olma özelliğini her zaman korumuştur (Görmüş vd., 2023). Batı Avrupa ve Akdeniz'e kadar uzanan Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz ve Karadeniz arasındaki ticareti geliştirmek, Doğu ve Batı Roma arasındaki askeri, ticari ve kültürel alışverişi desteklemek amacıyla geliştirdiği yolların kavşağında yer alan Malatya Roma İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'daki sınır kentlerinden biridir. Winfield'in (1977) çalışmasına dayanarak geliştirilen Roma yollarının uzunluğu dünyada 196.074,2 km, Türkiye'de 25.311,9 ve Malatya'da 518 km'dir.

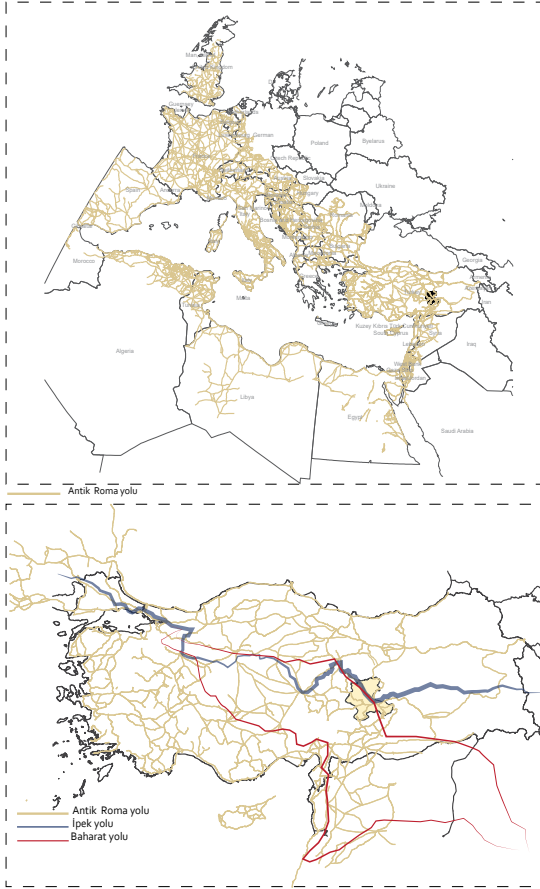
Türkiye, Avrupa ve Asya arasındaki geçişi sağlayan dört ana yoldan ikisinin kesiştiği noktada yer alan Malatya, Roma İmparatorluğu'nun Fırat Nehri üzerindeki önemli sınır kamplarından biridir.

Levent Vadisi, Akçadağ

Antik Roma yollarının ulusal ve uluslararası bağlantıları

Roma İmparatorluğu'nun büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynayan antik Roma yolları hız ve güvenli hareketi sağlama hedefiyle inşa edilmiş haberleşme ve iletişim için önemli rol oynamıştır.

Antik Roma yol ağının karayolu kısmının yaklaşık 85.004 km olduğu ifade edilmektedir. Bu karayolu 372 bağlantıdan oluşmaktadır (Arkeofili, 2024: Kaynak: arkeofili.com/roma-imparatorlugu)

Antik Roma yol ağının Malatya bölgesindeki yönelmesinde Fırat Nehri önemli bir etkidir. Bu Malatya'daki yolların savunma hattı kapsamında olabileceğine işaret etmektedir. Limes rotaları ile bu anlamda benzer bir yapıda olduğu ve bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği dikkate alınabilir.

Roma yolları farklı coğrafyalarda dağlık, engebeli ve düz alanlar da dahil olmak üzere her türlü arazi koşullarına uygun olarak inşa edilmiştir. Romalılar, arazinin doğal hatlarını takip eden, elverişli araziden faydalanan ve dik yamaçlar veya bataklık alanlar gibi engellerden kaçınan rotaları dikkatle seçmişlerdir. Tepeler ve dağlar tipik olarak vadileri takip eden veya daha kolay ve verimli seyahat sağlamak için yamaçların etrafından dolanan yollarla atlanmıştır. Hatta bazı durumlarda, teraslama veya tünel açma gibi teknikler kullanılarak yollar yamaçlardan veya dağlardan kesilmiştir (Madricardo vd., 2021).

Malatya'da Antik Roma Yolları

Yamadağı'ndan Malatya Coğrafyası

Malatya coğrafyası derin kanyonlar, tepelikler ve ovaların birbirine eklemlendiği bozkır ekosisteminin baskın olduğu hareketli peyzaja sahiptir.

Roma Yolu, Battalgazi

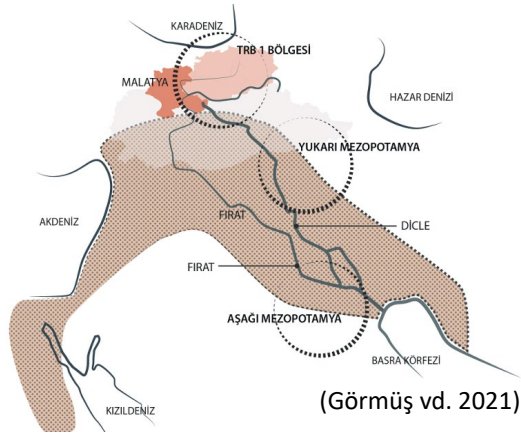
Hareketli Malatya
peyzajında Roma yolla-
rı ovalara hakim açık
yamaçlardan geçmiş-
tir.

Malatya Beydağları'nın güney bakarlı yamaçlarından geçen antik Roma yolu

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

Fırat Havzası'nın Aşağı Fırat Bölümü'nde Adıyaman'dan Elazığ, Bingöl üzerinden Van'a ulaşan çöküntü alanının güneybatı ucunda Mezopotamya ile Suriye'nin kuzey sınırlarının yakınında çeşitli uygarlıklarının temas ettiği kültürel etkileşim kuşağında bulunması nedeniyle Malatya'da çeşitli dönemlere ait izler görülmektedir.

Malatya'da yerleşim dokusu, insanların ilk yerleşik düzene geçtiği Paleolitik döneme kadar uzandığı varsayılmaktadır. Bölgedeki buluntular Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem (Tunç Çağı ve Demir Çağı), Roma Dönemi, Selçuklu Dönemi, Bizans Dönemi, Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemi'ne ait katmanları içermektedir.

NEOLİTİK ÖNCESİ

NEOLİTİK DÖNEM

KALKOLİTİK

TUNÇ ÇAĞI

DEMİR ÇAĞI

ROMA DÖNEMİ

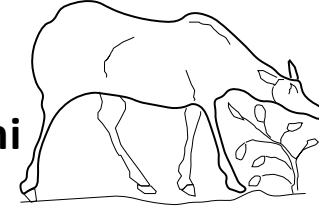
SELÇUKLU DÖNEMİ

BİZANS DÖNEMİ

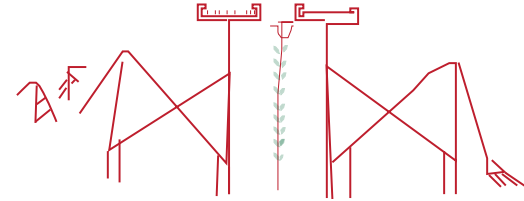
OSMANLI DÖNEMİ

Malatya ili tarihi dönemleri (Görmüş vd., 2021)

Malatya coğrafyasında doğa + insan etkileşimi

- + Uyum.....
- +farketme.....
- +yeniden uyumlanma
- +güç....
- +yapılanma.....
- + otorite

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

Malatya, doğu Anadolu'daki en büyük havza ve yerleşik toplulukların prehistorik dönemlerden beri sürekli yerleşmeler kurduğu ve geliştirdiği önemli coğrafyalardandır. Fırat ve kollarının suladığı coğrafya çiftçi toplumlar ve çoban grupları için verimli habitatlar sunduğundan bölgedeki insan yerleşimlerinin ve etkisinin çok eski dönemlerden itibaren var olduğu öngörülmektedir (Yakar, 2007). Arkeolojik buluntulara göre insanın bu coğrafyadaki serüveni Paleolitik Çağ'da başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Malatya coğrafyasında kazı çalışması yapılan Paleolitik yerleşmeler İkiz Höyük, Kaletepe Höyüğü, Aktaş Mevkii, Eğribük Çakıllığı, Akçadağ Levent Vadisi Mağaraları ile Darende Tohma Suyu Vadisi mağaralarıdır (Yüksel, 2018).

Tarım devrimi ile birlikte, Malatya'da Fırat Nehri kıyılarını veya nehre çok yakın bölgeleri yaşam alanı olarak tercih edilmiştir. Günümüzde bilinen neolitik yerleşmeler Cafer Höyük, İkiz Höyük, Gelinciktepe Höyüğüdür. Neolitik dönemde başlayan köy kültürü giderek genişlemeye başlamış, köylerin büyümesi ile birlikte başlayan dönem Kalkolitik Çağ (MÖ 6000- 3000) olarak adlandırılmıştır (Özdoğan, 2011).

Geç Kalkolitik dönemin sonlarında başlayan iklim değişikliğinin etkisi, insan topluluklarının doğal çevreden yararlanma ve yerleşme biçimlerini etkilemiştir. Sıcaklık ve yağış rejimindeki istikrarsızlıklar göçebe bir yaşam tarzının benimsenmesine yol açmıştır.

Arkeolojik buluntular, MÖ 4000 yılının sonunda Malatya Ovası'nın Suriye-Mezopotamya ve bu bölgedeki dağlık arazilerin göçebe toplumları arasındaki ana bağlantı noktası haline geldiğini göstermektedir.

Göçebe kırsal toplumlar doğal tepelik alanlarda, dağ eteklerinde ve vadi sırtlarında mobilize bir yaşam tarzını yansıtan yerleşimler kurmuşlardır.

Kalkolitik Çağ buluntusu veren en önemli yerleşim merkezleri ise Değirmentepe, Pirok Höyük ve İkiz Höyüktür. Bu höyükler haricinde günümüzde bir kısmı Karakaya barajının suları altında kalan on sekiz yerleşimde daha Kalkolitik Çağ'ın izlerine rastlanıldığı bilinmektedir (Yüksel, 2018).

Yapılan arkeometrik analizler, Kalkolitik Dönem’de Değirmentepe yakınlarında tarıma elverişli verimli toprakların bulunduğunu ortaya koymuştur. Arpa ve buğdayın ıslah edildiği, kuraklık ihtimaline karşı üretim fazlası tahılların depolandığı Değirmentepe’de domuz, at, eşek, köpek, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar evcilleştirilmiştir. Kızıl geyik gibi türlerin ise yakın çevrede yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum coğrafyada karma bir besin ekonomisinden faydalandığı ve o dönemde doğal çevrenin günümüze kıyasla çok daha ağaçlık olduğu belirlenmiştir (Esin, 1994; Yüksel, 2022).

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

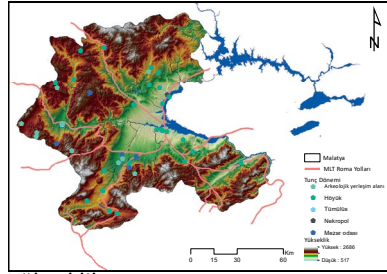
Tunç Dönemi

Tunç döneminde vadilerden ovalara doğru yerleşimlerin sayısında artış Fırat'taki göçebe grupların bahar ve yaz aylarında yüksek bölgelerde kışın ise daha düz alanlarda yaşadıklarını işaret etmektedir. Bu dönemde insanların mobilize hayatı terk etmeseler de tarıma dayalı ekonomiye geçiş yaptıkları ve yerleşik çiftçi gruplarla bütünleştiklerini işaret etmektedir (Dönmez, 2022). Tunç döneminde bölgenin Mezopotamya ile ilişkilerin artmasıyla birlikte madencilik teknikleri öğrenilmiş, daha sonra bölgede altın, gümüş, bakır ve tunç işlenerek madencilik ileri bir seviyeye taşınmıştır. Bu durum, uzmanlık gerektiren yeni meslek gruplarının ortaya çıkmasına ve iş bölümüne dayalı yaşam biçimin gelişmesine öncülük etmiştir (Arslantaş & Yılmaz, 2021). Bölgede MÖ 4000 yılının ikinci yarısından MÖ 3000 yılının başlangıcı arasına tarihlenen bakır eşya, metal kılıçlar ve cüru kalıntıları (Arslantepe kazıları) bölgede madenciliğin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Malatya Ovası'nı geçen Fırat Vadisi boyunca uzanan Tunç ve Demir Çağı yerleşmelerinin günümüzdeki dağılımının, ilk yerleşmelerin dokusu ve yoğunluğu hakkında dağınık bir tablo çizmesi ise, nehrin akış yönünde meydana gelen değişiklikler ile ilişkilendirilmektedir (Yakar, 2007). 1200 metrenin üzerinde çok az yerleşim kaydedilmiş olması dikkat çekicidir.

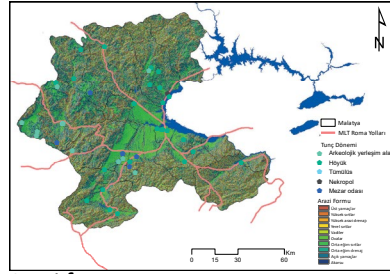
DEĞİRMEN TEPE

Kalkolitik Dönem'de Malatya'nın en önemli merkezlerinden biri olan Değirmen Tepe kalkolitik döneme tarihlendirilmektedir. Anadolu'da Ubeyd Kültürü'nün en iyi temsil edildiği yerleşim yerlerinden birisidir. Değirmen Tepe kazılarında kalkolitik ait buluntular elde edilmiş, ek olarak Tunç Çağı'na ait 4 tabaka saptanmış ve bu tabakalar İlk Tunç Çağı'nın son iki evresine tarihlendirilmiştir (Duru, 2000). Yerleşmenin Ubeyd Dönemi'ne ait planı (kalkolitik), topluluğun bir merkezi idare tarafından idare edildiğini göstermektedir. Yerleşmede, Malatya Ovası'ndaki diğer yerleşmeler de olduğu gibi sosyo-ekonomik açıdan Suriye-Mezopotamya etkisi görülmektedir (Esin, 1989; Yakar, 1997). Bulunan dört kare planlı yapının duvarlarındaki duvar boyamaları, yakılmış kemiklerle dolu adak çukurları, intramural çocuk mezarları ile çok sayıda kil ve taş damgalar, bu yapıların tapınak işlevi gördüğünü ve yerleşmenin sosyo-ekonomik yapısında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, yerleşim alanındaki işlikler ve buralarda bulunan bakır cürufları, eritme ocakları ve yontulmuş küçük çakmaktaşı aletler dönemin ekonomik ve endüstriyel faaliyetleri hakkında önemli veriler sunmaktadır (Yakar, 2007).

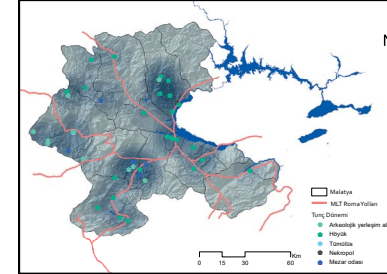

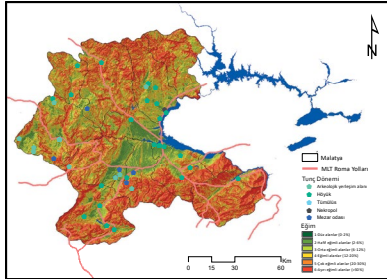
Yükseklik

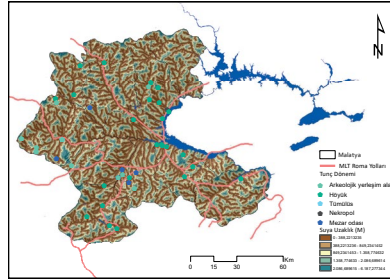
Arazi formu

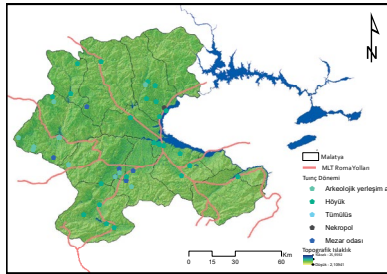
Yoğunluk

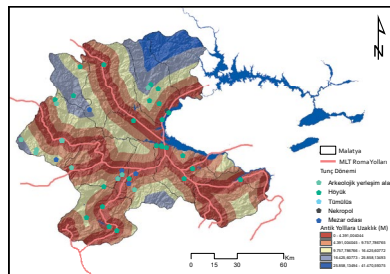
Eğim

Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yola uzaklık

(Taşkın, 2024; Kültür Envanteri, 2024.)

Erken dönem Tunç yerleşimleri ve yapıları, genellikle yamaçlar, orta eğimli sırtlar ve vadilerde konumlanmıştır. Bunun temel nedeni, erken dönemde barınma ihtiyacının mağara ve oyuklar gibi doğal alanlarla karşılanmış olmasıdır. Tunç çağının ilerleyen yerleşimleri ise genellikle ovalar ve yamaçlarda yoğunlaşmış olup, bu yerleşimlerin verimli topraklar ve su kaynaklarına yakın bölgelerde yer alması, tarım pratiklerinin başladığını göstermektedir.

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

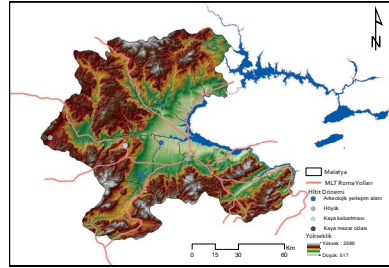
Hitit Dönemi

MÖ 2000 yılın başlarında Anadolu'ya gelen Hititler MÖ 1750'de Anadolu'yu tek bir yönetim altında toplayarak siyasi birliği sağlamasıyla Kapadokya ve Mezopotamya arasında yer alan Malatya'nın da bu birliğe katılmıştır. Bu katılma süreci, Hitit kralı I. Hattuşili, kuzey Suriye yolunu emniyet altına alması ve sonrasında yerine geçen oğlu I. Mursilis'in ise Halep ve Babil seferlerinden sonra Anadolu birliğini sağlaması ile ilişkilendirilmektedir. Bu krallar döneminde, kuzey Suriye ile Anadolu arasında önemli bir kavşak noktası olan Malatya'nın Hitit birliğine dâhil edildiği düşünülmektedir. MÖ 15. yy'da Mitanni Krallığı'nın egemenliği altına giren Malatya, MÖ 1450'de Hitit Kralı Şuppiluliuma'nın bölgeyi fethetmesiyle tekrar Hitit İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. MÖ 12. yy'da Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından, Malatya tarihinde önemli bir evre olan yeni Hitit dönemine geçilmiştir. Her ne kadar yerleşim yerinin en önemli evresi olarak bu dönem görülse de Eski Hitit Dönemi'ne ait belgelerde de az da Kentin ismi ilk olarak Maldiya veya Malitiya biçiminde metinlerde geçtiği bilinmektedir (Yakar, 2007). Hitit İmparatorluğunun yıkılmasıyla bazı Hitit hanedan mensupları gittikleri bölgelerde yerel krallıklar kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

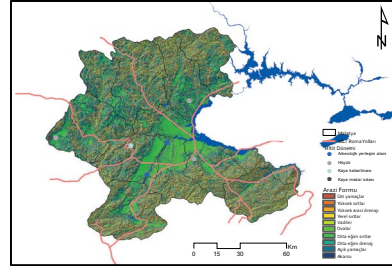
Hitit temelleri üzerine kurulan bu krallıklara "Geç Hitit Şehir Devletleri" adı verilmektedir. Geç Hitit Şehir Devletleri'nin en önemlilerinden birisi olan Melid Krallığı'nın merkezi Arslantepe Höyüğü'dür. Arslantepe'nin, o dönemde de hammadde açısından zenginliği, Dicle ve Fırat gibi iki büyük ırmağın iletişim yolu üzerinde olmasıyla azımsanmayacak önemdeki işlevleri ön planda olmuştur. Arslantepe kazıları, yerleşmenin coğrafi açıdan ayrıcalıklı bir konumda olması ve tarımsal üretimdeki öneminin yanı sıra tarihsel süreçte çevresini denetleyerek ve dış ilişkiler kurarak bölgenin siyasi ve ekonomik merkezi rolünü üstlendiğini göstermiştir (Frangipane, 1993). Bu diğer Hitit devletlerinde olduğu gibi olduğu gibi, burada da kırsal kesim ekonomisi saray tarafından örgütlenmiş ve idare edilmiş olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır (Yakar, 2007).

MÖ 12. yy. ortalarından MÖ 7. yy. başlarına kadar varlığını sürdüren Melid Krallığı Asur, Urartu ve Frig Krallıklarının mücadelelerinde önemli roller üstlenmiştir. Asur'a karşı kurulan koalisyonlara bilfiil katılan Melid Krallığı, MÖ 7. yy'da Asur hakimiyetini kabul ederek Asur İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline dönüşmüştür (Bryce, 2012).

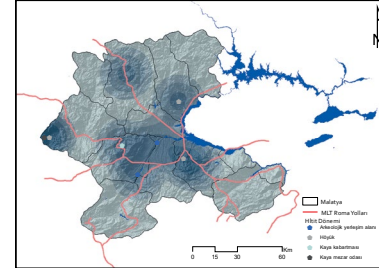

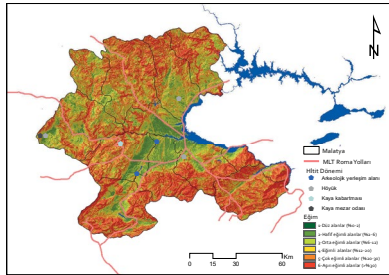
Yükseklik

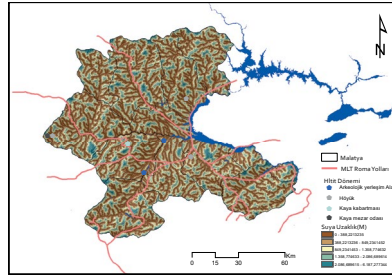
Arazi formu

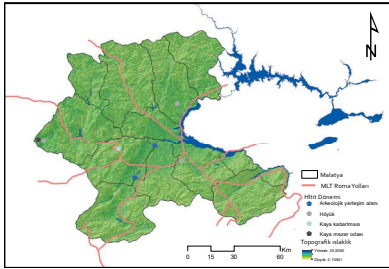
Yoğunluk

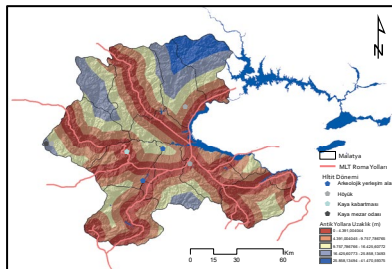
Eğim

Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yola uzaklık

Arslantepe Höyükü
(Taşkan, 2024)

Hitit döneminde yerleşimler, genellikle ova ve vadilerde yoğunlaşmış olup, yerleşim için daha çok tarıma elverişli topraklar tercih edilmiştir. Ayrıca, yerleşimlerin su kaynaklarına yakın konumlanması, tarımın yanı sıra Fırat Nehri'nin doğal bir sınır ve ticaret yolu işlevi görmesiyle de ilişkilendirilebilir.

Dünya Mirası: ARSLANTEPE

Arslantepe Fırat Nehri'nin batı kıyısından birkaç km uzaklıkta Malatya ovasında konumlanan, bilenen tarihe göre MÖ 6000 yıldan Bizans Dönemi'ne kadar devam eden süreçte kesintisiz yerleşim katmanlarının birbiri üzenine gelişmesiyle oluşmuş 30 m yüksekliğe sahip bir höyüktür. Höyük, Kalkolitik dönemden itibaren Mezopotamya'daki gelişmelerin etkisiyle, erken dönem sınıflı toplumların ortaya çıkışına ve bu toplumların bir merkezden yönetilmeye başlanmasına tanıklık etmiştir (Frangipane, 2018). Kerpiçten yapılmış, özgün mimari karaktere sahip Arslantepe sarayında, ideolojik gücün kutsal bir mekânda ifade edilmesi yerine, tarımsal üretim ve yönetimin merkezi rolünü vurgulayan sembolik öğeler (mühür ve kabartmalar gibi) ve sanatsal ifadeler (duvar resimleri) kullanılmıştır. Bu durum, temel ürünlerin kontrolünün merkezdeki yönetim tarafından sağlandığını göstermektedir (Frangipane, 2018). Höyükte yapılan kazılar sonucunda, MÖ 3300-3000 yıllarına ait bir kerpiç saray, MÖ 3600-3500 yıllarına tarihlenen bir tapınak, iki bini aşkın mühür baskısı ve çeşitli metal eserler ortaya çıkarılmıştır.

Bu buluntular, Arslantepe'nin aristokrasinin doğduğu ve ilk devlet biçimlerinin şekillendiği resmi, dini ve kültürel bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Sarayın koridor duvarları, baskı motifleri ve duvar resimleriyle süslenmiş, binanın farklı bölümlerinde bulunan çok sayıda mühür baskısı, idari etkinliklerin yoğunluğunu ve çok sayıda memurun görevde olduğunu göstermektedir. MÖ 2000 yılda, Hitit kültürü ve siyasi yaşantısının parçası olan Arslantepe, özerkliğini belirli bir döneme kadar koruyabilmiştir. MÖ 1000 yılın başlarında yeni bağımsız siyasi örgütlenmeler gelişmeye başlamış, bu da Arslantepe'nin başkent olduğu geç Hitit Melid Krallığı'nın doğmasına yol açmıştır (Delaporte, 1940; Liverani, 2011; Mori, 2016; Frangipane, 2018). Melid Krallığı'nın Asur Kralı II. Sargon tarafından fethinden sonra Arslantepe gerilemeye başlamış ve Kimmerler'in işgaliyle yerleşim alanı kesin olarak terk edilmiştir (Alpagut, 2008). Höyük, Yakın Doğu'da ilk devlet toplumunun ortaya çıkışına istisnai biçimde tanıklık ederken, 4000 yıl Uruk uygarlığıyla ilişkili olmasına karşın özgün mimari özellikler sergilemektedir (Malatya Kültür Envanteri, 2020).

Antik dönemde Malatya'yı ziyaret eden ünlü coğrafyacı Strabon, bölgeyi şu ifadelerle tanımlamıştır:

“Arslantepe’nin yakınında yer alan Melitene, Strabon tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: ‘Melitene’nin her tarafında meyve ağaçları yer alır ve bütün Kappadokia’da böyle olan tek ülkeydi. Ekonomisi hem zeytin üretimine, hem de Yunan şarabı ile rekabet eden Monarite şarabına dayalı idi’ (Strabon, 1987).”

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

Roma Dönemi

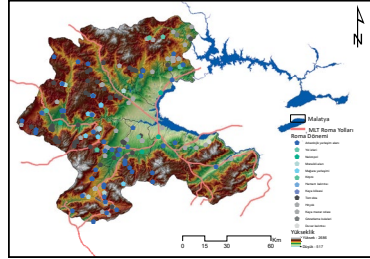
MÖ 30 yılında Romalılar, Anadolu üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurarak Malatya'yı da kendi idaresine almışlardır. Malatya, Romalılar tarafından ele geçirildikten sonra, doğudan gelebilecek saldırılara karşı stratejik bir bölge olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, Fırat Nehri (Euphrates), Roma'nın doğu sınırlarını belirleyen psikolojik bir engel olarak kabul edilmiş, Fırat Nehri'ne kadar olan tüm geçitleri Roma garnizonları ile denetlemek ve Fırat Nehri'nin Roma hâkimiyeti altına alınmasını sağlamak amacıyla Roma'nın 30 lejyonundan ikisi, Fırat kıyısına yakın bölgelere yerleştirilmiştir (Bardakçı. 2019).

Bu lejyonlardan biri, Melitene'ye (Malatya) gönderilen Legio XII Fulminata iken, diğeri ise Samosata (günümüzde Samsat-Adıyaman) bölgesine yerleştirilen Legio XVI Flavia'dır. Legio XII Fulminata'nın, yaklaşık MS 70/71 civarında Melitene'ye gönderildiği ve arkeolojik bulgulara göre yaklaşık üç asır boyunca bölgede görev yaptığı kabul edilmektedir (Kaplan vd., 2021). Romalıların Legio XII Fulminata'yı buraya yerleştirmelerinin nedeni Fırat'ın stratejik önemine ek olarak bölgede su kaynaklarının ve yiyecek depolarının bol olmasıdır.

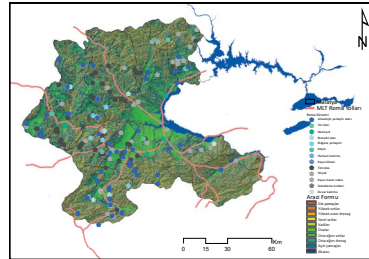
Roma İmparatoru Trajan (MS 97-117) döneminde, Legio XII Fulminata'nın Arslantepe'nin yaklaşık 2 km kuzeyinde (Eski Malatya) etrafı surlarla çeviri bir garnizon kurduğu bilinmektedir (Ulukaya, 2022a). Bu dönemde, bölge komutanlarının bölgedeki ulaşım ağlarına önem vererek, tüm yolları onardıkları ve bu yollar aracılığıyla Caesarea (Kayseri), Melitene (Malatya) ve Doliche (Gaziantep civarı) güzergâhı ile en kısa yoldan askeri takviye gönderdikleri bilinmektedir (Charlesworth, 1924: French, 2008). Roma'nın son dönemlerinde bütün bölgelerde olduğu gibi Melitene'de de isyanlar görülmüş, şehir sürekli el değiştirmiştir. 395'te Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten sonra şehir Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmış ve Roma için önemini sürdürmüştür (Malatya Kültür Envanteri, 2020). Malatya Kültür Envanteri bulgularına göre, Malatya'da Roma Dönemine ait Arapgir, Akçadağ, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Yazıhan, Yeşilyurt İlçelerinde çok sayıda kaya mezar odası ve tümülüsler, sarnıçlar, köprü, hamam kalıntısı, nekrapoller, kaya kilisesi; Doğanşehir, Pütürge ve Hekimhan'da karşılaşılan kale yerleşimi kalıntıları ve yol güzergâhlarındaki gözetleme kuleleri bulunmaktadır. Ayrıca Arapgir'in Esikli ve Gözeli mahalleleri civarında görülebilir durumda roma yolu izlerine rastlanmıştır.

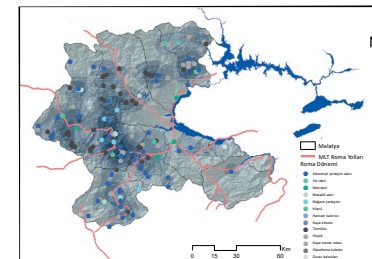
Ozan anıtı, Darende

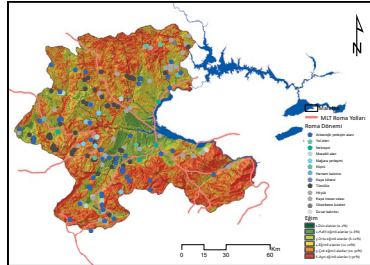
Yükseklik

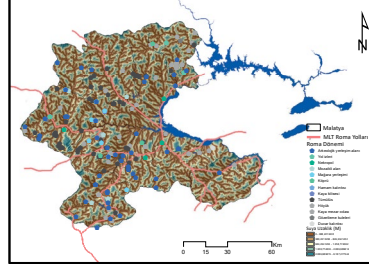
Arazi formu

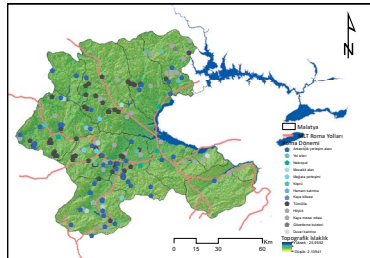
Yoğunluk

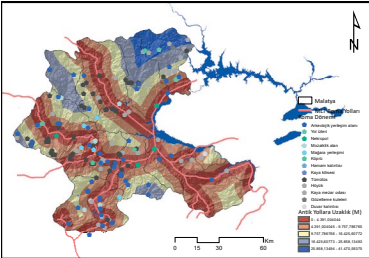
Eğim

Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yola uzaklık

(Taşkan, 2024)

Roma dönemi yerleşimleri ve yapıları, Malatya genelinde yaygınlık göstermektedir. Bu nedenle, ovalar, vadiler ve sırtlar gibi çeşitli coğrafi alanlarda yerleşim izlerine rastlamak mümkündür. Yerleşim alanlarının ve anıtsal yapıların konumlarını belirlerken, toprağın nemlilik düzeyinin orta-düşük olduğu bölgelerin tercih edilmesi ve yerleşimlerin yola yakın konumlanması tarımsal üretimden ziyade yol tabanlı bir gelişim sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, diğer dönemlerden daha yüksek alanlarda yerleşmiş olmalarının bir diğer nedeni, Romalıların bölgeyi daha çok bir hudut şehri olarak kullanmaları ve savunma amaçlı yapıların araziye görebilecek şekilde konumlandırılmasıyla ilişkilendirilebilir.

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

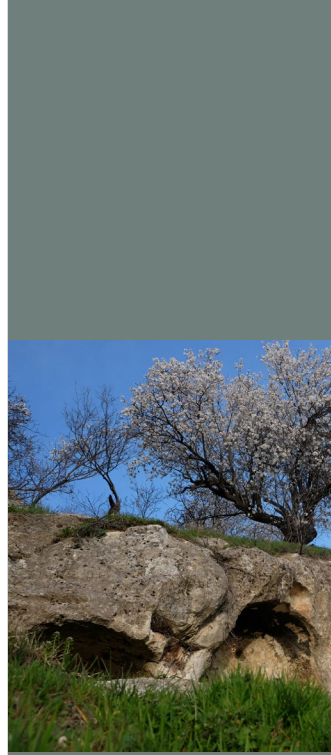
Bizans Dönemi

Roma İmparatorluğu, 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye ayrıldığında, Malatya Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. Bizans kaynaklarında “Melitene” adıyla bilinen Kentin bu dönemde Roma döneminden daha fazla gelişmiştir. Günümüzde Gündüzbey, Yeşilyurt, Yakınca, Banazı, Bostanbaşı ve Tecde olarak bilinen yerleşim alanlarının, bu dönemde kurulduğu düşünülmektedir. Bu görüşü söz konusu yerleşim alanlarında bulunan Mozaikler, sikeler ve kalıntılar doğrular niteliktedir. Kent içi ve çevresinde bulunan kale kalıntıları, Malatya’nın geniş bir alana yayıldığını gösterirken, yine aynı şekilde coğrafyanın birçok bölgesinde İslam-Bizans mücadelesi esnasında tahrip edilmiş çok sayıda kilise ve manastır kalıntılarına rastlanması da bölgenin Hristiyanlaştığını göstermektedir (Malatya Valiliği, 2024; Malatya KTB, 2024; Malatya Kültür Envanteri, 2020). Roma döneminde sur içerisindeki bölge önemi sürdürmüştür. Malatya ve çevresi, sahip olduğu özellikler ve tarihin kendisine yüklediği sınır kenti olma rolü nedeniyle Bizans tebaasının yerleşmesi için de cazip bir şehir haline gelmiştir (Akçadağ, 2022). Bizans imparatorlarından Justinian, Malatya’ya üçüncü Armenia adını vermiş ve buranın yönetimine Justinianus’u getirmiştir.

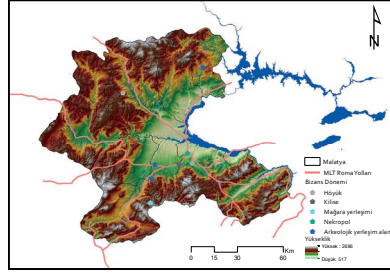
Bu devirde Malatya şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Burası meşhur bir şehirdir. Havası latif, güzel bir mevki olup, Fırat’tan da pek uzak değildir. Bu vilayetin derhal gelişmesi ve önem verdik ve buraya Acra, Arabissos, Ariasetia, İkinci Comana ve Kıkissos-Cem’an olmak üzere altı şehri de ilave ettik (Ağaldağ, 1988).”

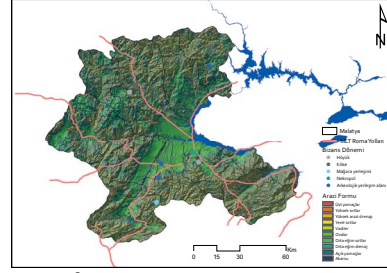
575 yılında Sasanilerle Bizans arasında gerçekleşen meydan savaşının ardından, Malatya, Anadolu’nun tamamen Türkleşmesine kadar Bizans ile Müslüman Araplar arasında paylaşmakta zorlanan bir merkez haline gelmiştir. İslam ordularının Malatya’yı fethetmesinin ardından, şehir yaklaşık 80 yıl boyunca İslam Devleti’nin sınır şehri olarak kalmış olsa da, Bizanslılar, bir süre sonra Malatya’yı yeniden işgal etmeyi başarmıştır. Ancak, 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi sonrasında, 1085 yılında Selçuklular Malatya’yı tamamen fethetmiştir (Fırat’ı Keşfet, 2024).

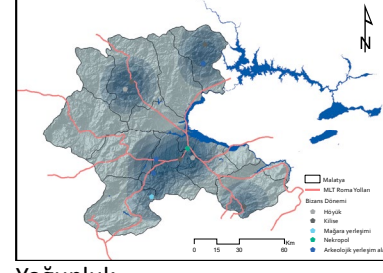
Onar kaya mezarları, Arapgir

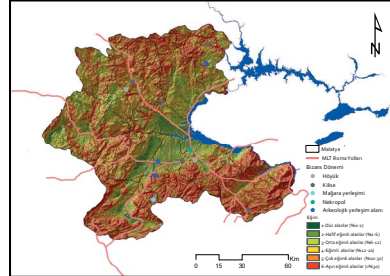
Yükseklik

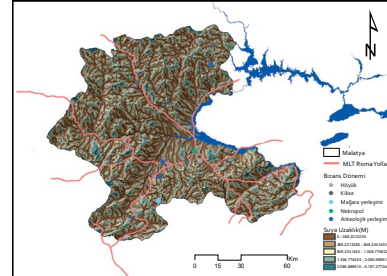
Arazi formu

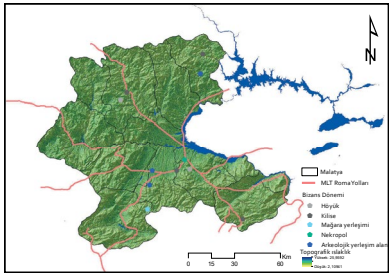
Yoğunluk

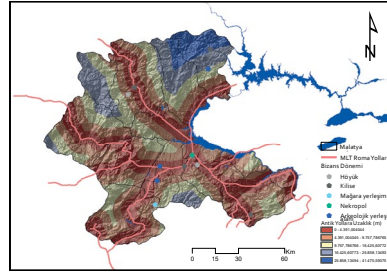
Eğim

Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yola uzaklık

Buzluk Anısı Mağaraları

Buzluk Anısı Mağaraları
(Taşkan, 2024; Kültür Envanteri, 2024)

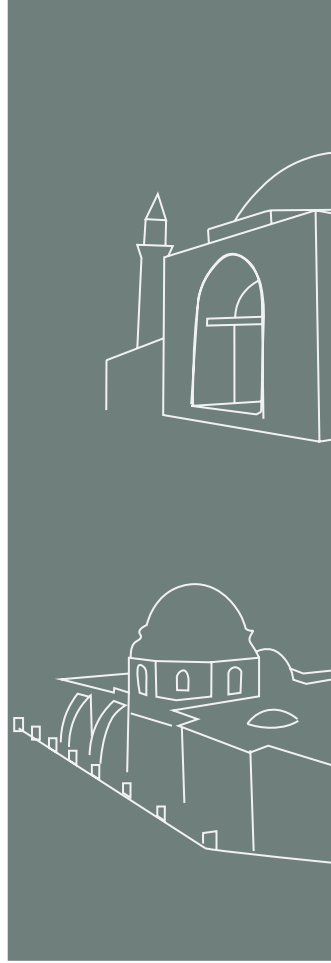
Bizans dönemine ait buluntuların çoğunun Roma yoluyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum, yolun Bizans döneminde aktif olarak kullanıldığını ve gündelik yaşam pratikleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir.

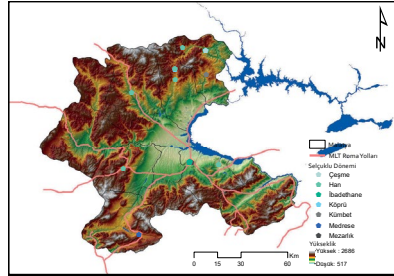
Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

Selçuklu Dönemi

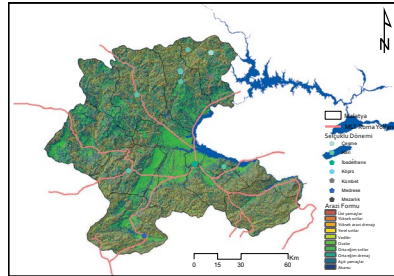
Selçuklularının hakim olmak istediği yerlerden biri olan Malatya uzun yıllar Danişmendli-Selçuklu rekabetine sahne olmuştur. Sultan II. Kılıç Arslan, bu mücadeleye son verdiğinde iki devlet arasında bir kaç defa el değiştiren Malatya 1178 yılında Selçuklu topraklarına dâhil olmuştur (Metin, 2010). Selçuklular stratejik öneme sahip bir sınır kenti olan Malatya'yı ele geçirdiklerinde kenti fetih politikaları ile yeniden yapılandırmış ve bu dönemde, Türk nüfusundan oluşan bir halkı burada iskân ettirmişlerdir (Şahin, 2018; Metin, 2010). Bu iskan hareketlerine ek olarak kentte imar faaliyetleri de başlamıştır. Moğol istilasına karşı Malatya'nın da surları tamir ve tahkim edilirken, diğer Selçuklu şehirleri gibi Malatya da siyâsî, askerî, ticarî ve demografik koşullara bağlı olarak sur dışına yayılmaya başlamıştır. Anadolu şehirlerinde, mahalleler, cami, mescid, medrese ve zâviyelerin çevresinde gelişerek şekillenmiş ve Türk iskân politikasının bir sonucu olarak genişleyerek şehrin neredeyse tamamına yayılmıştır. Şehirlerin çekirdeğini oluşturan mahallelerin cami ve ibadet yerleri etrafında şekillenmiş, zamanla dinî mekânların sur dışına taşmasıyla bunların etrafında yeni mahallelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Malatya'da Selçuklu döneminin bilinen en önemli yapısı olan Ulu Cami, Eski Malatya'da sur içinde yer almaktadır. Şehrin diğer önemli yapıları caminin yakınında konumlanmıştır. Bu dönemde yerleşim, batıya doğru genişlemiş ve mahallelerin fiziksel yapısı, İslâm şehirlerinde görülen mekan organizasyonuna benzer şekilde oluşmuştur. Çarşıya bağlantının sağlanabilmesi için yakın mahallelerin dışında, evlere ulaşan sokaklar, dar ve çıkmaz sokaklardan oluşan organik bir formda gelişmiştir. Malatya'da Atabey Mahallesi ve Seyfeddin Sungur Mahallesi gibi mahallelerin bu dönemde inşa edildiği bilinmektedir (Metin, 2010; Göyünç, 1985; Göyünç, 1976). Selçuklular döneminde geniş şehir yapılanmasının varlığı ve demografik açıdan yoğunluğun yaşandığı bilinmektedir. C. Cahen, o dönem Malatya'sını "çeşitli konutlara sahip, büyük bir şehir" olarak tanımlanmıştır (Metin, 2010 tarafından aktarılmıştır). Malatya'daki en önemli yapılar arasında bulunan hanlar bu dönemden günümüze ulaşan önemli yapılardır. Hanlar, önemli yolların kavşak noktası olan Malatya coğrafyasında, İpek Yolu güzergahı ile ilişkilienmekte, üzerinde yer almakta ve ticaretin sürekliliğini besleyen önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir.

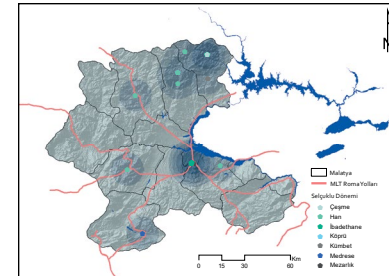

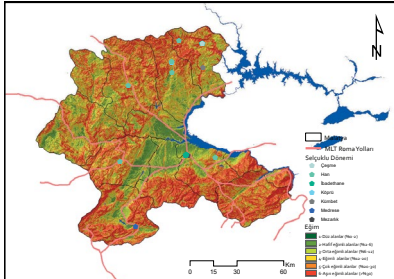
Yükseklik

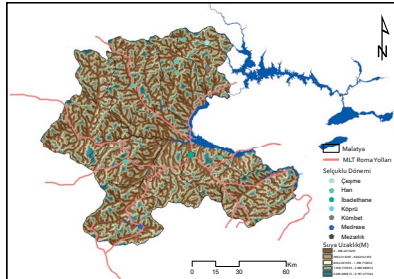
Arazi formu

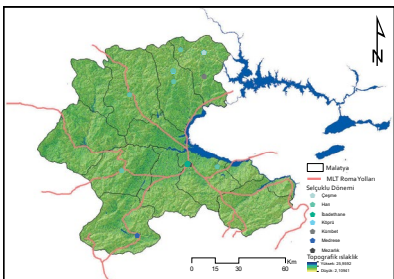
Yoğunluk

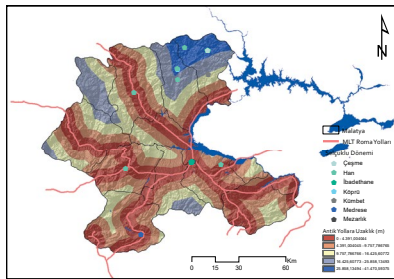
Eğim

Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yollara uzaklık

(Taşkan, 2024; Kültür Envanteri, 2024)

Selçuklu dönemi yerleşimleri, özellikle günümüz Battalgazi ilçesinde yoğunlaşmıştır. Selçukluların yerleşim alanı olarak Roma dönemine ait sur içi bölgeyi tercih ettikleri ve burada Türkleşme sürecine katkı sağlayacak çeşitli eserler bıraktıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca, İpek Yolu güzergâhı üzerinde köprüler, hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu bağlamda, Selçukluların coğrafya ile olan ilişkilerinin büyük ölçüde yol inşası ve savunma amaçlı olduğu söylenebilir.

Malatya Coğrafyasının Zamansal Derinliği

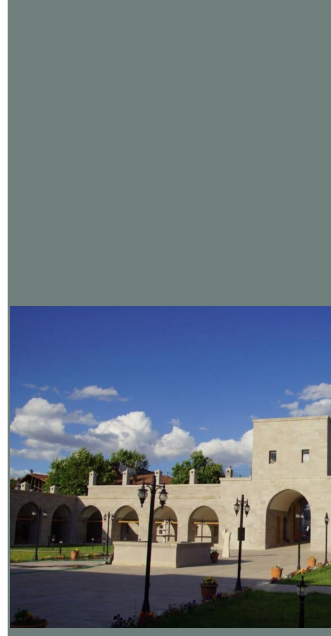
Osmanlı Dönemi

Malatya ve çevresi, Osmanlı Devleti ile Memlük Sultanlığı arasındaki ilişkilerin merkezinde yer alan bir sınır şehri olarak, 15. yy. boyunca ve 16. yy. başlarında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Malatya'yı fetihmesiyle sona ermiş ve şehir "iç şehir" statüsüne kavuşarak sınır şehri olma özelliğini kaybetmiştir (Akçadağ, 2022; Ulukaya, 2022b). 1560 tarihli Osmanlı tahrir kaydında Malatya'nın şehir merkezinde 32 mahallenin bulunduğu geçmektedir.

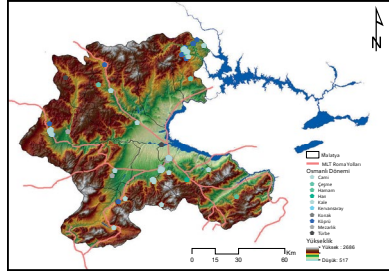
1838 yılında Osmanlı-Mısır anlaşmazlığı nedeniyle Mısır'ın Anadolu'ya sefer düzenlediği dönemde, Eski Malatya bir karargâh olarak kullanılmıştır. Bu sefer sırasında Aspuzu'daki yazlık evlerinde ikamet eden Malatya halkı, ordu ayrıldığında evlerinin harabe hale gelmesi üzerine kışlık evlerine dönemediklerinden Aspuzu'ya (bugünkü yerleşim yerine) yerleşmiştir. Osmanlı dönemi boyunca birçok cami, mescit ve namazgâh inşa edilmiştir. Eski Malatya'dan Aspuzu'ya taşınmayla birlikte Teze Cami (Yeni Cami) etrafında çarşı ve pazar yerleri şekillenmiştir (Ulukaya, 2022b).

Bu çarşı ve pazarlarda debbağ, attar, saraç, cûllâh, bezzaz, habbaz, harrat, zervavatçı, dibekçi, kasap, berber, dellal, bozacı, hamal, hattab, tarakçı, kalaycı, ferraş, natır, eskici, kürekçi gibi muhtelif meslek sahiplerine ait dükkânlar bulunduğu bilinmektedir (Ulukaya, 2022b).

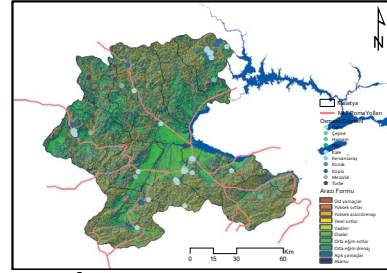
Yeni Malatya'nın kurulduğu Aspuzu' da ufak bir yerleşim ve bağlar bulunmaktayken, zaman içerisinde dış mahalleler eklenerek burası ile birleşmiştir. Ancak yeni yerleşim bölgesinde halkın yeniden hayatını inşa etmesi bir anda olmamış ve bir süre nüfusun bir kısmı eski şehirde kalmaya devam etmiştir (Ulukaya, 2022b). 1842 yılına ait nüfus sayımı verilerine göre Malatya merkez kazada toplamda 36 mahallenin olduğu kayıtlara geçmiştir. Osmanlı dönemi boyunca küçük bir kent olarak kalmış, asıl gelişmesi Cumhuriyet döneminde olmuştur (Malatya Valiliği, 2024b; Malatya Kültür Envanteri, 2020).

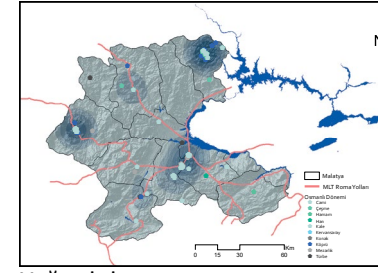
Silahdar Mustafa Paşa Kervansarayı, B

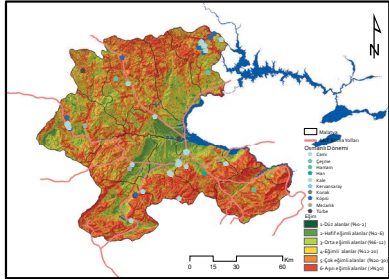
Yükseklik

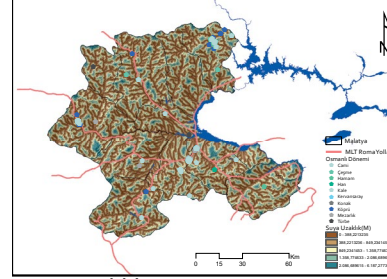
Arazi formu

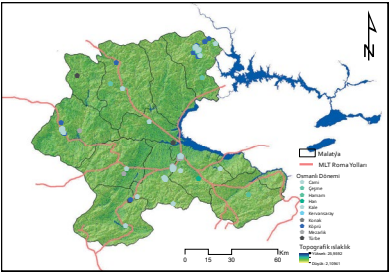
Yoğunluk

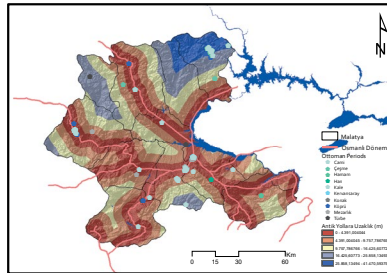
Eğim

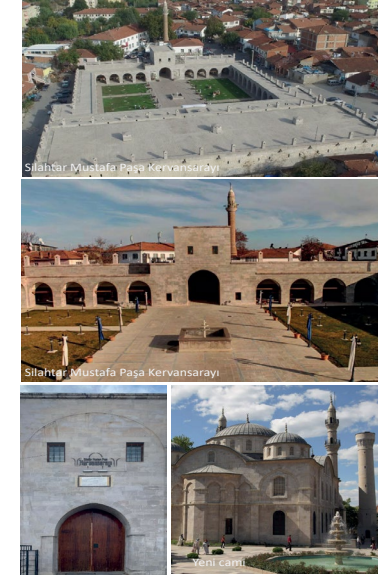
Suya uzaklık

Topografik ıslaklık

Antik yola uzaklık

(Taşkan, 2024; Kültür Envanteri, 2024)

Bugün kent merkezine yakın bölgelerde, daha çok düzlük alanlar ve ovalar üzerinde yerleşim alanlarının yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, su kaynaklarına olan uzaklık, önceki dönemlere kıyasla artmıştır. Arapgir bölgesinde ise yerleşim daha çok vadiler içinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, Roma yolu ile olan ilişkilere dair gözlemler zayıflamış ve bu durum, bölgedeki yolların öneminin azaldığını göstermektedir.

Malatya Tarihi Peyzajının Hafıza Kodları

Dönemsel Hafıza Kodları

- Tunç Dönemi: Farklı arazi formlarına ve yüksek alanlara yerleşme
- Hitit Dönemi: Verimli tarım toprakları olan suya yakın ovalara yerleşme
- Roma Dönemi: Farklı arazi formlarındaki yerleşimler ve yol izleri arasında etkileşimler
- Bizans Dönemi: Roma yollarına yakın, suya yakın ve sur-lu ova yerleşimleri
- Selçuklu Dönemi: Önceki dönem yerleşimlerini kullanma, yeni mekan eklentileri ve yeni bir mimari üslubun gelişmesi, konaklama yapılarının Roma yolu ile ilişkilerek artması
- Osmanlı Dönemi: Önceki dönem ile ortak kültürün sürekliliğini sağlamanın yanı sıra, yol ve su yapılarının (köprü inşası) artması

Tarihi dönemlerin peyzaj kodları

	Yükseklik	Eğim	Topoğrafik ıslaklık indisi	Suya Uzaklık	Yola Uzaklık	Arazi Formu
Tunç Dönemi	1093 m	% 12,1	5,7	571 m	5732 m	5,6,7,8,9,10
Hitit Dönemi	1158 m	% 6,8	6,8	546 m	9020 m	1,5,6,8
Roma Dönemi	1310 m	% 4	6,6	682 m	8010 m	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10
Selçuklu Dönemi	977 m	% 16	6,3	261 m	13126 m	1,2,5,6,7,8
Bizans Dönemi	1188 m	% 25,6	5,9	317 m	6428 m	4,5,6,7,8,10
Osmanlı Dönemi	1046 m	% 13,6	7	284 m	10987 m	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10

Arazi Formu; 1: Üst Yamaçlar 2: Yüksek Sırtlar 3: Yüksek Arazi 4: Yerel Sırtlar 5: Vadiler
6: Ovalar 7: Orta Eğim 8: Orta Eğim Sırtlar 9: Açık Yamaçlar 10: Akarsular

Fırat Nehri, Arapgir

Roma dönemi peyzaj kodları

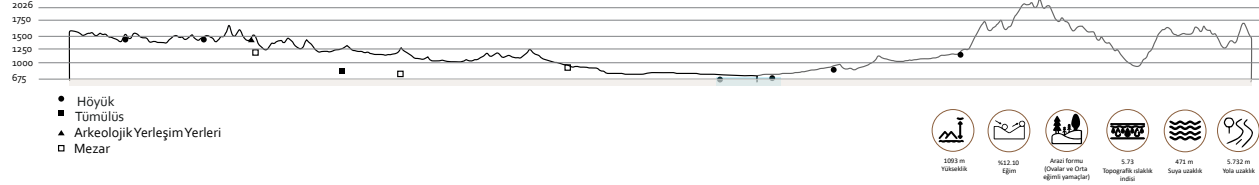
	Yükseklik	Eğim	Topoğrafik televizyon indeksi	Suya Uzaklık	Yola Uzaklık	Arazi Formu
Tümülüs	1470 m	% 3,5	6,3	941 m	7373 m	1,2,3,4,5, 6,7,8,9,10
Höyük	1069 m	% 3,3	6,4	543 m	5199 m	2,5,6,7,8,9
Gözetleme Kulesi	1340 m	% 4,2	5,6	512 m	10224 m	5,6,8,10
Arkeolojik Yerleşim Alanı	1069 m	% 3,3	6,4	543 m	5199 m	1,3,4,5, 6,7,8,9
Hamam	1113 m	% 5	7,9	76 m	3273 m	2,6
Kaya Kilisesi	1414 m	% 6	6,7	185 m	12837 m	3
Mağara Yerleşimi	1456 m	% 5,8	5,7	329 m	11048 m	4,5,6
Mozaikli Alan	1244 m	% 4	6,9	433 m	9301 m	5,6,9
Kaya Mezarları	1290 m	% 4,7	6,7	635 m	10126 m	2,3,4,5, 6,7,8,9
Nekropol	991 m	% 2,1	9,1	643 m	2170 m	6,9

- Tümülüs; genellikle eğim düşük, suya yakın
- Höyük; eğim düşük suya yakın, ovalarda
- Gözetleme kuleleri; yüksek, yola uzak, yüksek görünür-
lük
- Yerleşim alanları; yüksek, düşük eğim, suya yakın, yola
yakın.
- Kaya kiliseleri; yüksek, suya yakın, yola uzak
- Mağara yerleşimleri; yüksek, suya yakın, yola uzak
- Kaya mezarları; yüksek, suya yakın, yola uzak, ova, vadi
ve sırtlar
- Nekropol; yüksek, düşük eğim, suya yakın

Malatya Tarihi Peyzajının Hafıza Kodları

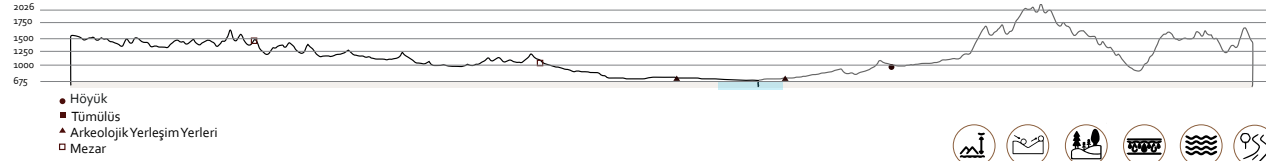
Topografik Konum Kodları

Tunç Dönemi

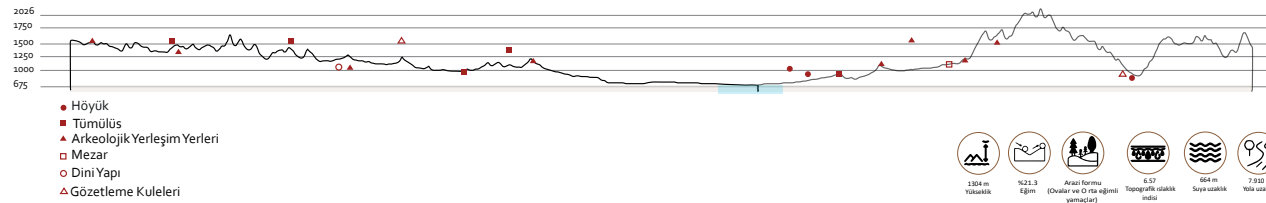
Tunç dönemi yerleşimleri farklı yüksekliklerde coğrafyada dağınık bir şekilde konumlanmıştır.

Hitit Dönemi

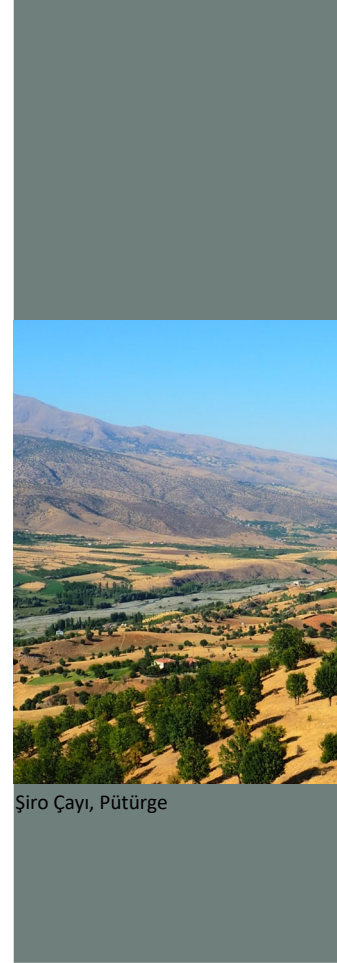

Hitit döneminde ova ve vadi çevreleri yerleşim için daha uygun bulunmuştur.

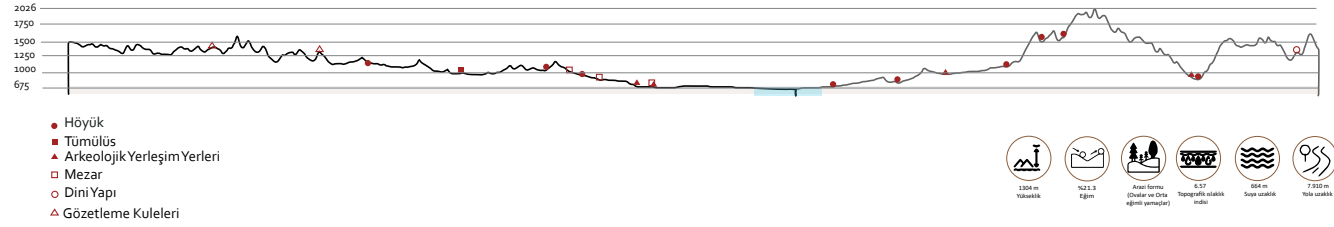
Roma Dönemi

Roma döneminde yerleşim alanları coğrafyada dağınık olarak konumlanmıştır. Daha açık alanlarda yol güzergahları inşa edilirken; vadi, ova ve su kıyılarına yakın alanlara yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

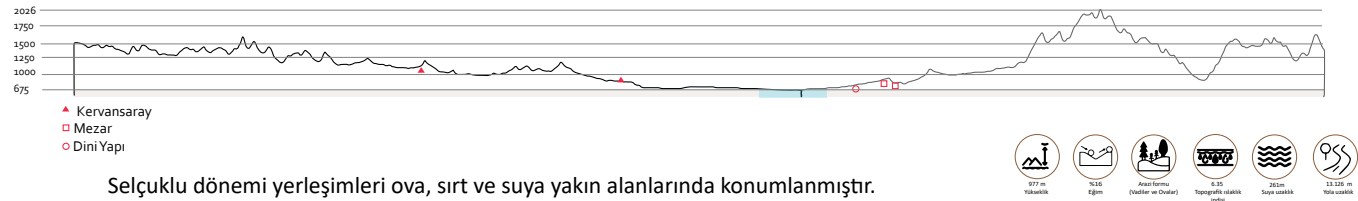

Roma-Bizans Dönemi (Kuzeydoğu Kesiti)

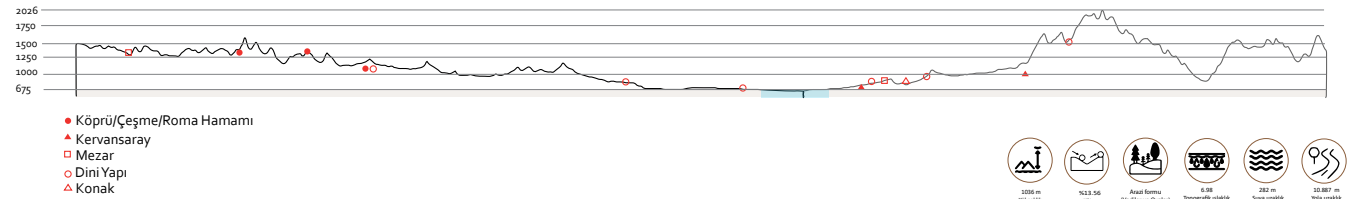
Roma döneminin devamı olan Bizans döneminde ovalar ve orta eğimli sırtlar yerleşim için daha uygun görülmüştür.

Selçuklu Dönemi

Selçuklu dönemi yerleşimleri ova, sırt ve suya yakın alanlarında konumlanmıştır.

Osmanlı Dönemi

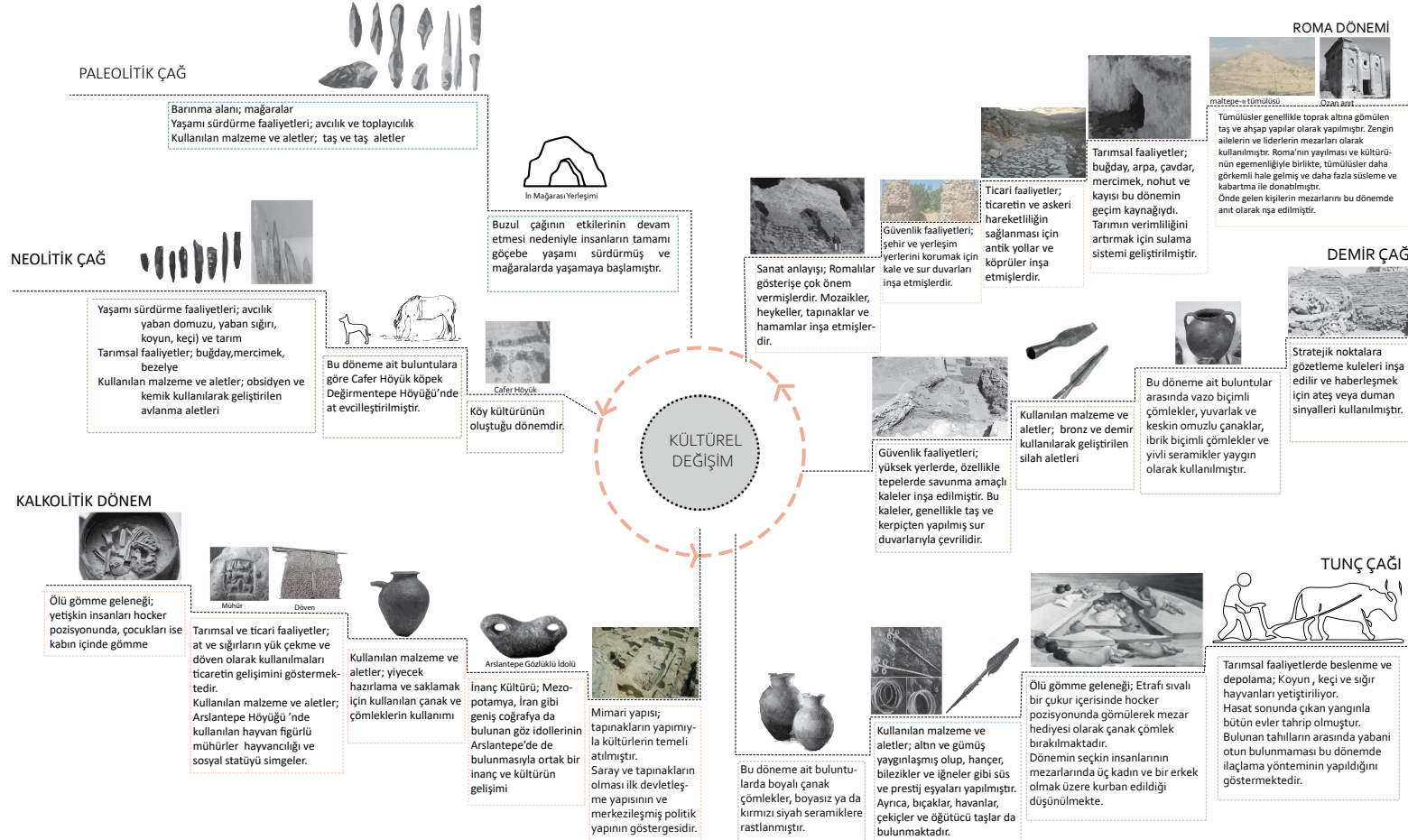
Osmanlı döneminde yerleşimler ova, vadi ve suya yakın alanlarda görülmektedir.

Polat Köyü, Doğanşehir

Malatya Tarihi Peyzajının Hafıza Kodları

Kültürel Pratik Kodları

SELÇUKLU DÖNEMİ

Tanım faaliyetleri; Tanım önemli bir geçim kaynağıydı. Özellikle de meyve ve kayısı yetiştiriciliği artmıştı.

Kullanılan malzeme ve aletler; mutfak eşyalarında çini motifleri kullanılmıştır. Savaş aleti olarak da kılıç, mızrak, ok, yay, kalkanlar ve demir balyozlar kullanılmıştır.

Ölü gömme geleneği; İslam dininin öğretileri ve İslami gömme gelenekleri ile ölünün vücudu yıkanıp ve kefenlenerek gömülmeye başlanmıştır. Önde gelen kişilere türbe inşa edilirdi.

İnanç kültürü; İslam, bölge de hakim dini inanç haline gelmiş. İslamın etkisiyle camiler, medreseler ve mescitler inşa edilmiştir.

Yerleşim için hanlar, kervansaraylar, kümbetler yapılmıştır. Bu yapıların üzerine çeşitli motifler işlenmiştir.

Şehri korumak için sur ve hendek yapımı gözlenmiştir.

Bu dönemde tiyatro, müzik ve sanata teşvik sağlanmıştır.

Sanayi alanında çalışmalar yaparak sanayinin gelişmesini sağlanmıştır.

GAP projesi hayata geçirilerek ilk büyük ikizpınar barajı yapıldı.

Ticari ve ulaşım faaliyetleri; Malatya demiryoluna bağlanarak ticari kapasitesi artmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ

BİZANS DÖNEMİ

Ticari faaliyetler; ticaret yolları üzerinde üzerinde kervansaraylar inşa edilmiştir.

Dini olarak kilise ve manastır yapılmıştır. Ölü gömme şekli de kültürel olarak değişir. Bazı topluluklar ölüyü toprağa gömerken, bazıları ise yakma yoluyla cenaze töreni düzenleyerek küllerini gömme geleneğini tercih ederler.

Bu dönem de tanım ve su temininde kullanmak için su sarnıçları kullanılmıştır.

Savaş aleti olarak mızrak, kılıçlar, oklar, yaylar, mancınıklar, balistik silahlar, kılıç ve kalkanlar, zırhlar ve kasklar kullanılmaktaydı.

Şehri korumak için kaleler ve surlar inşa edilmiştir.

KÜLTÜREL DEĞİŞİM

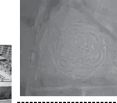
Osmanlı dönemi için hamam önemli noktadır. Hamamlar temizliğin yanı sıra sosyalleşme mekanı olarak da kullanılmıştır.

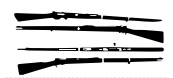
Ölümler İslam dininin öğretileri ve İslami gömme gelenekleri ile uygun şekilde defnedilmiştir. Önemli kişiler için de türbeler inşa edilmiştir.

Ticareti sağlamak için hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir.

İslamın yaygın olduğu bu dönemde camiler, mescidler inşa edilerek içerisine gösterişli motifler işlenmiştir.

Kullanılan malzeme ve aletler; ok, kılıç, vb. savaş aletleri kullanmayı sürdürmüşler ve zamanla çıkan silahları bünyelerine kolayca dahil etmişlerdir. Yüzyılın sonlarına varmadan ateşli silah kullanıma geçmiştir.

BEYLİKLER DÖNEMİ

Ölü gömme geleneği; ölümler genellikle törenle gömülürdü. Mezarlar basit taşlarla işaretlenirdi. Seçkin insanlar için mezar odaları inşa edilir. Bu odalar da ölümler çeşitli eşyalarla gömülürdü.

Sanatsal anlayış; türbeler, kümbetler, mezar anıtları taş oyma işlemleriyle süslenirdi. Seramik işlemleri ve minyatür sanatı bu dönemde de kendini göstermiştir.

Kullanılan malzeme ve aletler; kılıç, mızrak, ok, yay, kalkanlar, demir balyoz savaş aleti olarak kullanılmıştır.

Mutfak eşyalarında genellikle bitki ve hayvan motifleri kullanarak çini yapılmıştır.

4.BÖLÜM PEYZAJ HAFIZASINA DAYALI DENEYİM TASARIMI

Deneyim Tasarımı

Tasarım kavramının ne olduğu ile ilgili basit bir şekilde başvuracağımız kaynaklar arasında sözlükler gelir.

Merriam-webster sözlüğü'ne göre fiil olarak tasarım plana göre yaratmak, biçimlendirmek, yürütmek veya inşa etmek; zihinde tasavvur etmek; ayırt edici bir temsil, işaret veya isimle belirtmektir. İsim olarak tasarım aynı sözlükte bir amaca yönelik araçların ortaya konduğu zihinsel bir proje veya şema olarak ifade edilmektedir. Oxford İngilizce Sözlüğü'nde ise tasarım üretimi temel alarak bir şeyin inşası veya yaratılması için çizimler yapmak olarak tanımlanmaktadır. Her iki sözlüğün tasarım tanımında tasarım yapmak bir niyet etmek ile örtüşmektedir. Bu kapsamıyla tasarım bir hedefe varmak için yapılanlardan daha fazlasıdır.

Tasarım fikri ve eylemi bütünleyen bir ama bu bütünden büyük bir anlam evrenine sahiptir. Çünkü tasarım bir niyeti içeriyorsa bir şeyin değişmesi için müdahalede bulunuyor demektir. Böyle bir durumda bu çalışma kapsamında tasarım bir bölgedeki insanlar ile peyzajın arasına girerek her ikisini birlikte değiştirmeye zorlamaktadır. Bu yönüyle Malatya peyzajında insanın yer ve tarih ile ilişkilendirme senaryolarını deneyim temelinde şekillendirmektedir.

Merriam-webster sözlüğüne göre deneyim kavramının anlamları şu şekildedir:

- Bilgi temelinde olayların doğrudan gözlemlenmesi veya olaylara katılım
- Doğrudan gözlem veya katılım yoluyla etkilenmiş veya bilgi edinmiş olma gerçeği veya durumu
- Olayların veya belirli bir faaliyetin doğrudan gözlemlenmesinden veya bunlara katılımdan elde edilen pratik bilgi, beceri veya uygulama
- Bireysel bir yaşamı oluşturan bilinçli olaylar
- Olayları veya gerçekliği doğrudan algılama eylemi veya süreci

Aslında insanlar peyzajı deneyimlerken sürekli olarak hafızaya dayalı tasarıma maruz kalırlar. Deneyim tasarımı, tasarımın görünür ve somut nesneleri olan fiziksel nesne yerine deneyimi tasarım konusu yapan ve işlevi insanı deneyime dahil ederek geliştiren insan merkezli bir tasarım anlayışıdır. Deneyim tasarımının odağında insan yer aldığı için tasarımcılar insan deneyiminin doğası ile ilgilenmektedir. İnsan deneyimi doğasının çok yönlü ve çeşitlidir. Günümüzde estetik deneyim (Hekkert & Leder, 2008) anlam deneyimi (Hassenzahl vd., 2013) ve duygular (Pieter vd., 2021) deneyim tasarımının temelini oluşturmaktadır.

Peyzaj Hafızasının Deneyimleştirilmesi

Deneyim tasarımının etkin olduğu alanlardan biri tematik mekânlardır. Tematik mekanlar deneyim tabanlı ekonomi (turizm gibi) öncüsü (Cabanas, 2020) ve duyguların paradigmatik ve temsili örnekleri olarak kabul edilmektedir. Duygular alanın maddi ve sembolik özelliklerinin yanı sıra bu alanlar içinde kullanılan (bireyler arası) pratiklerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Cabanas, 2020). Son yıllarda tematik mekânlar turizm ve bölgesel kalkınma yanı sıra mekânsal tasarım ciddi bir etkiye sahip olarak önemli ekonomik ve kültürel olgu olarak yaygınlaşmaktadır.

Bu çalışmada tarihi peyzaj hafızasını temel alan deneyim tasarımında ana çerçeve belirlenmiştir. Bu çerçeveye bağlı olarak bilgiye dayalı anlatılar ve anlatılara dayalı deneyim rotaları geliştirilmiştir. Deneyim rotaların ziyaretçinin bilgi dağarcığını sağlarken aynı zamanda duysal çağrışımlarla yeni deneyimler oluşturma motivasyonunu destekleyecektir.

Turizmde böyle bir tasarım anlayışı benimsenmesi ziyaretçinin peyzaj sorumluluğunu geliştirecektir. Kültürü, hafızayı, doğayı koruma sorumluluğu olan peyzaj, ekonomik ve kültürel değerlerin birlikte olma halini önemsemektir. APS'de sorumluluk sadece kurumlara değil kullanıcılara da yüklenmektedir.

Tarihi peyzaj hafızasının deneyimselleştirilmesi

Peyzaj değişimini etkileyen bileşenleri tanımlama: Dönemlerin karakteristiklerine bağlı zaman derinliği
Değerlendirme ve önceliklendirme: Dönem değerlerinin Roma yolları ile entegre edilmesi Bilgi tasarımı Deneyim tasarımı
Bilgi ve deneyimin peyzaj hafızasını anlamada etkisini değerlendirme
Koruma, geliştirme ve iyileştirme stratejileri Amaç, hedef ve alternatiflerin belirlenmesi Peyzaj hafızası ve kültürel rota yaklaşımına dayalı rota stratejileri geliştirme • Peyzajı okumak • Peyzajı öğrenmek • Peyzajı duyumsamak • Peyzajı aktarmak
Deneyim rotaları

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Malatya coğrafyasında üretilen peyzaj hafızasının dönemler arası geçişini rotalaştırma tasarımı hikayenin yerden başladığı fikrine dayanmaktadır. Bu fikir kapsamında çerçevelenen rota tasarımı Stüdyo çalışmasına dahil edilerek, hem öğretme hem de yeni bakış açıları ile deneyimi tasarlama ortamı geliştirilmiştir. Bu kapsamda geliştirilen peyzaj hafızasına dayalı tematik mekanları içeren deneyim rotalarından üçü iyileştirilerek yeniden değerlendirilmiştir.

Kahramanın yolculuğu: Joseph Campbell'in kahramanın yolcuğu fikrine dayarak ziyaretçinin hafızayı deneyimlemesi ile yaşayacağı başkalaşım temel alınarak geliştirilen deneyim rotasında, insanın bilgi ve zihinsel iyiliğinin kültürler arasında akıcılığı sağlayan önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir.

PanoRoma: Peyzajların da tıpkı insanlar gibi hafızaya sahip olduğundan hareketle, katmanlılığın kolektif özelliklerine yoğunlaşan PanoRoma tasarım fikrinde, Roma dönemini merkeze alan ve bir sahne kurgusu içeren bir rota deneyimi geliştirilmiştir.

İzleri yakalamak: Kültürel rota yaklaşımına dayanarak, "yol" ve "iz" kavramlarını sorgulayan bu tasarım fikrinde Malatya coğrafyasının kent ve kır hafızasının bütünleştirilmesine olanak tanıyan deneyim rotaları önerilmiştir.

Ağ (network) rota

Kuşaklar (generations) rota

Küme (cluster) rota

Doğrusal (lineer) rota

Döngüsel (circular) rota

Değerlerin dağılımı
rotanın formunu
belirler.

Kültürel miras ile ilgili arkeoloji ve tarih uzmanları tarafından geliştirilen “spot-site: noktasal alan” yaklaşımı çok spesifik bir alanı işaret etmekte ve peyzaj ölçeğini içermemektedir. Tarihi peyzaj karakter analizi yaklaşımı, alan ve yer arasındaki etkileşim, ilişki ve dengeyi anlamak üzerine kurgulanmıştır. Alanın kendisini çevreleyen peyzajla eş zamanlılığı esas alınmaktadır (Clark vd., 2004).

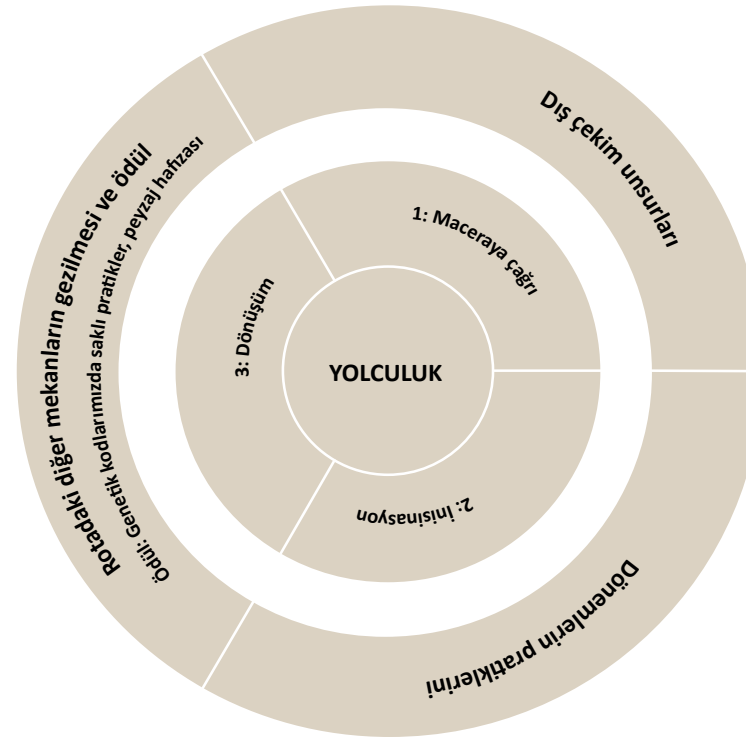

Turizm açısından kültürel rota, tarihi öneme sahip tanımlanmış bir yol veya “kültürel bir değeri veya kültürel mirasın bir unsurunu odak noktası olarak alan ve kültürel cazibe merkezlerine kilit bir rol veren temalı bir rota” olarak görülebilir (Puczko & Ratz, 2007).

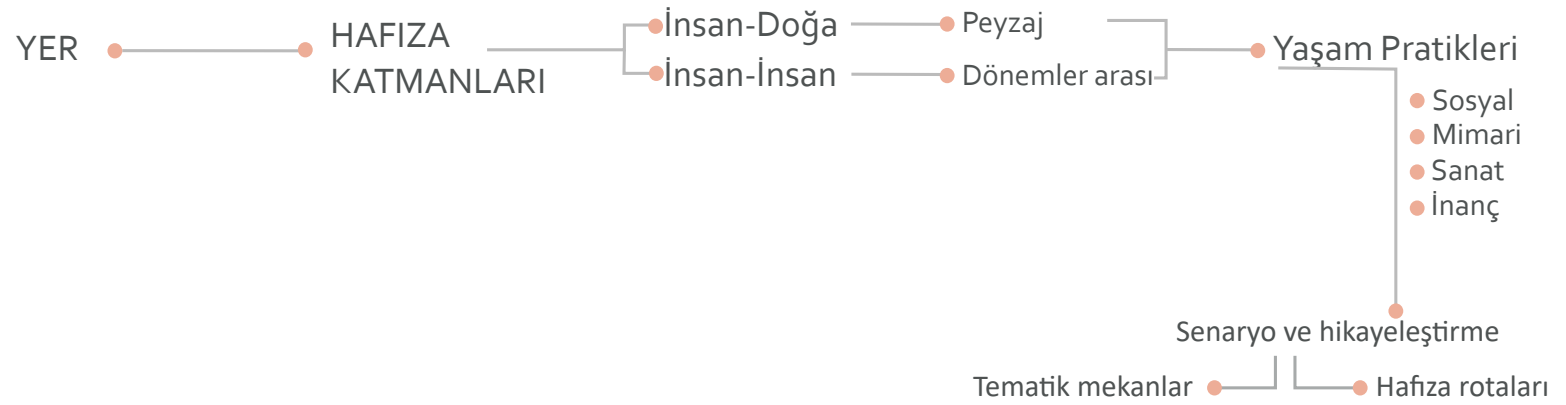
Bir kültür rotası, belirli bir amaca hizmet etmek üzere açıkça oluşturulmuş bir yol olabileceği gibi, farklı amaçlar için kullanılan, önceden var olan yollardan kısmen ya da tamamen yararlanan bir rota da olabilir. Ancak, bir iletişim ya da ulaşım yolu olma özelliğinin ötesinde, bir kültür rotasının varlığı ve önemi şunlara bağlıdır:

- Derin tarihsel zamanı kapsamaması,
- Özel bir amaç için kullanılmış olması,
- Kendine özgü dinamiklerinin bir sonucu olarak farklı kültürel gruplar arasındaki karşılıklı etkileri yansıtmaması,
- Miras değerleri ve kültürel özellikler üretmiş olması.

Joseph Campbell dünyanın çeşitli zaman dilimlerine ve bölgelerine ait çok sayıda mit ve hikayelerde ortak bir döngü olduğunu dile getirmektedir. Döngü bir insanın başka dünyalarla olan etkileşiminden sonra dönüştüğü yeni halini ait olduğu yere aktarma, değişme ve değiştirilme sürecine işaret etmektedir. Malatya bölgesinin peyzaj katmanları arasındaki çeşitlilik ile oluşan hafızanın ortak döngüsü olduğundan hareketle ziyaretçilerin yer ile kurduğu ilişki bir yolculuğa denk düşmektedir. Ziyaretçi “kahraman” olduğu deneyim tasarımı hafızaya dayalı üç rota geliştirilmiştir: Maceraya çağrı, inisiyasyon ve dönüşüm. Önerilen rotaların mekansallaştırılmasında hikayenin yerle oluştuğu fikri temel alınmıştır.

Yolculuğun tasarımı

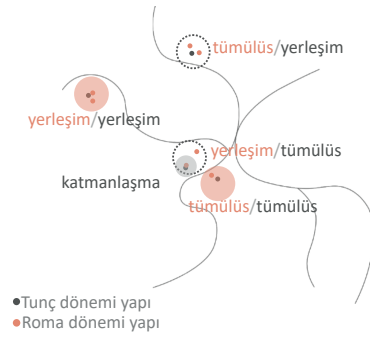

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Kahramanın Yolculuğu

Yer'in hafıza katmanları

Tunç-Roma

Tümülüs/yerleşim

- Çavuştepesi arkeolojik yerleşimi ve Kayabaşı tümülüsü-2 arası uzaklık 383 m.
- Çavuştepesi arkeolojik yerleşimi ve Kayabaşı tümülüsü arası uzaklık 565 m.

Yerleşim/yerleşim

- Bozhöyük arkeolojik yerleşimi ve tümülüsü ve Bozhöyük arkeolojik yerleşimi arası uzaklık 375 m.

Yerleşim/tümülüs

- katmanlaşma
- Sultansuyu arkeolojik yerleşimi ve Fırıntepe tümülüsleri arası uzaklık 1287 m.
- Fırıntepe tümülüsleri ve Fırıntepe tümülüsleri katmanlaşma bölgesidir.

Tümülüs/tümülüs

- Gözbaba tümülüsü ve Ören tümülüsü arası uzaklık 957 m.

Hitit-Roma

Yerleşim/yerleşim

- Bayram tepesi arkeolojik yerleşimi ve Kuyular arkeolojik yerleşimi arası uzaklık 610 m.

Mezar/kabartma

- Bağköy dumdum mezar odası ve Bağköy kabartması arası uzaklık 220 m.
- Bağköy mezar odası ve Bağköy kabartması arası uzaklık 670 m.
- Kaya odası ve Bağköy kabartması arası uzaklık 664 m.

Bizans-Roma

Yerleşim/kilise

- Karatepe arkeolojik yerleşim ve Surp kevak kilisesi arası uzaklık 935 m.

Yerleşim/yerleşim

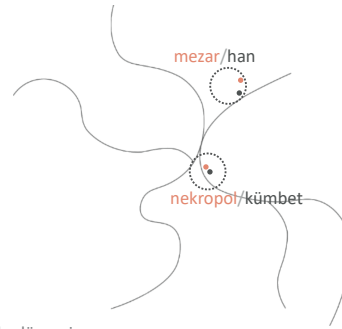
- Tavşanburuntepe yerleşimi ve Kadı kalesi yerleşimi arası uzaklık 2615 m.

Yerleşim/tümülüs

- Höyüktepe tümülüsü ve Kadı kalesi yerleşimi arası uzaklık 1218 m.

Yer'in hafıza katmanları

Selçuklu-Roma

- Selçuklu dönemi yapı
- Roma dönemi yapı

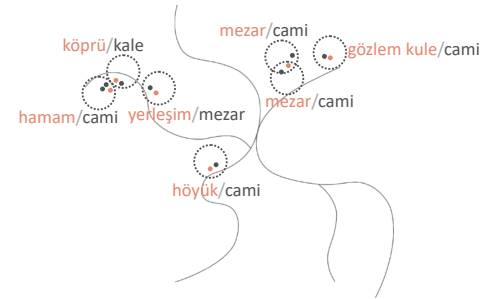
Mezar/han

Yazılı kaya mezar odası ve Deveci Hanı arası uzaklık 173 m.

Nekropol/kümbet

Nekropol alanı ve Kanlı kümbet arası uzaklık 254 m.

Osmanlı-Roma

- Osmanlı dönemi yapı
- Roma dönemi yapı

Mezar/cami

Yazılı kaya mezar odası ve Deveci Hanı arası uzaklık 173 m.

Hamam/cami

Roma hamamı kalıntısı ve Dana bey cami arası uzaklık 591 m.
Roma hamamı kalıntısı ve Hasan rıza cami/türbe arası uzaklık 412 m.

Gözlem kule/cami

Karatepe gözetleme kulesi ve Çobanlı cami arası uzaklık 439 m.

Mezar/cami

Yazılı mağara kaya mezar odası ve Yeni cami arası uzaklık 194 m.

Höyük/cami

Akçadağ höyüğü ve Çarşı cami arası uzaklık 190 m.

Yerleşim/mezar

Hantoros kalesi arkeolojik yerleşimi ve Karaavrat mezarlık arası uzaklık 510 m.

Köprü/kale

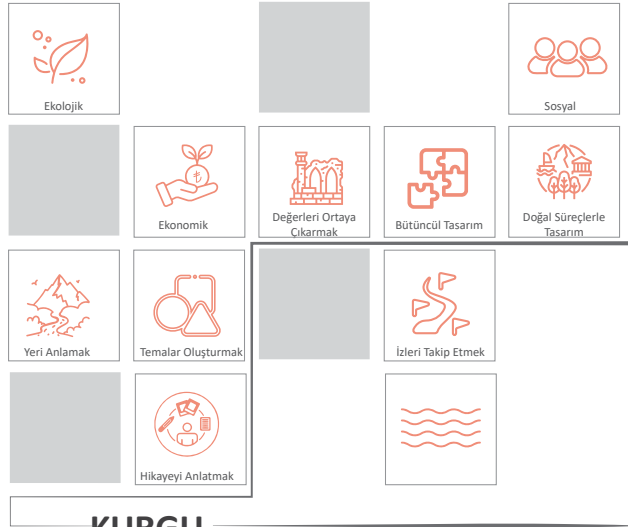
Taş köprü ve Zengibar kalesi arası uzaklık 412 m.

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Kahramanın Yolculuğu

Strateji: “Hikaye yerde başlar’ dediğimiz Malatya’da hafızanın hikayesini anlatmak.”		
Anlatı Araçları	Hikayenin başladığı mekanı tanıtılması	Rota 1: Maceraya Çağrı -Tanıtım kioskları -Senaryo odaları -VR ile keşif oyunları
	Kahramanın yolculuğu için farklı rotalar oluşturulması	Rota 2: Değişim Rotası -Arazi deneyimi için aktiviteler -Deneyim için dönem köyleri
	Yolculuk süresince Malatya peyzajının anlatılması ve kahramanın dönüşümü için deneyim alanlarını oluşturulması	Rota 3: Dönüşüm -Kahramanın kendini keşfetmesi -Huzurlu şekilde eve dönüş

TASARIM STRATEJİLERİ

KURGU

Yerin Hikayesinden Hareketle
Kahramanın Yolculuğu

Rota Temaları

Başlangıç (Maceraya Çağrı)
Değişim (İnisiyasyon)
Dönüşüm (Eve Geri Dönüş)

DENEYİM BİÇİMLERİ

TASARIM İLKELERİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

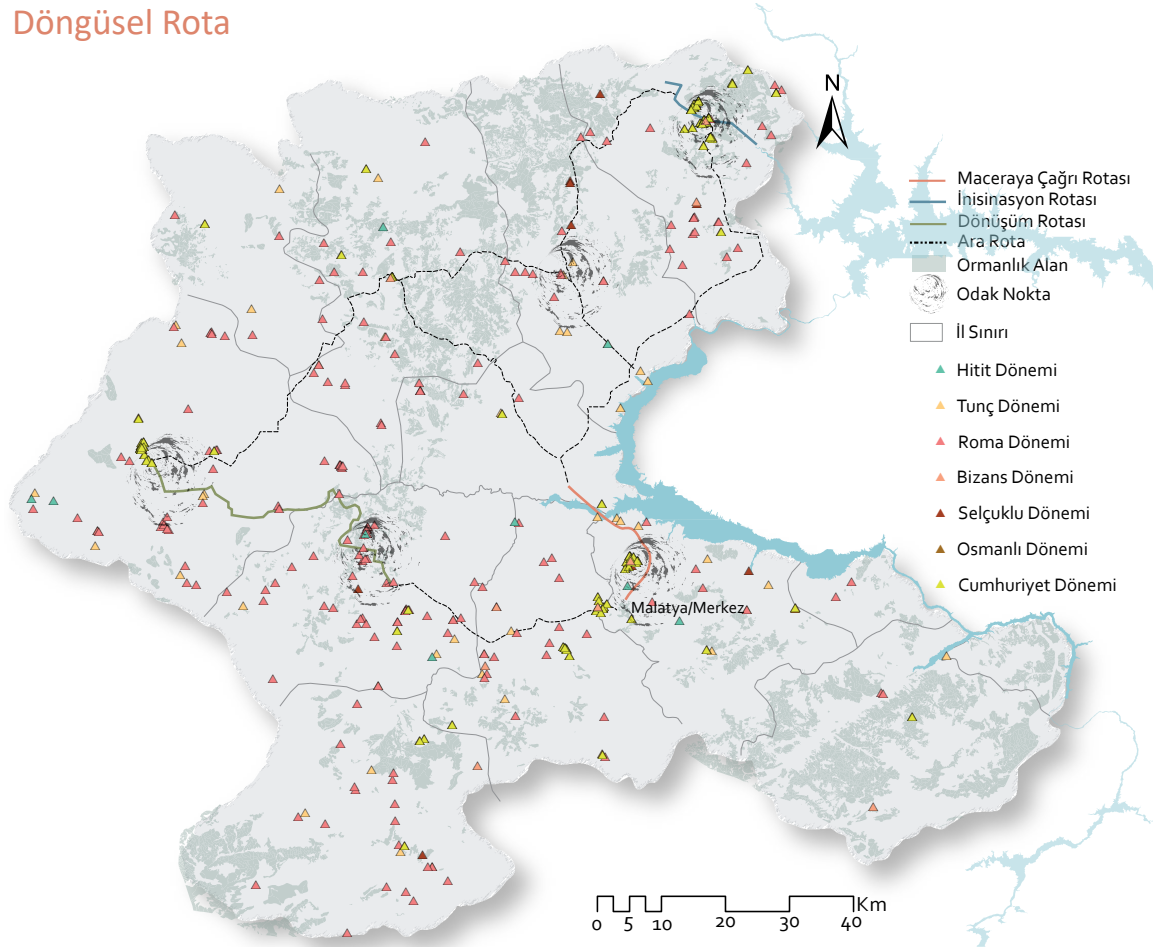
"Turizm Tipleri"

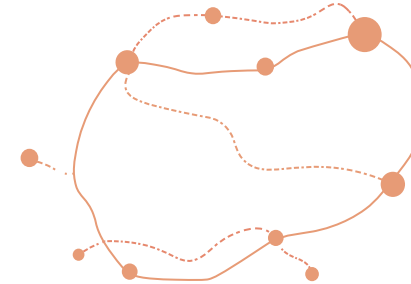
Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Kahramanın Yolculuğu

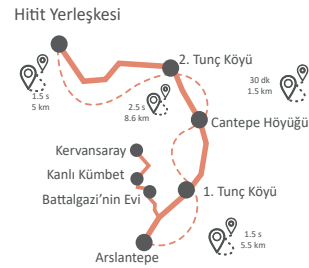
Döngüsel Rota

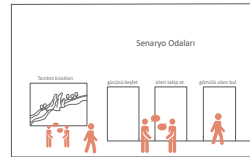
Döngüsel rota kahramanın, yolculuğun başladığı yere geri dönerek tamamladığı bir süreçtir. Kahraman, fiziken aynı noktaya dönse de ruhsal olarak dönüşmüş, içinde gömülü kalmış özellikleri keşfedip, özüne kavuşmuş bir şekilde yolculuğunu sonlandırır. Joseph Campbell (2008) bu olayı “aranan ve tehlikeler aşılarak elde edilen tanrısal güçlerin daha en başından beri kahramanın kalbinde olduğu ortaya çıkar” şeklinde ifade etmiştir.

Maceraya Çağrı Rotası

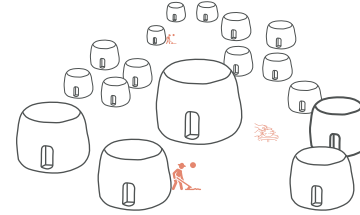

Mekan Tanıtımı

Maceraya çağrı rotası, ziyaretçinin yolculuğa hazırlanmasını sağlayan iki alt rotadan oluşmaktadır. İlk rota, senaryo odalarındaki oyunlar aracılığıyla ziyaretçinin alanı tanınması ve yolculuğa hazır olup olmadığını keşfetmesini içermektedir. İkinci rotada ise ziyaretçi, döneme özgü pratikler (sosyal, mimari, sanat, inanç) doğrultusunda bir deneyim edinebilir.

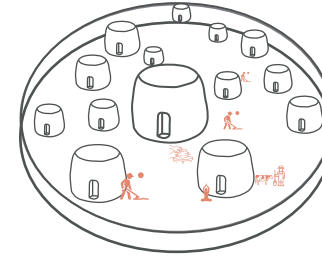
1. Tunç Köyü

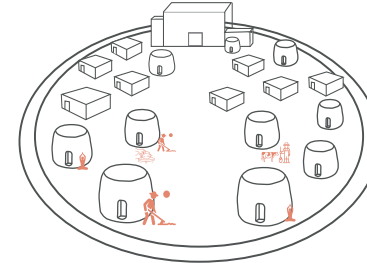
Etkinlikler

- Çocuk Doğa Atölyesi
- Çanak Çömlek Atölyesi
- Hikaye Anlatım Etkinliği
- Tarihi Anadolu Musikisi
- Antik Müzik Etkinliği
- Madencilik Atölyeleri
- Yoga

2. Tunç Köyü

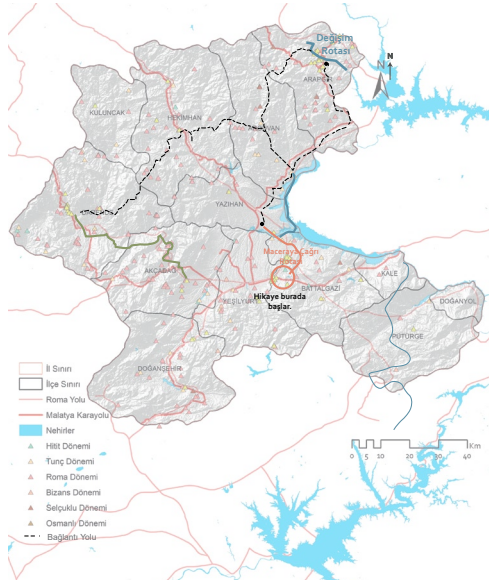
3. Tunç Köyü

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

Kahramanın Yolculuğu

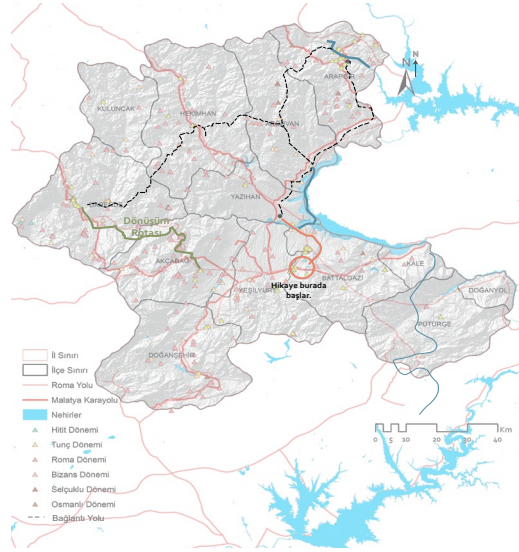
İnisiyasyon (Değişim) Rotası

İnisiyasyon rotası, ziyaretçinin edindiği pratikler aracılığıyla araziye keşfetmesini amaçlamaktadır. Bu rota, insan-doğa arasındaki ilişkiyi fiziksel olarak deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Ziyaretçi, doğaya dayalı etkinliklere katılarak peyzaj ile etkileşimini güçlendirebilir ve kendi bedensel ve zihinsel dönüşümünü gerçekleştirebilir.

Dönüşüm Rotası

Dönüşüm rotası, ziyaretçinin kendi içsel değişimini tamamlayarak yolculuğunu sürdürmesini hedeflemektedir. Bu rota, ziyaretçiye kendini sorgulama ve içinde saklı özellikleri keşfetme fırsatı sunmaktadır. "Su" bölümünde ziyaretçi, sakin ve huzurlu bir ortamda vakit geçirirken, coğrafyanın geçmiş dönemlere ev sahipliği yaptığı yerleri gözlemleyebilir ve insan-insan ilişkilerini anlayabilir. Bu süreç, ziyaretçinin dönüşümünü tamamlayarak yolculuğunu huzurlu bir şekilde sonlandırmasını sağlamaktadır.

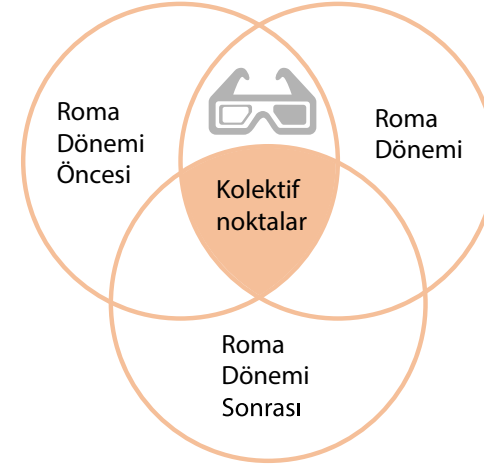
Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

PanoRoma

Malatya'nın Peyzaj Hafızası: Kolektif İzler

Panoromanın anlamı bir coğrafyanın geniş bir açıdan izlenmesi ya da görülmesidir. Malatya coğrafyasının hareketli topografyası da dikkate alındığında panoroma ifadesi deneyim tasarımı hem zamansal hem de mekansal görünürlük içeriği olan bir kavram olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, antik Roma yolları üzerinden Roma dönemi öncesi, Roma dönemi ve Roma dönemi sonrası kültürel miras öğelerinin kolektif yoğunluğunu içeren mekanlara odaklanarak hafıza deneyim rotaları önerilmiştir.

PanoRoma Rotaları : Peyzaj hafızasına yer etmiş görünürlük uzamı yüksek kolektif noktalar arasında bağlantılanan izlerden oluşturulmuş bir rota kurgusudur. Bu kurgu dönemlerin özünü anlamanın yanı sıra günümüz için önemli olan kent ve kır bağlılığını sağlamayı hedeflemektedir. Roma dönemi merkeze alınarak geliştirilen kurgunun bağlamı üç zaman a dayanmaktadır: Roma öncesi, Roma dönemi ve Roma sonrası . Rota kurgusunda hafıza hem gerçek mekanlar hem de dijital mekanlar ve anlatılar aracılığıyla sağlanmaktadır.

TASARIM STRATEJİLERİ

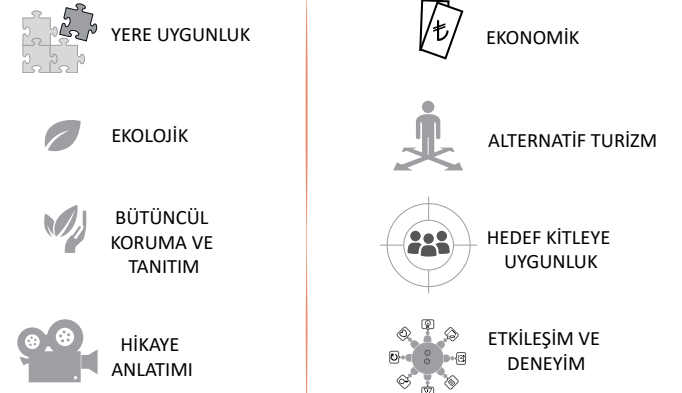

DENEYİM BİÇİMLERİ

KURGU

TASARIM İLKELERİ

TURİZM TİPLERİ

“GEÇMİŞİN KOLEKTİF İZLERİ”

TEMA
PanoROMA

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

PanoRoma

Deneyim rotaları tasarım stratejisi

Malatya'nın peyzaj hafızasını kimlik ve yer ile birleştirerek kent ve kır bağlantılılığını ekonomi, kültür ve sosyal bağlamlarda desteklemek ve korumak ana strateji olarak benimsenmiştir. Stratejinin gerçekleştirilemesi rota deneyimlerinin gerekmektedir. Bu kapsamda deneyimlerin kurgusunda bilgiye erişim kolaylığı sağlayan modern teknolojiler kullanılmıştır.

Deneyim rotalarının hafıza deneyimini güçlendirme kurguları kolektif noktalar üzerinden geliştirilmektedir.

Deneyim mekanları

Panoramik mekan	Görünürlük analiziyle belirlediğimiz panoramik noktalar üzerinden, tarihsel mekanları ve manzara fotoğrafçılığını bir araya getiren kurgudur.
Tadım mekanları	Malatya'da tadım noktası, coğrafi tescilli ürünleri deneyimlemek ve yerel kültürü keşfetmek için oluşturulmuştur.
Dijital mekanlar	Malatya'nın geçmişine ait dönemlerin kolektif mekanlarda dijital araçlarla yansıtılmasını sağlayarak, kullanıcıya bu dönemlerin karakteristik özelliklerini aktaran noktalardır.

Digital Mekanlar

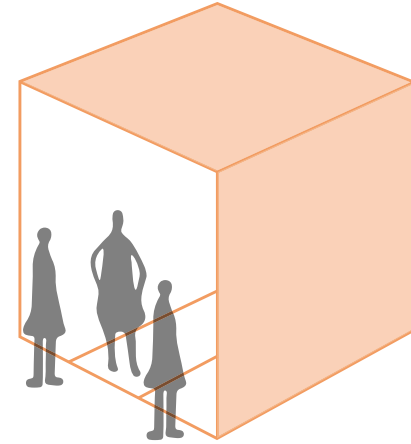

Dijital Müzecilik (Sanal Müze): Sanal müze, müzelerin gelişen teknolojiyle birlikte iletişim alanında interneti kullanmasıyla başlayan ve günümüzde çeşitli medya araçları üzerinden çevrim içi olarak görüntülenebilen müzelerdir. Dünyanın önde gelen pek çok müzesinin belirli alanları dijitalleştirme izni sağlanarak internet üzerinden ziyaret edilebilir konumdadır. Sanal müze kavramı yeni yerler keşfetmek için herhangi bir yolculuğa gerek kalmadan özel sanat eserlerini ve ortak kültür miraslarını görebilmene olanak sağlar. Sanal müzeler dünyanın her bölgesine erişim fırsatı sunar. Müzelerin içerisinde yer alan birikimlerin sadece bir toplumun değil dünyanın mirası olduğu düşüncesiyle birlikte müze koleksiyonlarını farklı ülkelerden görüntülemek mümkündür

3D Hologram Teknolojisi, ışık dalgalarını kullanarak üç boyutlu görüntüler oluşturan bir görüntüleme yöntemidir. Bu teknoloji, derinlik ve perspektif sunarak gerçek dünyadaki nesneleri daha gerçekçi bir şekilde yansıtabilir. Hologram teknolojisinin çeşitli alanlarda uygulamaları bulunmaktadır. Rota üzerinde bulunan miras öğeleri kalıntılarındaki 3D hologram teknolojisi ile o dönemin giyinişleri, yaşam stilleri, savaş yollarının yansıtılması, ölüm törenleri yansıtılabilir.

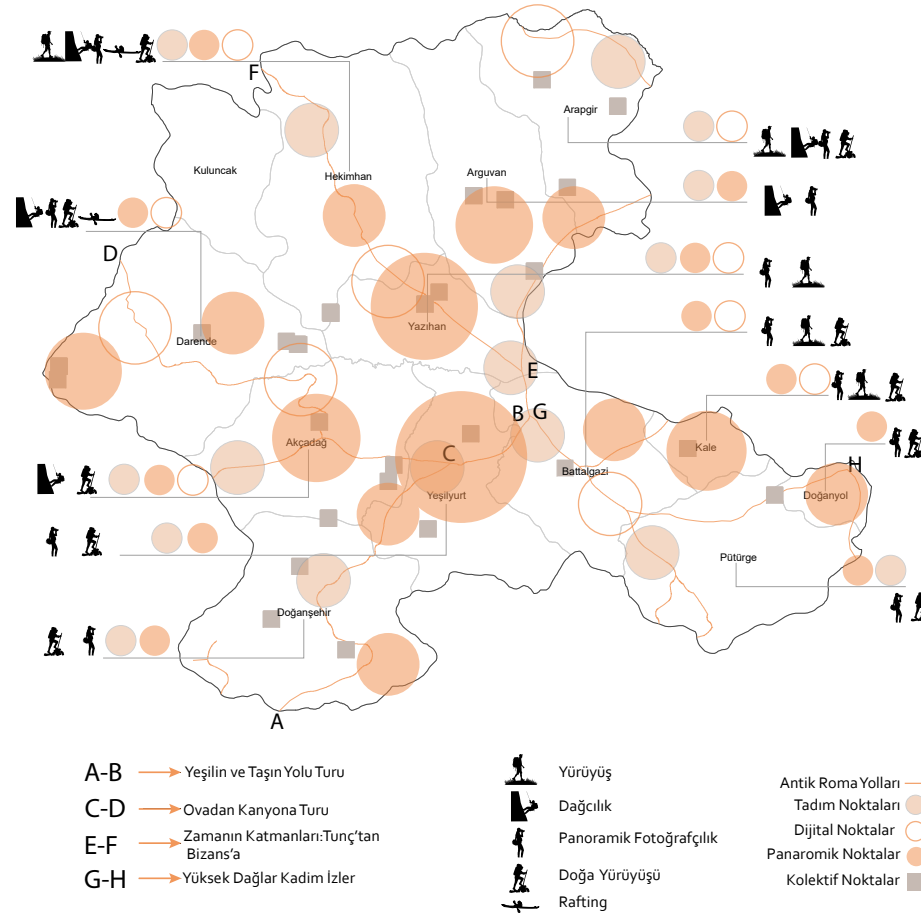
Dijital hafıza küpleri: Kolektif noktalarda yapılan dijital müzeleri kent içerisinde, hava limanları, gar binaları, otobüs terminalleri, kent merkezinde bulunan yoğun noktalarda insanların miras öğeleri ile ilgili bilgi alması sağlanabilir. Hafıza küpleri içerisinde dijital müze noktalarındaki gösterimler bulunmaktadır. Küpler gerçek mekana ulaşma olanağı olmayan ya da sınırlı zamanı olan insanların bilgiye erişimini kolaylaştırabilir

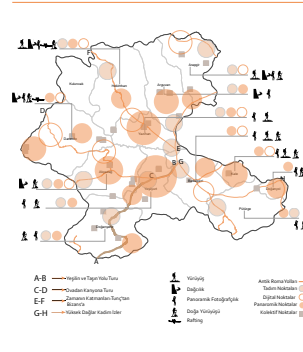

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

PanoRoma

Rota kurgusu Malatya'da varlığını sürdürmüş uygarlıkların kolektif noktaları ve görünür olan arkeolojik kalıntılar üzerinden oluşturulmuştur. Kurgu Roma dönemi öncesi, Roma dönemi ve Roma dönemi sonrasını kapsadığı için PanoRoma olarak isimlendirilmiştir. Kent- sel ve kırsal bölgeleri kapsayan ve bu bölgeleri birbiri ile ilişkilendiren PanoRoma rotası ziyaretçilerine dönemlerin özünü anlamaya yönelik bilgi sunmaktadır.

Kolektif bölgelerde görünürlük seviyesi yüksek olan odaklardan manzaranın seyri ve fotoğraflanması için oluşturulan noktalar-dır.

Tur güzergahı üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp etkinliği yapılabilir.

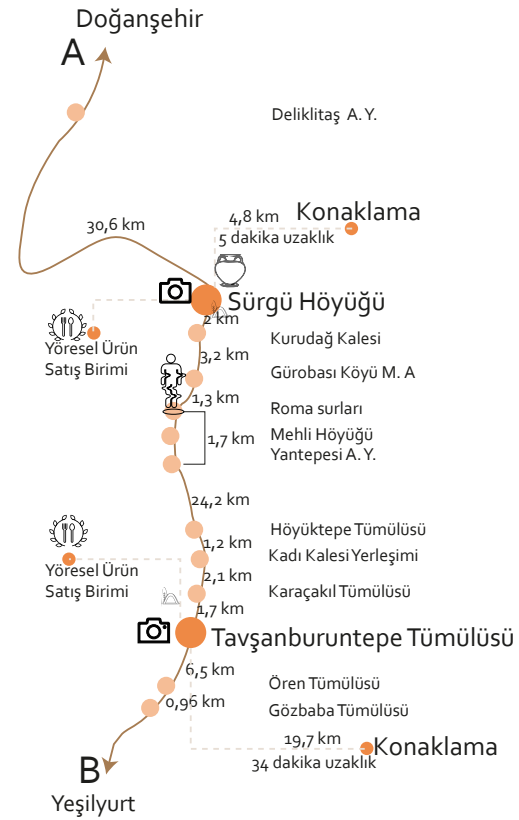
Dijital noktalarda dönem özelliklerine odaklanan yansıtıcı yapılar geçmiş-günümüz arasındaki ilişki kullanıcılar aktarıl-maktadır.

Kültür Atölyeleri: Bu noktalarda izleri görülen dönemlerin meslek gruplarının tanıtılması odağına alınarak eğitim verilmek ve hafızada kalıcılığı artırmak adına kurgulanmıştır.

Dönemsel ürünlerin, yöresel lezzetlerin tanıtıldığı ve satıldığı yerel halkın işlettiği satış birimleri kurgulanmıştır.

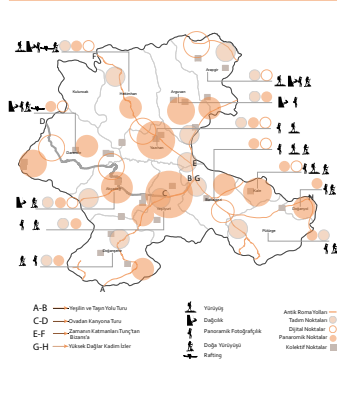
Yeşilin ve Taşın Yolu

Yeşilyurt' un yeşil dokuyla Doğanşehir'in tarihi kültürel mirasları olan taş yapıtlarını vurgulayan bir tur güzergahıdır.

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

PanoRoma

 Kolektif bölgelerde görünürlük seviyesi yüksek olan odaklardan manzaranın seyri ve fotoğraflanması için oluşturulan noktalar-dır.

 Tur güzergahı üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp etkinliği yapılabilir.

 Dijital noktalarda dönem özelliklerine odaklanan yansıtıcı yapılar geçmiş-günümüz arasındaki ilişki kullanıcıya aktarılmaktadır.

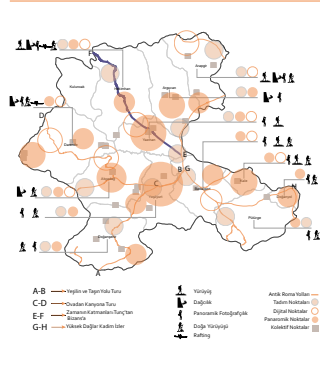
 Kültür Atölyeleri: Bu noktalarda izleri görülen dönemlerin meslek gruplarının tanıtılması odağı alınarak eğitim verilmek ve hafızada kalıcılığı artırmak adına kurgulanmıştır.

 Dönemsel ürünlerin, yöresel lezzetlerin tanıtıldığı ve satıldığı yerel halkın işlettiği satış birimleri kurgulanmıştır.

Ovadan Kanyona

Turun odağındaki ilçelerin topografik özelliklerine bakıldığında yükseklik bakımından değişikliklerin mekanlara nasıl yansıdığını vurgulayan kurgudur.

Kolektif bölgelerde görünürlük seviyesi yüksek olan odaklardan manzaranın seyri ve fotoğraflanması için oluşturulan noktalar-
dır.

Tur güzergahı üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp
etkinliği yapılabilir.

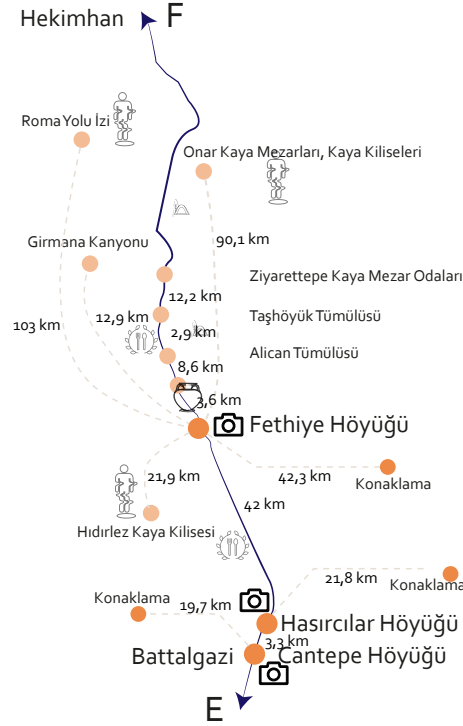
Dijital noktalarda dönem özelliklerine odaklanan yansımalar
yapılarak geçmiş-günümüz arasındaki ilişki kullanıcılara aktarıl-
maktadır.

Kültür Atölyeleri: Bu noktalarda izleri görülen dönemlerin
meslek gruplarının tanıtılması odağı alınarak eğitim verilmek ve
hafızada kalıcılığı artırmak adına kurgulanmıştır.

Dönemsel ürünlerin, yöresel lezzetlerin tanıtıldığı ve satıldığı
yerel halkın işlettiği satış birimleri kurgulanmıştır.

Zamanın Katmanları: Tunç'tan Bizans'a

PanaROMA Rotası için oluşturulan turlarda en çok döneme ev
sahipliği yapmış olan tur Tunç'tan Bizans'a turudur. Turun ismi ise
kolektif noktalarda ilk varlığını sürdürmüş dönem ile en son izlerinin
görüldüğü dönemin isimlerinden yola çıkarak oluşturulmuştur.

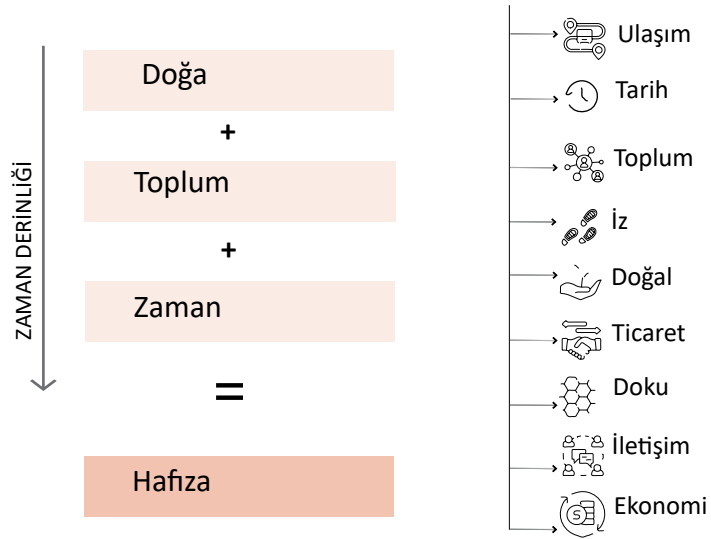

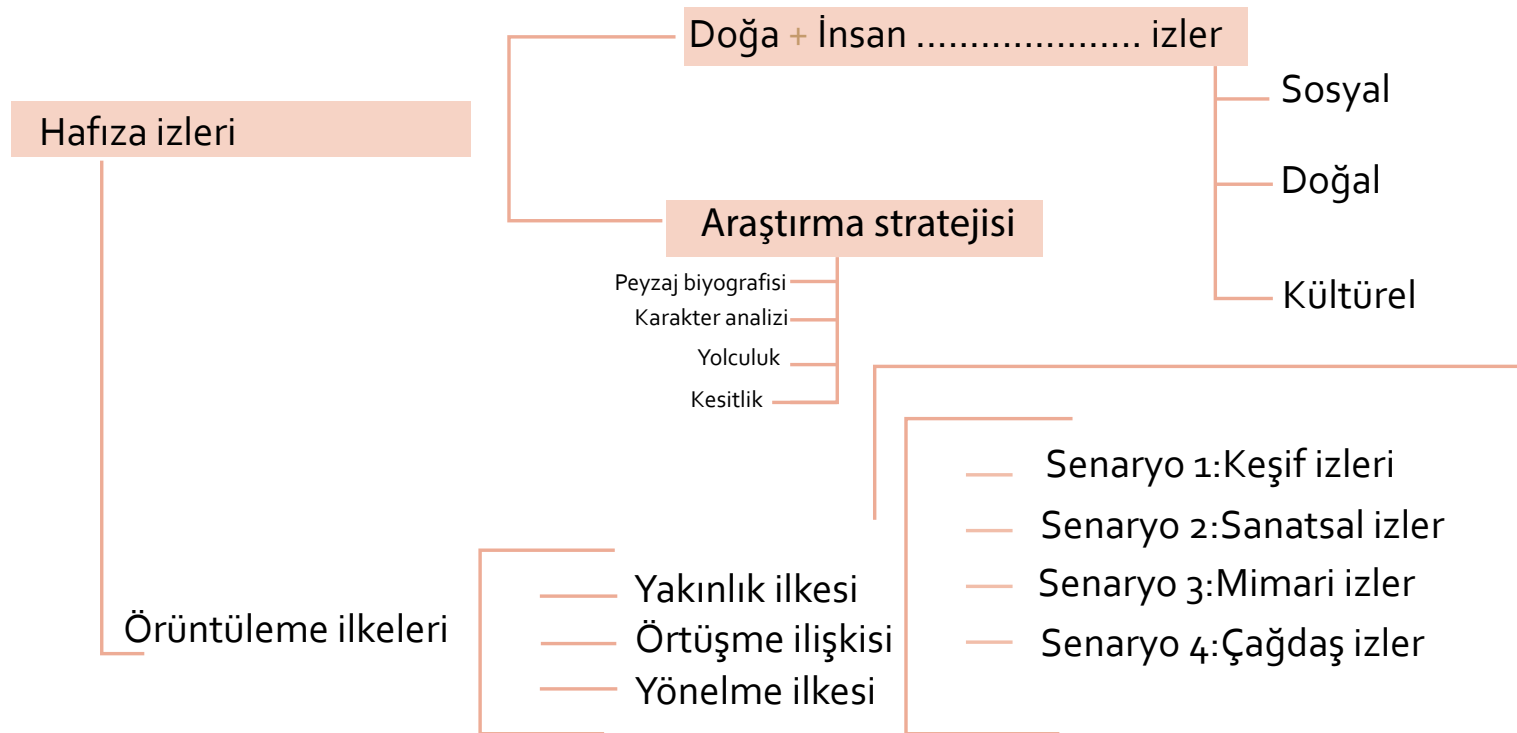
Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

İz-Düşüm

Bir bölgenin geçmişteki doğal ve insan yapımı unsurlarının incelenmesi, anlaşılması ile hafıza katmanlarının ortaya konmasıdır.

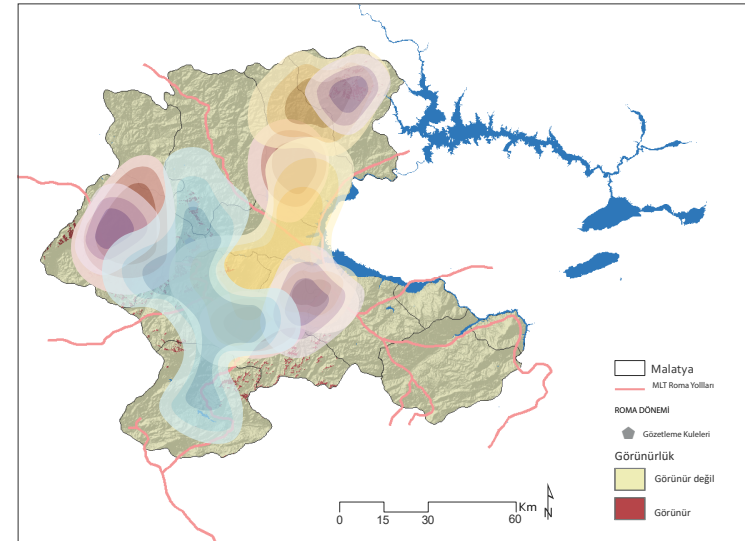
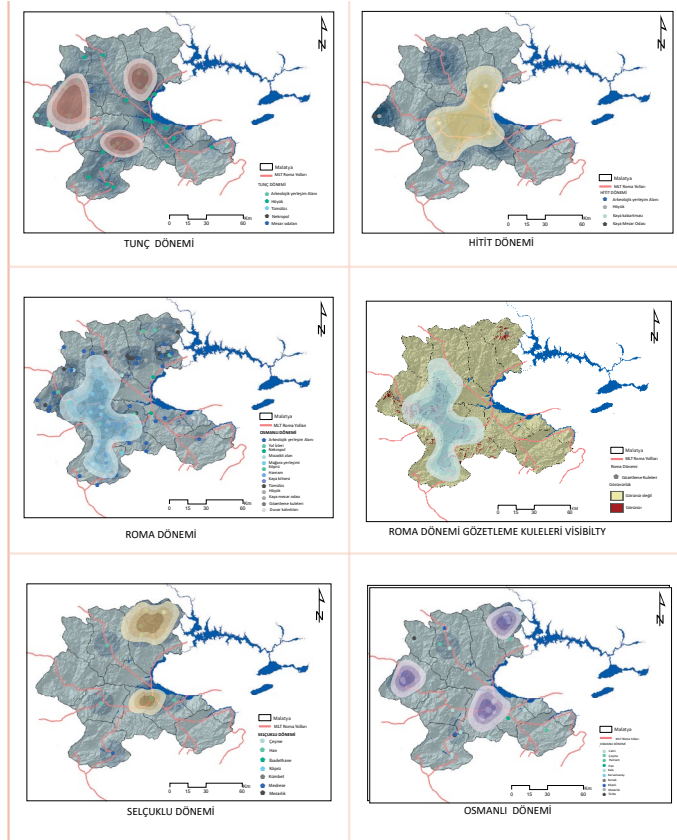
Coğrafyanın içindeki öğelerin görünürlüğü anlatılar üzerinden bir düzleme yansıtma peyzaj hafızasını açık etmektir. İz-düşüm tasarımı Malatya peyzajının tarihi temsil öğelerinin izlerini takip ederek bir düş oluşturmaya odaklanmaktadır. Temsil öğelerinin birlikteliğinden doğan iz “kültürel rota” yaklaşımı ile ilişkilendirilerek zamansal bir geçiş üzerinden rota kurguları gerçekleştirilmiştir. Geçmişe ait buluntuların kopukluğunun giderilmesi ve birlikteliklerinin algılanması için geçiş mekanları çizgisel, alansal ve noktasal olarak kavramsallaştırılmıştır.

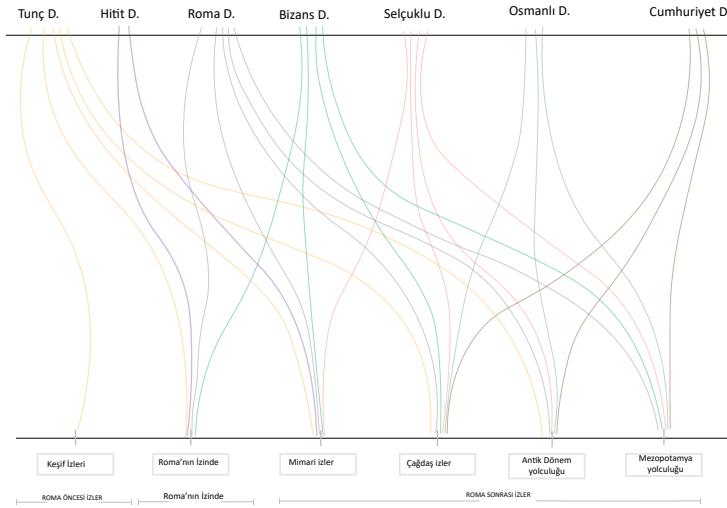
Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

İz-Düşüm

Hafızaya dayalı deneyim rotalarında dönem buluntularının coğrafi dağılımı dikkate alınmıştır.

Her bir rotanın ilgili dönemlerle ilişkisi Roma dönemi merkeze alınarak kurulmuştur.

Rotalar hafıza izlerinin sentezinden oluşmaktadır. Her mevsim ziyaretçilerine deneyim sunan rotada yürüyüş, atlı gezinti ve kamp gibi doğa turizmi kapsamında olan etkinlikler de yer almaktadır. Ziyaretçiler kendi merakları ve istekleri doğrultusunda yeni izler oluşturabilirler.

Roma Öncesi İzler : Paleolitik-Kalkolitik-Tunç döneminin karakterini anlama, deneyimleme ve aynı zamanda bölgenin sahip olduğu doğal alanları keşfetmeye yönelik etkinlikleri içermektedir.

Roma'nın İzinde : Antik iz senaryosu kapsamında Roma Döneminin karakterini yerinde anlamak, deneyimlemek ve tarih severlere dönemin yaşatılması hedeflenmiştir.

Roma Sonrası İzler: Roma sonrası dönemlerin yoğun olduğu karakteristik bölgelerdeki etkinlikler ziyaretçilere dönemin yapısal, sanatsal ve topografik yapısını inceleme fırsatı sunmaktadır.

Bu dönem rotasının en belirgin özelliği mimari yapılarıdır. Rota ziyaretçilerine Selçuklu ve Osmanlı mimarisini (hanlar, kervansaraylar ve kümbet gibi) anlama olanağı tanımaktadır.

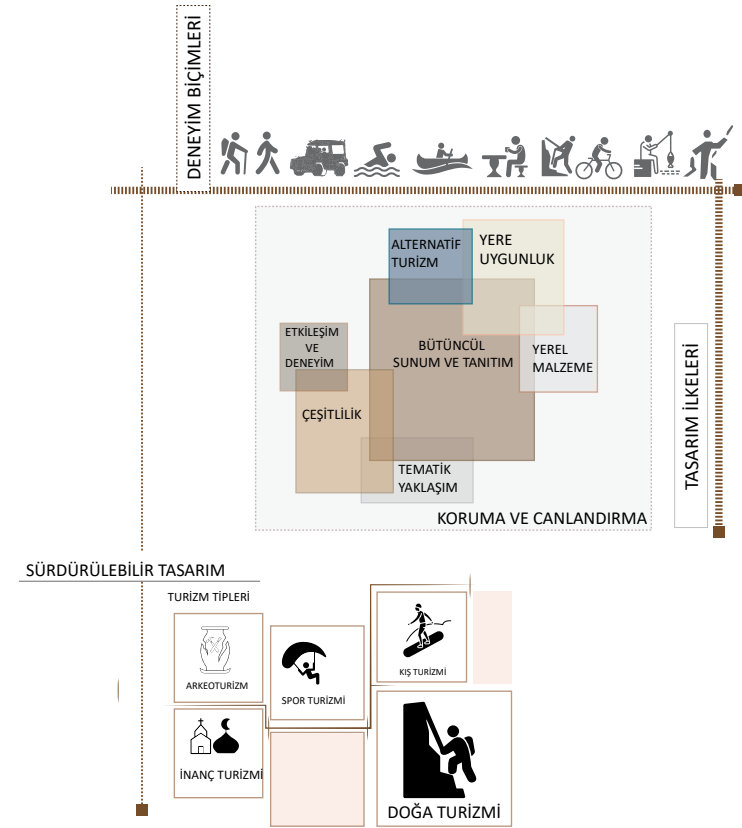
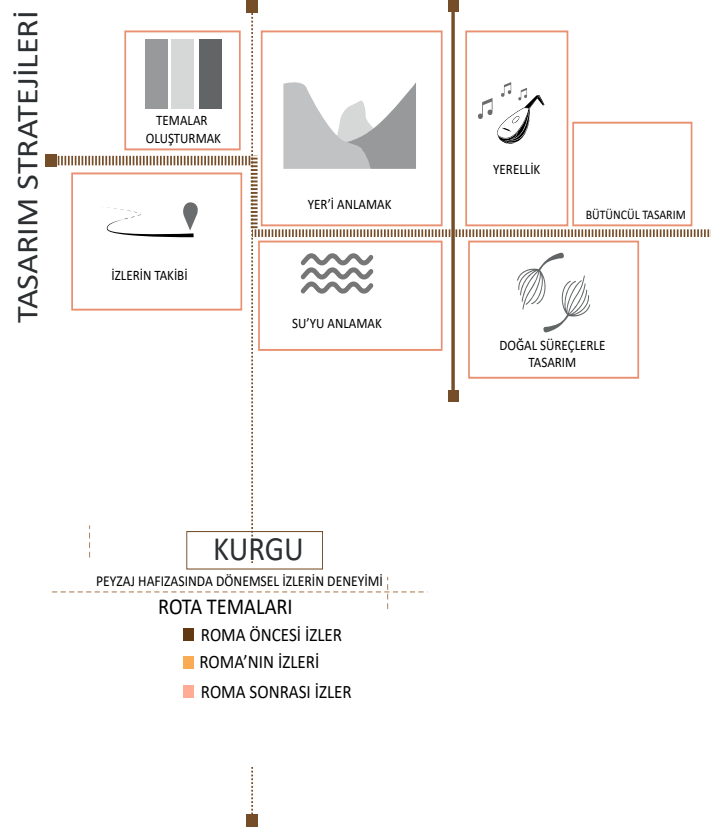
Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

İz-Düşüm

Deneyim rotaları tasarım stratejisi

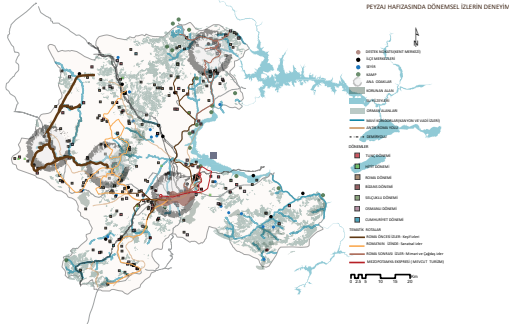
Deneyim tasarım stratejisi Malatya peyzaj hafızasının anlatılar aracılığıyla turizme aktarılması amacına dayanmaktadır.

Strateji	Dönemsel hafıza katmanlarının günümüz rekreasyon faaliyetlerine entegre edilmesi.	
Anlatı araçları	Kültür rotalarının geliştirilmesi	Keşif izleri Sanatsal izler Mimari izler Çağdaş izler Mezopotamya yolculuğu
	Rota üzerinde anlatı odaklarının oluşturulması	Deneyim müzeleri Tarihi alan gezileri Bilgilendirme panoları
	Yeni gelişen turizm olanaklarına entegrasyonu	Mezopotamya Ekspresi'ne ekleme Dijital mekanlar

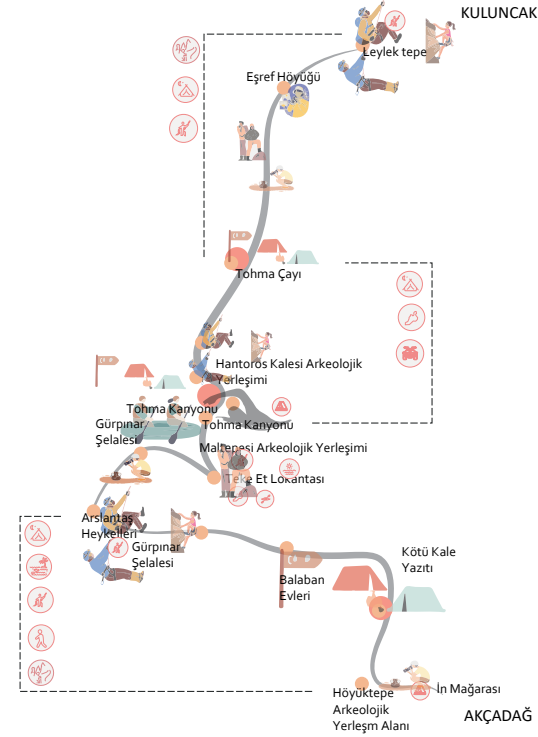
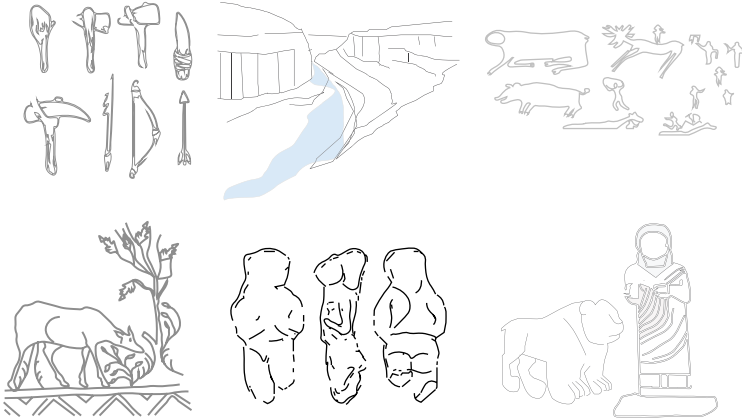

Hafızaya Dayalı Deneyim Rotaları Senaryoları

İz-Düşüm

Keşif izleri: Malatya da Roma öncesi dönemlerin karakterlerini keşfetmek isteyen ziyaretçiler, bu dönemlere ait kalıntıları ve arkeolojik alanlara giderek tarihi karakterlerini gözlemleyebilir. Bu izde giderken çeşitli etkinlikler ile dönemi deneyimleyebilir.

Keşif İzleri

Güzergah üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp etkinliği yapılabilir.

Ulaşım

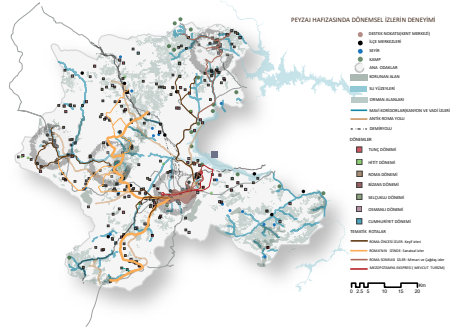
- Otobüs
- Otomobil
- Yürüyüş
- Tren

Doğal alanlar

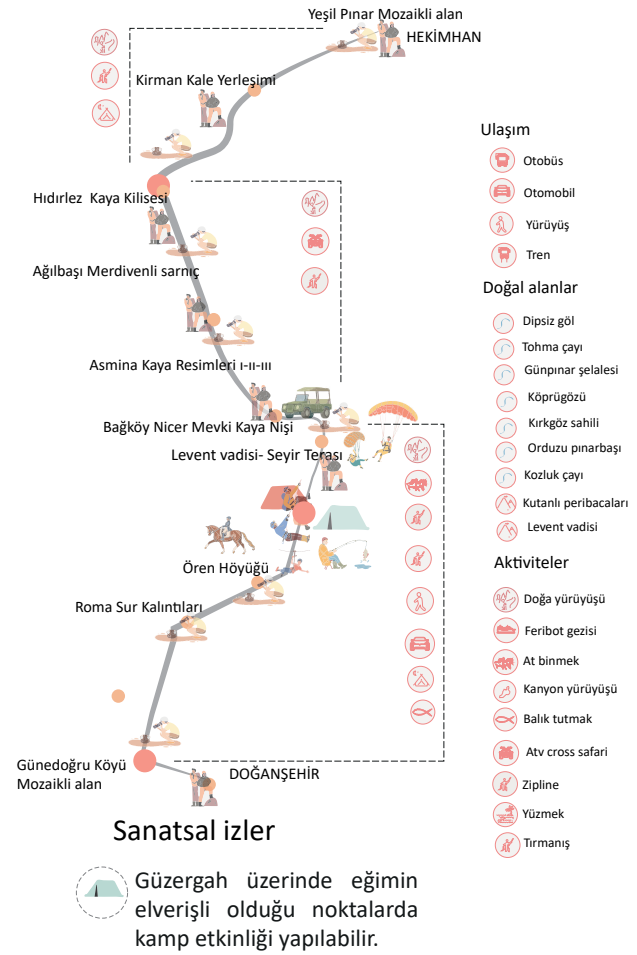
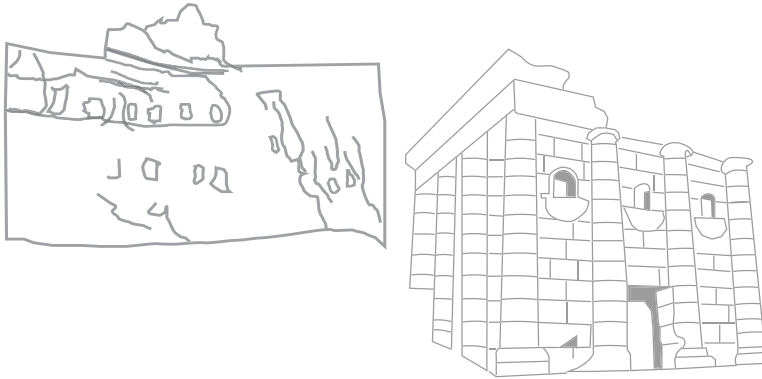
- Dipsiz göl
- Tohma çayı
- Günpınar şelalesi
- Köprügözü
- Kırkgöz sahili
- Orduzu pınarbaşı
- Kozluk çayı
- Kutanlı peribacaları
- Levent vadisi

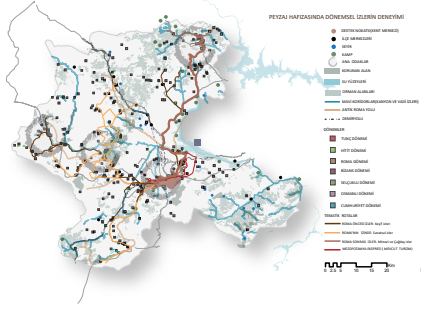
Aktiviteler

- Doğa yürüyüşü
- Feribot gezisi
- At binmek
- Kanyon yürüyüşü
- Balık tutmak
- Atv cross safari
- Zipline
- Yüzmek
- Tırmanış

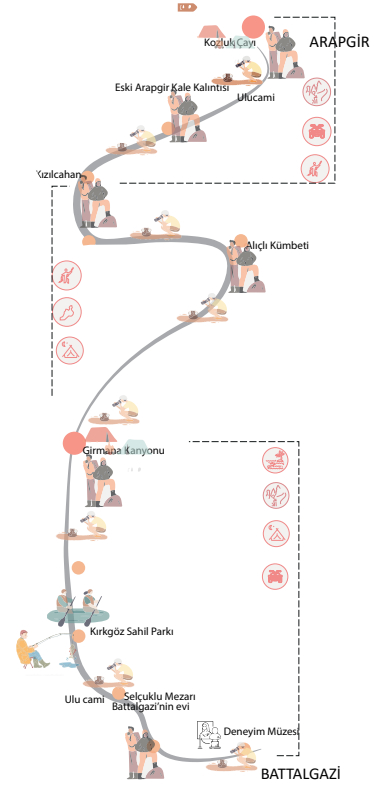
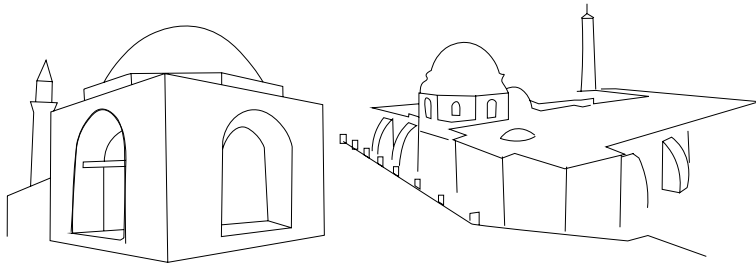

Sanatsal izler: Ziyaretçiler, tarihi gezi kapsamında Roma ve Bizans dönemindeki yolları, sarnıçları, tümölüsleri, yerleşim yerlerini, höyüklerini vb. buluntularını incelerken dönemlerin sanat anlayışına şahit olma olanağı bulabilirler.

Mimari izler: İz kapsamında ziyaretçiler çoğunlukla Roma dönemi sonrasına yönlendirilmektedir. İz boyunca çeşitli etkinlikler bulunmaktadır. Bu iz kapsamında Roma dönemi sonrasında bulunan kalıntılar üzerinden ziyaretçiler dönemleri deneyimleyebilirler.

Ulaşım

- Otobüs
- Otomobil
- Yürüyüş
- Tren

Doğal alanlar

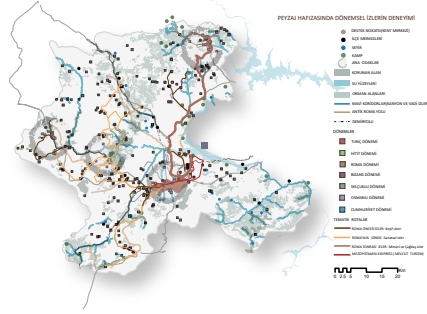
- Dipsiz göl
- Tohma çayı
- Günpınar şelalesi
- Köprügözü
- Kırkgöz sahili
- Orduzu pınarbaşı
- Kozluk çayı
- Kutanlı peribacaları
- Levent vadisi

Aktiviteler

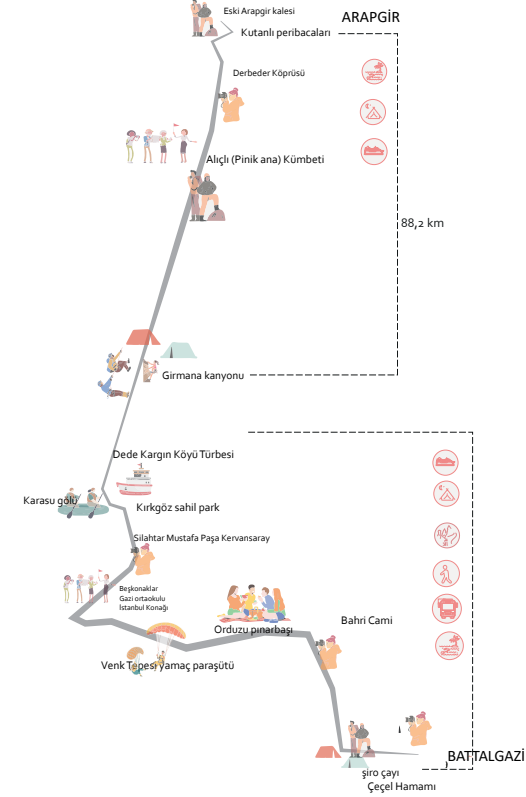
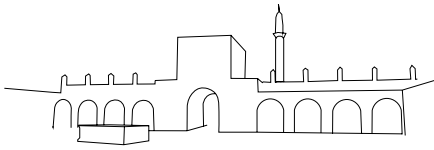
- Doğa yürüyüşü
- Feribot gezisi
- At binmek
- Kanyon yürüyüşü
- Balık tutmak
- Atv cross safari
- Zipline
- Yüzmek
- Tırmanış

Mimari izler

Güzergah üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp etkinliği yapılabilir.

Çağdaş izler: Malatya bölgesinin Roma dönemi sonrasına yoğunlaşan bu iz, yerin var olan karakterini öğrenmesini ve deneyimlemesini sağlar. Ziyaretçiler birçok farklı etnik ve dini gruba ev sahipliği yapmış çok çeşitli kültürel mirasları olan bu dönemleri deneyimleme fırsatı sunmaktadır.

Ulaşım

- Otobüs
- Otomobil
- Yürüyüş
- Tren

Doğal alanlar

- Dipsiz göl
- Tohma çayı
- Günpınar şelalesi
- Köprügözü
- Kırkgöz sahili
- Orduzu pınarbaşı
- Kozluk çayı
- Kutanlı peribacaları
- Levent vadisi

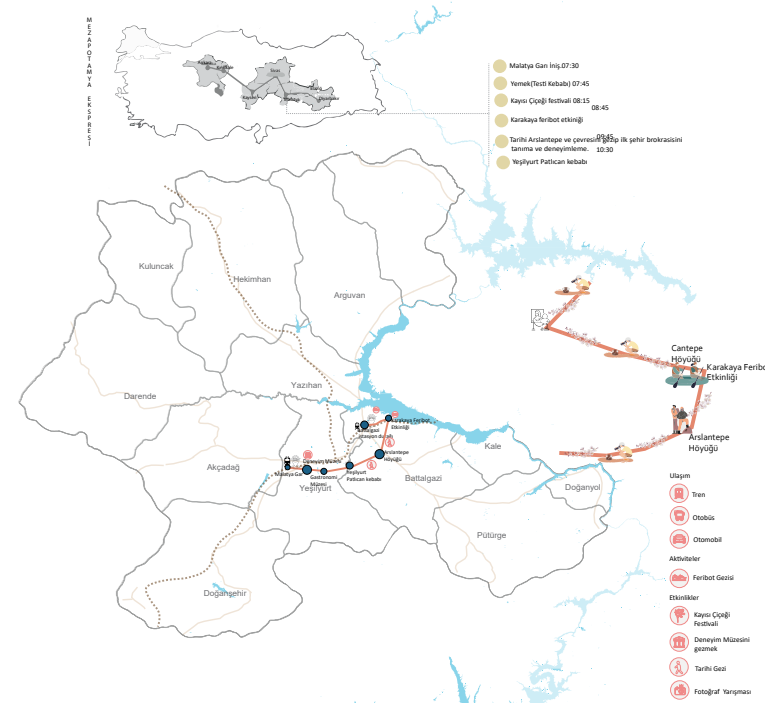
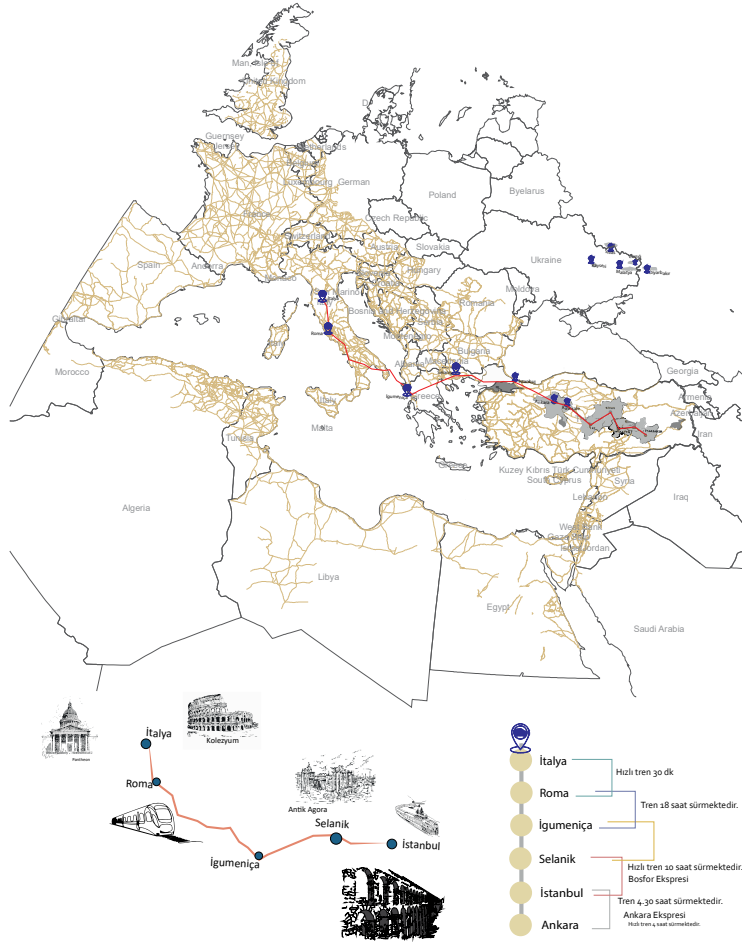
Aktiviteler

- Doğa yürüyüşü
- Feribot gezisi
- At binmek
- Kanyon yürüyüşü
- Balık tutmak
- Atv cross safari
- Zipline
- Yüzmek
- Tırmanış

Çağdaş İzler

- Güzergah üzerinde eğimin elverişli olduğu noktalarda kamp etkinliği yapılabilir.

Mezopotamya Ekspresi

Mezopotamya yolculuğu: Mevcut turizm üzerinden geliştirilmiş olup ziyaretçilere geçmişten geleceğe tarih içinde yolculuk yaptırmayı hedefleyen Mezopotamya Ekspresi'ne Malatya'nın göz alıcı güzelliklerini verilen 3 saat içerisinde şehrin simge yapılarını ve yöresel yemeklerini deneyimleme fırsatı sunabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Farklı dönemlerin doğa ile oluşturduğu ortaklık tiplerinin nasıl oluştuğunu anlamak peyzaj hafızasını doğru yaklaşım ve tekniklerle okumak ve değerlendirmekle mümkünür. Bir coğrafyanın peyzaj hafızasını okumak için farklı bakış açılarını, araştırma stratejilerini ve değerlendirme yaklaşımlarını hibritlendiği bu çalışmada Malatya bölgesinin peyzaj hafızasına yönelik temel ipuçları elde edilmiştir.

Peyzajı okumak için gerekli olan veriler ve olanaklar doğru teknik ve yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirildiğinde doğru bilgiye yaklaşılabılır ve daha ilişkili yorumlar yapılabilir. Doğru bilgi ve nitelikli yoruma dayanan hafıza çerçeveleri bilgi ve deneyim tasarımı kolaylaştırarak hafıza aktarımını destekleyebilir.

Bu kapsamda çalışmada Malatya’da Roma öncesi, Roma ve Roma sonrası dönemlerin birbiri ile etkileşimi, her bir dönemde coğrafya ile geliştirilen birliktelik kapsamında değerlendirilmiştir. Kültür envanteri verileri ve coğrafi yapı arasındaki ilişkinin okunması için CBS yazılımları, peyzaj araştırma stratejileri ve tarihi peyzajı anlama yaklaşımlarının iyi bir hibridizasyonu gerçekleştirilmiştir. Her bir dönemin ayırıcı karakterinin yanı sıra karakterin oluşumunda ortak özelliklerin de bulunduğu anlaşılmıştır.

Örneğin; Roma ve Tunç Dönemleri birbirinden zamansal olarak uzak olmalarına ve mimari biçimleri arasında benzerlik olmamasına rağmen, yer seçimi kriterlerinin birbiri ile benzeştiği görülmektedir.

Ekolojik ve kültürel göstergelerin birbiri ile örtüştüğü ya da birinin diğerini gerektirdiği, birinin diğerinin olanaklarını geliştirmesi için bir taşıyıcı olduğu durumu anlamak peyzajın korunması ve planlanmasında çok önemlidir.

Malatya coğrafyasında doğanın kültürel ve sosyal olanın temel taşıyıcısı olduğunu söylenebilir. Günümüzde karakterin miras değeri olarak tanınmasının yanı sıra karakterin bilgiye ve deneyime aktırılması da oldukça önemlidir. Özellikle UNESCO ve ICOMOS’un bu yöndeki çabalarının gittikçe arttığı görülmektedir. Ancak bilginin ve deneyimin “kültürel rota” yaklaşımı ile sunulması için iyi bit tasarım çerçevesi gerektirmektedir. İyi bir tasarım çerçevesi ile hafızayı bilgi ve deneyim üzerinden taşımak/ aktarmak mümkündür.

Peyzaj hafızası, günümüzde yetersiz olan biyo-kültürel peyzajların karmaşık doğasını anlamayı, önemlerine yönelik bilinci arttırmayı ve korunmalarını iyileştirmeyi kolaylaştırabilir.

Antik yollar peyzajın kültürel, sosyal ve ekonomik deseni- nin oluşmasına aracılık eden önemli bir unsur olarak, hem tarihi dönem içinde hem de tarihsel dönemler arasında ha- fıza akışını sağlayan taşıyıcılardır. Öte yandan, bu yolların güzergahlarının belirlenmesinde peyzajdaki hafıza unsurla- rına yönelik keşfin yapılması gerekmektedir. Örneğin; belirli dönemleri işaret eden arkeolojik izlerin peyzajda konumlan- ma biçimini anlamak o dönemin peyzaj ile ilişki kodlarını yorumlama olasılığını destekleyebilir. Çünkü, geçmiş kül- türlerin bilgi kaynakları olan arkeolojik ögeler (Mertel vd., 2018) peyzajın değişimi nedeniyle süreklilik riskleri ile karşı karşıyadır. Ancak, son yıllarda hem arkeolojik ögeleri koru- mak hem de peyzajın değişimi ile ilişkisini kontrol etmek için “kültürel rota” kapsamında yapılan çalışmalarda, antik yol izleri temel alınmakta ve kavramsal çerçeve peyzaj hafızası, peyzaj karakteri ve miras terimleri üzerinden geliştirilmek- tedir. Bu çalışmada da bu çerçevenin olanakları Malatya Bölgesi üzerinden değerlendirilebilmiştir. Ancak hafıza ile turizm arasında geliştirilecek ilişkilerde hassas davranılması gerekmektedir. Özellikle son yıllarda antik yolların turizm altyapısının gelişmesine katkı sağladığı ve bu yollar üzerin- deki alanların turizm potansiyelini geliştirmeye yönelik ça- baların artmaktadır. Antik yolların turizmle ilişkilenmesinde ekonomik taleplerin önemsendiği açıktır.

Ancak, antik yolların sosyal ve ekonomik katkılarının yanı sıra turizm ile ilişkilenmesinde asıl önemsenen nokta koru- maya yönelik farkındalık (Bernardini vd., 2018; De Benedic- tis vd., 2023) ve koruma koşullarının geliştirilmesi olmalıdır.

Antik yolların rotalaştırılması coğrafyaya ait hafızanın canlandırılmasındaki en önemli araçlar- dan biridir. Bununla birlikte, kültürel, ekonomik ve politik değişimin izlerini yansıtan antik rotaların izini sürmek, tarihi ve arkeolojik kaynakların yetersizliği ve antik peyzajların tanımlanmasındaki içsel sorun- lar nedeniyle gittikçe zorlaşmaktadır.

Koruma Kurulu verilerine göre, Malatya’da 215’i sit, 683’ü anıt olmak üzere toplam 898 tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Bu tescilli kültür varlıklarının %45’ini sivil mimarlık örnekleri, %24’ünü arkeolo- jik yapılar, %13’ünü dini yapılar, %12’ini kültürel yapılar ve %6’sını da askeri, idari ve eğitim yapıları oluşturmaktadır. Bu değerlerin aktarımı için hafıza- ya dayalı tematik mekanlar ve deneyim rotaları ge- liştirildiği bu çalışmanın karşılık bulmasını umuyoruz.

Kaynaklar

- Agnoletti, M., (2014). Rural landscape, nature conservation and culture: Some notes on research trends and management approaches from a (southern) European perspective. *Landscape and Urban Planning*, 126, 66-73.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.02.01>
- Alpagut, A. M., (2008). İnsanın Filetik Evriminde Kol/Bacak İskeletinin Oransal İlişkisi: Aslantepe, Ilıpınar ve Lasos Topluluklarının Analizi [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı.
- Ağaladağ, S., (1988). En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Akçadağ, G., (2016). Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9, 185-206.
- Akçadağ, G., (2022). Sınır Şehri Malatya'nın İki Kez Osmanlı Hakimiyetine Geçiş. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (52), 1-30.
- Aldred, O., & Fairclough, G., (2003). *Historic Landscape Characterisation: taking stock of the method*. English Heritage/Somerset County Council, London.
- Aldrighettoni, J., & Quendolo, A., (2022). Warscape biography: From historical air-photos to Lidar data. The revealing of the Great War's permanences on the contemporary landscapes. *Journal of Physics: Conference Series*, 2204(1), 012051.
<https://doi.org/10.1088/1742-6596/2204/1/012051>
- Alyılmaz, C., (2004). İpek Yolu Ve Orhun Yazıtları. *Turcology Research*, 11(24).
- Antrop, M., (1997). The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning. The example of Flanders Region. *Landscape and Urban Planning*, 38(1-2), 105-117. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(97\)00027-3](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(97)00027-3)
- Arslantaş Y., Yüksel, C.A., (2022). Kalkolitik ve Tunç Çağlarında Arslantepe'de Madencilik. In *Book: Şehir Tarihi Araştırmaları Malatya (Pp.25-37)*Publisher: İksad Yayınevi
- Bagnasco Gianni, G., Garzulino, A., Marzullo, M., & Pernigotti, A. P., (2022). A Biography of an Ancient Cultural Landscape: The Sky over Tarquinia. *Sustainability*, 14(24), Article 24. <https://doi.org/10.3390/su142416798>
- Bakırcı, M., (2014). Coğrafi açıdan Anadolu'nun tarihi ulaşım ağı ve İpek Yolu. *Avrasya Etüdleri*, 45(1), 63-86.

- Bardakçı, K., (2019). Yunan Panteonuna Luvi Etkisi: Pegasos Örneği. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(1), Article 1.
<https://doi.org/10.21551/jhf.542011>
- Bell, M., (2020). *Making one's way in the world: the footprints and trackways of prehistoric people*. Oxford: Oxbow
- Bernardini, F., Vinci, G., Forte, E., Furlani, S., Pipan, M., Biolchi, S., De Min, A., Fragiaco, A., Micheli, R., Ventura, P., & Tuniz, C., (2018). Discovery of ancient Roman "highway" reveals geomorphic changes in karst environments during historic times. *Plos One*, 13(3), e0194939. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0194939>
- Bonavia, J., (1993). *The silk road: from Xi'an to Kashgar*. Passport Books.
- Boulnois, L., (2012). *The Silk Road: Monks and merchants on the Silk Road*. Odyssey Publications.
- Bozkurt, N., (2024). İpek Yolu. TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Breeze, D. J., & Jilek, S. (2007). *Frontiers of the Roman Empire World Heritage Site*. Bar International Series, 1698, 17.
- Breeze, D. J., & Jilek, S. (2008). *Frontiers of the Roman Empire: The European Dimension of a World Heritage Site*.
- Bryce, T., (2012). *The World of The Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. OUP Oxford.
- Brierley, G. J., (2019). *Finding the voice of the river: Beyond restoration and management*. Springer Nature.
- Burgers, G.-J., Van Manen, N., Sebastiani, R., & de Kleijn, M., (2016). Landscape Biography as a Strategy for Interdisciplinary Urban History and Heritage Research. *Città e Storia*, 11(1), 27–55. <https://doi.org/10.17426/71809>
- Burney, C. A., (1958). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies*, 8, 157-211.
- Cabanas, E. (2020). Experiencing designs and designing experiences: Emotions and theme parks from a symbolic interactionist perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*, 16, 100330.
- Calabrò, F., Campolo, D., Cassalia, G., & Tramontana, C., (2015). Evaluating cultural routes for a network of competitive cities in the mediterranean sea: the eastern monasticism in western mediterranean area. *Advanced Materials Research*, 1073, 1418-1422.
- Camphell, J., (2008). *The Hero With A Thousand Faces (vol.17)*. New World Library.

- Charlesworth, M. P., (1924). Trade-routes and commerce of the Roman Empire. Cambridge University Press.
- Clark, J., Darlington, J. and Fairclough, G., (2004). Using Historic Landscape Characterisation. English Heritage and Lancashire County Council. <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/using-historic-landscape>
- Clement, D., (1999). General guidelines for identifying and evaluating historic landscapes. Environmental Program. California Department of Transportation, Sacramento, California. US. PP, 27.
- Corner, J., (1999). Recovering landscape: Essays in contemporary landscape theory. Princeton Architectural Press.
- Coomans, T., Cattoor, B., & De Jonge, K. (Ed.), (2019). Mapping Landscapes in Transformation. Leuven University Press. <https://doi.org/10.11116/9789461662835>
- Cosgrove, D., & Daniels, S., (1988). The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments. Cambridge University Press.
- Council of Europe, (2002). European Landscape Convention.
- Crow, J., & Turner, S., (2009). Silivri and the Thracian hinterland of Istanbul: an historic landscape. *Anatolian Studies*, 59, 167-181.
- Culture Routes Society | Turkey, (2024). Culture Routes Society. Erişim tarihi: 16 Mart 2024, Erişim Linki: <https://culturerolesinturkey.com/>
- Çekül Vakfı, (2012). İpek Yolu kültür yolu. Erişim tarihi: 19 Nisan 2024. Erişim linki: <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/ipek-yolu-kultur-yolu>
- De Benedictis, L., Licio, V., & Pinna, A. M., (2023). From the historical Roman road network to modern infrastructure in Italy. *Journal of Regional Science*, 63(5), 1162-1191. <https://doi.org/10.1111/jors.12659>
- Delaporte, L., (1940). Malatya (Fouilles de la mission archéol, française) Arslantepe Fase I, La porte des lions, Mém. Del'Institut fr. D'archéol. De Stanboul, Paris, de Boccard.
- Deming, M. E., & Swaffield, S., (2011). Landscape architecture research: Inquiry, strategy, design. Wiley.

- Dixon, P., Dyson-Bruce, L., & Stevenson, J., (1999). Historic Landuse Assessment (HLA): Development and Potential of a Technique for Assessing Historic Landscape patterns, report of the pilot project 1996-98. Edinburgh: Historic Scotland/RCHMS.
- Drabble, M., & Lewinski, J., (1979). A writer's Britain: landscape in literature. London: Thames and Hudson.
- Doumani Dupuy, P. N., Spengler, R. N., & Frachetti, M. D., (2018). Eurasian textiles: Case studies in exchange during the incipient and later Silk Road periods. *Quaternary International*, 468, 228-239.
<https://doi.org/10.1016/j.quaint.2016.09.067>
- Dönmez, S., (2022). Akçadağ Araştırmaları: Akçadağ Ovası, Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası Geç Bronz Çağı Yerleşimleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41(71), Article 71. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.907112>
- Duru, R., (2000). Elazığ-Değirmentepe Kazısı, Türkiye Arkeoloji ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Yayın No:4242, İstanbul, 130-132.
- Ercenk, G., (1992). Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi. *Belleten*, 56(216), 361-370.
<https://doi.org/10.37879/belleten.1992.361>
- Esin, U., (1994). The functional evidence of seals and sealings of Değirmentepe. In Ferioli, P., Fiandra, E., Fissore, G. G., and Frangipane, M., (eds.), *Archives Before Writing*, CIRAAS, Rome, pp. 59-81.
- Esin, U., (1989). An early trading center in eastern Anatolia. In: Emre, K. et al., eds. *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. Ankara. s. 135-141
- Fairclough, N., (2003). *Doing Discourse Analysis. Textual Analysis for Social Scientists* London: Routledge.
- Fairclough, G., & Herring, P., (2016). Lens, mirror, window: Interactions between Historic Landscape Characterisation and Landscape Character Assessment. *Landscape Research*, 41(2), 186-198.
<https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1135318>
- Fairclough, G., Lambrick, G. & McNab, A., (1999). *Yesterday's World, Tomorrow's Landscape*. English Heritage, London.
- Fairclough, G. J., & Macinnes, L., (2003). Understanding historic landscape character (Topic Paper 5). *Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland*. Countryside Agency, Scottish Natural Heritage, Historic Scotland, and English Heritage.

- Frangipane, M., (1993). Local components in the development of centralized societies in Syro-Anatolian regions. In: Frangipane, M. et al., eds. *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolia et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*. Roma. s. 133-161.
- Frangipane, M., (2018). Different Trajectories in State Formation in Greater Mesopotamia: A View from Arslantepe (Turkey), *Journal of Archaeological Research* 27/1: 3-63
- French, D., (2008). "New Research On The Euphrates Frontier", *Armies And Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, ed. S. Mitchell, B.A.R. 1983, s. 71-103.
- Gavin, M. C., McCarter, J., Mead, A., Berkes, F., Stepp, J. R., Peterson, D., & Tang, R., (2015). Defining biocultural approaches to conservation. *Trends in Ecology & Evolution*, 30(3), 140-145. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2014.12.005>
- Göğebakan, G., (2002). XVI. yüzyılda Malatya kazası (1516-1560). *Malatya Belediyesi Kültür Yayınları*, no. 6, Malatya.
- Görmüş, S., Yılmaz, B., & Cengiz, S., (2021). *RotaMalatya Malatya - Elazığ - Bingöl -Tunceli Turizm Yönetim Planlaması*. Görmüş Sevgi (Ed.). Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi.
- Görmüş Cengiz, S., Cengiz, S., Yılmaz, B., Taşkan, G., & Balta, S., (2024). *Layered Memory Flow of the Landscape: The Ancient Roman Roads*. IFLA World Congress, Turkey.
- Göyünç, N., (1973). "Kanûnî Devrinde Malatya Şehri", VII. Türk Tarih Kongresi, C. II (25-29 Eylül 1970), Ankara: TTK, 654-659.
- Göyünç, N., (1985). *Malatya'dan Görüş*, İstanbul.
- Hannesdóttir, S., (2023). The Burden of History: Kirkjubæjarklaustur and the Biography of Landscape. *Religions*, 14(5), 665. <https://doi.org/10.3390/rel14050665>
- Hassenzahl, M., Eckoldt, K., Diefenbach, S., Laschke, M., Lenz, E., & Kim, J., (2013). Designing moments of meaning and pleasure. *Experience design and happiness. International journal of design*, 7(3), 21-31.
- Hekkert, P., & Leder, H., (2008). Product aesthetics. *Product experience*, 259-285. <https://doi.org/10.1016/B978-0080450896.50013-7>
- Herring, P. C., (1998). *Cornwall's Historic Landscape: presenting a method of historic landscape character assessment*. Cornwall Archaeological Unit, Cornwall County Council.

- ICOMOS, (2008). Kültürel Rotalar Tüzüğü. Erişim tarihi : 22 Mayıs 2024,
Erişim linki: <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS, (2008a). Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place. Québec. Erişim tarihi: 18 Eylül 2023,
Erişim linki: <https://www.icomos.org/fr>
- Illyés, Z., (2022). Változó tájaink, a környezetminőség letéteményesei – tájtörténeti kutatások • Our Changing Landscapes, Repositories of Environmental Quality—Landscape History Research. Magyar Tudomány. <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.9.3>
- Ingold, T., (2002). The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203466025>
- İdil, A. Ç., (2024). Afrodisias Odeon (Opus Sectile)Taban Mozaiklerinin Onarım/Koruma Ve Geometrik Algoritma Çalışması Türkiye. Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(33), Article 33. <https://doi.org/10.18603/sanatvetasarim.1369917>
- İpek Yolu, (2024). Anadolu'daki İpek Yolları. Erişim linki: <https://engelsiz.ktb.gov.tr/TR-10174/ipek-yolu.html>
- Jing, F., & Denyer, S., (2019). Safeguarding cultural heritage along the Silk Roads. In M. Rossler & G. Doubleday (Eds.), World heritage (p. 93). Publishing for Development Ltd.
- Kaplan, D., Koçak, İ. E., & Alkan, A., (2021). Kappadokia'da Bir Anıt: Ozan Köyü Anıt Mezarı ve Legio XII Fulminata. Olba, 29(XXIX), 287-312.
- Karaca, Ö., (2022). Tarihin İz Dokunduğu ve Ses Verdiği Güzergah İpek Yolu. Tarih Araştırmaları Dergisi, 41(71), <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.782059>
- Khaftani, S., (2024). Kültürel rotaların yarattığı tasarım kaynağının mimariye kazandırdığı etkileşim ve bağlantılar. Doktora Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, İ. E., (2019). Magnesia ile Ephesos Arasındaki Antik Yol. Seleucia, 9, Article 9. <https://dergipark.org.tr/en/pub/seleucia/issue/54871/751553>
- Kolen, J., Renes, J., & Hermans, R., (2015). Landscape biographies: Geographical, historical and archaeological perspectives on the production and transmission of landscapes. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789089644725>

- Kültür Envanteri, (2024). Ankyra Roma Caddesi. Retrieved from <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=56419>
- Lasanta, T., Nadal-Romero, E., & Arnáez, J., (2015). Managing abandoned farmland to control the impact of re-vegetation on the environment. The state of the art in Europe. *Environmental Science & Policy*, 52, 99-109.
<https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.05.012>
- Liverani, M., (2011). The Pillared Hall of neo-Hittite Melid: a new link in the development of an architectural type. *Un impaziente desiderio di scorrere il mondo. Studi in onore di A. Invernizzi*, 91-111.
- Liu, X., (2010). *The Silk Road in World History*. Oxford University Press.
- Macinnes, L., (2004). Historic landscape characterisation. In K. Bishop & A. Phillips (Eds.), *Countryside planning: New approaches to management and conservation* (pp. 155–169). Earthscan.
- Madricardo, F., Bassani, M., D'Acunto, G., Calandriello, A., & Foglini, F., (2021). New evidence of a Roman road in the Venice Lagoon (Italy) based on high resolution seafloor reconstruction. *Scientific Reports*, 11(1), 13985.
<https://doi.org/10.1038/s41598-021-92939-w>
- Manuelli, F., & Mori, L., (2016). "The King At The Gate". *Monumental Fortifications and The Rise of Local Elites at Arslantepe at The End of The 2 nd Millennium BCE*. (39).
- Metin, T., (2010). *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı]*.
- McCord, S., (2022). *Landscape Data Commons public data (Version 1)*. figshare.
<https://doi.org/10.6084/m9.figshare.21708104.v1>
- Matteazzi, M., (2023). Road Building in Roman Times: An Insight from Northern Italy. 2023, 167-194.
- Mitford, T. B., (1998). The roman frontier on the upper Euphrates. *Ancient Anatolia, Fifty years' work by the British Institute of Archaeology at Ankara, British Institute of Archaeology at Ankara, Londra*, 255-272.
- Morales, R. J., (2021 Ocak 21). 200,000 miles of Roman roads provided the framework for empire. *National Geographic*. Erişim Linki: <https://www.nationalgeographic.com/history/history-magazine/article/200000-miles-roman-roads-provided-framework-empire>

- Nepravishta, F., Baruti, X., Kraja, B., & Nepravishta, F., (2022). Via Egnatia. The ancient road and cultural itinerary in Albanian territory (ss. 857-871).
- Mammadov, S., (2024). New Silk Road increases cargo turnover. Erişim tarihi: 16 Ocak 2024, Erişim Linki: <https://news.cgtn.com/news/2020-12-07/New-Silk-Road-increases-cargo-turnover-W1v4Bb18Yg/index>.
- Ökse, A. T., (2005). Ancient Caravan Routers Connecting the Basins of Kızılırmak and Auphrates. Bilig, 34, Article 34. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25409/268148>
- Özdemir, U., (2019). Turkey and the Silk Roads: linking continents.
- Özdoğan, M., (2011). Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans. Current Anthropology, 52(S4), S415-S430. <https://doi.org/10.1086/658895>
- Plieninger, T., Höchtl, F., & Spek, T., (2006). Traditional land-use and nature conservation in European rural landscapes. Environmental Science & Policy, 9(4), 317-321. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2006.03.001>
- Poschlod, P., & Braun-Reichert, R., (2017). Small natural features with large ecological roles in ancient agricultural landscapes of Central Europe-History, value, status, and conservation. Biological Conservation, 211, 60-68. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.12.016>
- Puczko, L., & Ratz, T., (2007). Trailing Goethe. Humbert and Ulysses; cultural routes in tourism. Cultural tourism: global and local perspectives, 131-148.
- Rippon, S., (2012). Making Sense of an Historic Landscape. OUP Oxford.
- Romeinse Limespad etappe 05, (2024). Erişim tarihi: 16 Aralık 2024, <https://www.wandelnet.nl/wandelroute/411/Romeinse-Limespad-etappe-05>
- Rotherham, I. D., (2015). Bio-cultural heritage and biodiversity: Emerging paradigms in conservation and planning. Biodiversity and Conservation, 24(13), 3405-3429. <https://doi.org/10.1007/s10531-015-1006-5>
- Roymans, N., Gerritsen, F., Van der Heijden, C., Bosma, K., & Kolen, J., (2009). Landscape Biography as Research Strategy: The Case of the South Netherlands Project. Landscape Research, 34(3), 337-359. <https://doi.org/10.1080/01426390802381185>

- Ruiz, R., Rodríguez, F. J., & Coronado, J. M., (2015). Exploring Landscapes through Modern Roads: Historic Transport Corridors in Spain. *Landscapes*, 16(1), 44-62. <https://doi.org/10.1179/1466203515Z.000000000040>
- Santoriello, A., & Rossi, A., (2016). Un progetto di ricerca tra topografia antica e archeologia dei paesaggi: L'Appia antica nel territorio di Beneventum. Multi, inter and transdisciplinary research in Landscape Archaeology. *Landscape Archaeology Conference*. <https://doi.org/10.5463/lac.2014.53>
- Scheidel, W., (2015). Orbis: The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World (SSRN Scholarly Paper No. (2609654). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2609654>
- Skaloš, J., & Kašparová, I., (2012). Landscape memory and landscape change in relation to mining. *Ecological Engineering*, 43, 60-69. <https://doi.org/10.1016/j.ecoleng.2011.07.001>
- Sonawani, S., (2021). Ancient Trade Routes passing through Northern India to Connect with Central Asia. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.26709.76009>
- Spicer, E. A., Swaffield, S., & Moore, K., (2020). A landscape and landscape biography approach to assessing the consequences of an environmental policy implementation. *Landscape Research*, 45(4), 444-457. <https://doi.org/10.1080/01426397.2019.1669147>
- Stephenson, J., Abbott, M., & Ruru, J. (Eds.), (2010). *Beyond the scene: Landscape and identity in Aotearoa New Zealand*. Otago University Press.
- Strabon, C., (1987). *Anadolu* (Kitap XII, XIII, XIV) çev. A. Pekman, İstanbul.
- Swanwick, C., (2002). *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland; Prepared on Behalf of the Countryside Agency and Scottish Natural Heritage*. Countryside Agency.
- Şahin, M. K., (2018). Anadolu Selçuklu Döneminde Malatya Ve Tokat Çevresinde Bulunan Bazı Yapılar Üzerine Düşünceler. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3, Article 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/41285/451714>
- Şengür, Ş., (2017). *Korunan Alanlarda Tarihi Peyzaj Karakter Analizi; Kazdağı Milli Parkı Örneği*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- TDV İslâm Ansiklopedisi, (2024). Malatya. Erişim tarihi: 02 Nisan 2024, Erişim linki: <https://islamansiklopedisi.org.tr/malatya>
- Tielen, W., (2018). The Via Appia in transformation: Visitor's perceptions and heritage-formation 1849–1853. Radboud Uni.
- Tudor, C., (2014). An Approach to Landscape Character Assessment, Catalogue Code: NE579, Natural England, 57
- Turner, S., (2006). Historic Landscape Characterisation: a landscape archaeology for research, management and planning. *Landscape Research*, 31(4), 385-398. <https://doi.org/10.1080/01426390601004376>
- Tuncer, O. C., (2007). Anadolu kervan yolları. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Roads, S., (2024). The Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor. UNESCO. Accessed, 12, 13-15.
- Ulukaya, G., (2022a). Eskimalatya'da Bazı Dini Ve Sosyal Yapılar. In Book: Şehir Tarihi Araştırmaları - Malatya. İksad Yayınevi
- Ulukaya, G., (2022b). 1839-1856 Yılları Arasında Malatya Kazası'nın Nüfusu: Aspuzu'ya Göç Ve Tanzimat Fermanı Üzerinden Değerlendirme. *Akademik Tarih Ve Araştırmalar Dergisi*, 5(6), Article 6.
- UNESCO, (12 Kasım 2024). Türkiye | Silk Roads Programme. Erişim Linki: <https://en.unesco.org/silkroad/countries-alongside-silk-road-routes/turkiye>
- Van Der Zanden, E. H., Verburg, P. H., Schulp, C. J. E., & Verkerk, P. J., (2017). Trade-offs of European agricultural abandonment. *Land Use Policy*, 62, 290-301. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.01.003>
- Van Der Schriek, M., (2022). Archaeological Approaches to and Heritage Perspectives on Modern Conflict. Amsterdam. Amsterdam Univ. Press.
- Yalçınkaya, E., (1940). Muhtasar Malatya tarih ve coğrafyası. Cumhuriyet Matbaası.
- Yakar, J., (1997). Anatolian trade with Syro-Mesopotamia Waetzolt, H. and Hauptmann, H., eds. Assyrien im Wande der Zeiten. (29. Rencontre Assyriologique Internationale, Heidelberg 1992).
- Yakar, J., & Riegel, S. H., (2007). Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve demir çağlarında kırsal kesimin sosyo-ekonomik yapısı. Homer Kitabevi.

- Yüksel, İ., (2018). Tarih Öncesi Dönemde Malatya [Doktora Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Westmont, V. C., (2020). Svava Riesto, Biography of an Industrial Landscape: Carlsberg's Urban Spaces Retold. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2018. 201 pp., 88 figs. Journal of European Landscapes, 1(1), 39-40.
<https://doi.org/10.5117/JEL.2020.1.46689>
- Williams, T., (2014). The Silk Roads: An ICOMOS thematic study. ICOMOS. http://www.icomos.org/images/mediatheque/ICOMOS_WHThematicStudy_SilkRoads_final_lv_201406.pdf
- Winfield, D., (1977). The Northern Routes Across Anatolia. Anatolian Studies, 27, 151-166. <https://doi.org/10.2307/3642660>
- Winterburn, E., (2008). Historic landscape characterisation in context. In FORUM Ejournal (Vol. 8, pp. 33-46).
- Wood, F., (2002). The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of Asia. University of California Press.
- WHC, (2024). Frontiers of the Roman Empire. <https://whc.unesco.org/en/list/430>
- WHC, (2024a). Frontiers of the Roman Empire - The Danube Limes (Western Segment).
Erişim Linki: <https://whc.unesco.org/en/list/1608/>
- WHC, (2024b). Frontiers of the Roman Empire - The Lower German Limes. Erişim Linki: <https://whc.unesco.org/en/list/1631/>
- WHC, (2024c). Frontiers of the Roman Empire - Dacia. Erişim Linki: <https://whc.unesco.org/en/list/1718/>
- WHC, (2024d). Frontiers of the Roman Empire. Erişim Linki: <https://whc.unesco.org/en/list/430/>
- World Cultural Heritage along the Silk Roads | Silk Roads Programme, (2024).
Erişim linki: <https://en.unesco.org/silkroad/silk-road-themes/world-cultural-heritage>

TEŞEKKÜRLER

KAHRAMAN'IN YOLCULUĞU/ GÜLER ERBEK M.
CAN KARAÇELİK ŞAHADET ARKIN SEYDOŞ ÖZ-
KAN BERİVAN GÜNEŞ YUSUF ERTEM FERHAT
GELGEL

PANOROMA/ BERAT AYTEKİN İLKNUR GAR-
GULİ OKTAY YILDIRIM ZEYNEP ÇAVUŞ
SELÇUK ARIKAN ZELİHA KAHRAMAN

İZLERİ YAKALA/ HAVVA HAMZAOĞLU M. SEMİH
KAYMAK SEVİNÇ ÇAKMAK GÜL EDA BİLDİRİCİ
FADİME ÇAKIR RABİA KAPLAN ZEYNEP TEKİN

Alternatif deneyim rotaları 2023-2024 Eğitim Öğretim yılı
bahar dönemi Stüdyo VI kapsamında geliştirilmiştir. Çalış-
malarda yer alan tüm öğrencilerimize teşekkür ederiz.

**Peyzajın Hafızasını Okumak
Malatya Bölgesi Antik Roma Yolları**

Editör

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Malatya 2024

HİKAYE

YERDEN

BAŞLAR...

